

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P. Beesche del. 1920.

Alex. Thorsöel
Dr. phil.

ERINDRINGER

Udgivet med Understøttelse af Carlsbergfondet

DR. ALEXANDER THORSØE

ERINDRINGER

UDGIVET AF HANS HUSTRU

MED FORORD AF

PROFESSOR KNUD FABRICIUS

H. ASCHEHOUG & CO. · DANSK FORLAG
KØBENHAVN · MCMXXIX

**Copyright 1929 by
H. Aschehoug & Co. · Dansk Forlag**

Printed in Denmark

J. Jørgensen & Co. • Ivar Jantzen.

FORORD

VED første Øjekast vil Dr. Alex. Thorsøes Erin-
dringer maaske virke noget graat, og en mo-
derne Læser vil synes, at han heri ikke finder Beret-
ningen om mærkelige Oplevelser. Men ved et nærmere
Bekendtskab vil han sikkert komme til et andet Re-
sultat og finde, at Bogen, navnlig fra og med Studen-
teraarene, har betydelig Interesse. Den fører os nem-
lig ind i Tresernes og Halvfjerdsernes aandelige Bryd-
ninger og udreder paa en ejendommelig Maade —
sindigt, overbevisende og klart — de Spørgsmaal, som
bevægede Datidens betydeligste Mænd, og som ogsaa
Forfatteren maatte tage Standpunkt til.

Dr. Thorsøe er, ligesom senere Troels-Lund, begyndt
som Filosof, og han giver derfor først indgaaende Skil-
dringer af danske Tænkere som Brøchner, Heegaard,
Rasmus Nielsen og Martensen; han er derfra gaaet
over til Historien, hvorfor han tegner Billeder af sine
Universitetslærere Schiern, Allen og Velschow, og til-
sidst, da han selv er bleven udøvende Historiker, af
Statsmænd som Andræ og P. Vedel samt af Medlem-
mer af Kongehuset. Fremstillingen har ingen agitato-
risk Karakter, selv om Forfatterens eget Standpunkt
træder tydeligt frem; den er objektivt holdt, uden for-
loren Aandrigheid, men i en gediegen og skarp Sprog-
form. Særlig Betydning forekommer de Indblik mig

at have, som gives af Martensens Indflydelse paa fremmed Aandsliv, belyst ved personlige Oplevelser fra Dr. Thorsøes Besøg i Berlin 1878 under den store europæiske Kongres og senere. Det er en Bog, som vinder hos Læseren ved hver ny Gennemgang, og som han derfor vil vende tilbage til.

Som Afslutning gives af et Øjensvidne et Rids af Dr. Thorsøe som historisk Forelæser; det er rammende og falder ganske sammen med det Indtryk, som vi andre bevarer fra hine fornøjelige og udbytterige Timer.

Regensen, d. 24de Febr. 1929.

Knud Fabricius.

FORTALE

I de sidste ti Aar af min Mands Levetid blev der fra forskellige Sider rettet Opfordring til ham om at nedskrive og udgive sine Livserindringer.

Begavet med en ypperlig, paa flere Omraader næsten fænomenal Hukommelse, i Forbindelse med en levende Fremstillingsevne og Lyst til at meddele andre sine Indtryk og sine gennem et langt, virksomt Liv indvundne Erfaringer gjorde han ved sin hele stærkt udprægede Personlighed, sit smukke Sprog og sit prægtige Organ som Regel et stærkt Indtryk paa sine Tilhørere, og hvad Under da, at han saa ofte hørte et Ønske blive udtalt om at faa disse saa mangeartede, saa levende skildrede Indtryk nedskrevne og opbevarede for Efterverdenen.

Bortset fra, at han gennem mange Aar havde samlet og nedskrevet Materiale, bestemt til Udarbejdelsen af hans Livserindringer, paabegyndte han dog først den egentlige Nedskrivning i Efteraaret 1916, og han var desværre ikke naaet ret langt frem i denne, da han, som hidtil havde kunnet glæde sig ved et fortrinligt Helbred, pludselig blev angrebet af en Hjertesygdom, der med Mellemløb og i de sidste Leveaar ganske gjorde ham ude af Stand til selv at skrive.

Heldigvis havde han den Evne at kunne diktere saaledes, at Behandlingen af det paagældende Emne frem-

traadte under en Form, der i det væsentligste var hans egen Nedskrivning af sine Tanker lig. Hans store Hukommelse, der fraregnet den værste Periode af hans Sygdom holdt sig frisk lige til hans sidste Stund, bevirkede, at han, naar han dikterede, havde saa godt som alt indtil den mindste Enkelthed præsent; kun yderst sjældent kunde han bede mig om at undersøge et eller andet ved Hjælp af hans Bibliotek. — At Indholdet af de her samlede Erindringer vilde være blevet fyldigere, hvis min Mand selv havde kunnet udarbejde det, maa jeg med megen Sorg erkende; thi mangt og meget, som han vel har meddelt mig, men som ikke findes optegnet af ham selv eller er blevet nedskrevet under vore Samtaler, har jeg maattet udelade, fordi jeg her kun har villet medtage, hvad der foreligger aldeles autentisk.

Som et Bevis paa, med hvilken Omhu og Akkuratesse min Mand arbejdede, og paa, hvor stærk hans Hukommelse var, skal jeg endnu kun fremføre dette: naar jeg nedskrev efter hans Diktat, skete dette som oftest, medens han laa i sin Seng; thi her tilbragte han den meste Tid af sine sidste Leveaar, idet hans Svaghed ikke tillod ham at være ret længe oppe ad Gangen. Jeg overlod altid ganske til ham selv, hvornaar og om hvilket Emne han ønskede at tale, dog gjorde vi til Slut gerne en lille Notits om, hvad han næste Gang kunde ønske at behandle, saaledes at det dikterede altsaa fremtraadte under en ret sammenhængende Form.

Under Behandlingen af større Emner eller Afsnit af hans Livs Minder kunde min Mand indskyde: »Her skal du benytte, hvad jeg har skrevet om dette; du finder det der og der.« — Altid har jeg fundet det søgte

netop paa det Sted, han opgav; som Regel findes det sammenbundet i Pakker eller nedlagt i en Konvolut, altid forsynet med en Indholdsfortegnelse. At min Mand, trods sin Sygdom, har kunnet bevare Erindringen om, hvor alt var opbevaret, er saa meget mere mærkeligt, som vi i de sidste 12 Aar af vort Ægteskab havde skiftet Bolig flere Gange.

Endnu den sidste Eftermiddag, min kære Mand levede, meddelte han mig nogle Indtryk fra en Rejse til Berlin 1893. Han besøgte Byen sammen med sin gamle Ven, Professor Sørensen fra Hobro og sin Søn af første Ægteskab og omtalte et Besøg i Nikolaj Kirken, hvor de hørte den berømte kirkehistoriske Professor Harnach tale. Min Mand berømmede hans oratoriske Begavelse, men sympatiserede iøvrigt ikke med Harnachs negative Holdning overfor de tre Trosartikler. — Til Slut fortalte han helt muntert: »I Nærheden af os sad et Par tyske Damer og Herrer, der med Opmærksomhed havde lyttet til, naar vi nu og da henvendte et Par Ord til hinanden paa Dansk. Da vi efter endt Gudstjeneste rejste os for at gaa, hørte vi den ene Herre udbryde: »Sonderbar! wie viele Dialecte hat doch die deutsche Sprache nicht!«

Dette var den sidste Erindring, min kære Mand meddelte mig. Ingen af os tænkte vel i det Øjeblik paa, at den tunge Adskillelsens Time var saa nær.

Da vi om Aftenen, som vi plejede, holdt vor fælles Andagt, faldt det mig vel ind, at han var mere stille end ellers. Natten forløb ret roligt; men Kl. 5 om Morgen den 10. November 1920, medens jeg vilde støtte min kære Mand under et Hosteanfald, døde han stille i min Arm.

Margrethe Thorsøe.

INDLEDENDE BEMÆRKNINGER TIL MINE LIVSERINDRINGER

UNDER Samtaler, som jeg i de sidste Decennier har haft med Personer af forskellige Samfundslag, er jeg kommet til den Erkendelse, at mine Erindringer kunde have en vis historisk Interesse for Efterverdenen. Da de støtter sig til Selvsyn og et langt Livs indvundne Erfaringer, yder de nemlig et Bidrag til Belysning af en Række Begivenheder, der har tildraget sig i det svundne Aarhundredes anden Halvdel, ligesom de maaske ogsaa indeholder Momenter til en fyldigere Bedømmelse af Mænd og Kvinder, som i det nævnte Tidsrum har spillet en Rolle i det offentlige Liv. Da jeg fra flere Sider er blevet opfordret til at udgive mine Minder, har jeg nu besluttet mig dertil, hvortil ogsaa den Omstændighed bidrager, at jeg nu er en Mand godt op i Halvfjerdserne. Allerede for mange Aar siden har jeg paabegyndt Samlingen af Materiale til Udarbejdelsen; desværre blev jeg, der hidtil havde haft et udmærket Helbred, i Efteraaret 1916 pludselig angrebet af en Lunge- og Hjerteaffektion, som med Mellemløb har kastet mig paa Sygelejet og hindret mig i at arbejde; men min trofaste Hustru har da arbejdet for mig, dels med det samlede Ma-

teriale og dels gennem Nedskrivning under Samtaler eller efter direkte Diktat. — Skulde det ikke blive mig forundt selv at fuldføre Arbejdet, da tør jeg trygt lægge Fulddendelsen i hendes Hænder. Siden 1903, da Forsynet lod hende og mig mødes, har hun ganske helliget sig mig og mit Arbejde, har ved sin Intelligens formaaet at følge Aanden i min Virksomhed og ved sit kærlige, lyse Sind og sin utrættelige Flid støttet og opmuntret mig, naar Vejen ofte syntes os trang.

Det er kun en beskeden Forfattertilværelse, der vil blive skildret paa disse Blade; thi jeg har ikke beklædt noget Embede eller nogen fast Stilling i Statens Tjeneste. Men under min historiske Forfattervirksomhed er jeg kommet i Berøring med en Mængde Personligheder, der har indtaget højere eller lavere Trin paa Samfundsstigen, og da mine Erindringer bringer Skildringer og Karakteristiker af disse, vil de samtidigt ligesom afgive et Spejlbillede af de vekslende Tidsrum; thi min Fremstilling er holdt saa objektivt som muligt, og da jeg er i Besiddelse af en god Hukommelse, ser jeg mig i Stand til at gengive Enkeltheder og Smaa-træk, der vil bidrage til at give mine Skildringer Liv og Farve. Men har jeg end i Fremstillingen bestræbt mig for Objektivitet og Lidenskabsløshed, saa udelukker dette naturligvis ikke, at en berettiget Kritik af Institutioner og Personer af og til maa komme til Orde.

København i Septbr. 1917.

Alex. Thorsøe.

MIN Bedstefader Christian Thorsøe (f. 1757, d. 1835) var Præst i Skibby i Hornsherred fra 1789—1834. Han var født paa Rugballe Mølle, Jellinge Sogn og blev gift med Elisabeth Pohlmann, Datter af Pastor Pohlmann i Hyllinge. I dette Ægteskab var der 11 Sønner, hvoraf de 5 døde i en yngre Alder. Min Fader Matthias Thorsøe (f. 1795, d. 1846) var tredjeældste Søn; han fandt i sin Opvækst en Protektor i min Bedstefaders gode Ven, Godsejer, Kammerjunker, Ritmester Wolfgang Haffner til Egholm (vide: Dansk biograf. Leksikon, B. 6, pag. 449) og paa dennes Initiativ indmeldtes min Fader i det kgl. Forstinstitut i Kiel, hvorfra han dimitteredes som Forstkandidat og derefter ansattes som kgl. Skovfoged i Stursbøl i Slesvig og forflyttedes herfra til Heils. Han ægtede 1827 Louise Grønholt (f. 18. Febr. 1808, d. 20. Aug. 1879), der var Datter af Møller Grønholt i Svaneke.

Paa Skovridergaarden Vargaarde i Heils saa jeg Dagens Lys den 17. Marts 1840. Mine tidligste Erindringer fra mit Barndomshjem gaar tilbage til mit 5. Aar, da jeg modtog den første Indvielse i Lærdommens Mystik gennem vor midaldrende Tjenestekarl, der om Aftenen lærte mig at stave efter Frølund's A. B. C., alt medens han dampede paa sin Pibe, som han tændte

ved Fyrsvamp og Staal. Svovlstikker kendtes jo først senere, da man begyndte at anvende de lange tynde Fyrrepinde, som var dyppet i Svovl, men dog kun kunde tændes ved en lille Flamme fra en Væge, der stod i et Glas med Olie. Ilden paa Skorstenen vedligeholdtes ved, at Pigen om Aftenen omhyggeligt gemte Tørvegløderne i Asken for næste Morgen at tænde op ved tørre Kviste og Ildpuster.

Fader døde af Tyfus den 6. Febr. 1846. Om ham har jeg kun sparsomme Erindringer; dog mindes jeg, at han i Spisestuen havde hængende et stort Kort over Europa, og naar der kom fremmede, maatte jeg frem med min geografiske Viden ved at vise de forskellige Lande og Byer.

Da Skovridergaarden laa lige ved Lillebælt med kort Overfart til Brandsø, og vi var i Besiddelse af et Badehus, hændte det ikke sjældent, at vi fik Gæster, især fra Christiansfeldt, som tog et Bad fra vort Badehus. Blandt disse Gæster mindes jeg Hertug Christian August af Augustenborg, den senere Fører for Slesvig-Holstenerne, der tog mig op paa sit Knæ og legede med mig; den Gang anede han ikke, at Drengen som Mand i Fremstillingen af Kong Frederik VII's Historie skulde blive hans Historieskriver. — Jeg maa iøvrigt sikkert have været en noget forvoven lille Knægt; thi jeg husker, at jeg, den Dag Fader døde, i et ubevogtet Øjeblik bemægtigede mig hans korte Dobbeltbøsse, løb ud og affyrede det ene Skud; videre kom jeg naturligvis ikke, da et vældigt Slag af Bøssen kastede mig om og gav mig Revselse nok for den Bedrift. Jeg havde været Vidne til, at Fader og mine to ældre Brødre Nytaarsaften gik ud hver med sit Gevær og af-

fyrede tre efter hinanden paafølgende Skud, og skønt jeg ikke mindes at have haft nogen klar Opfattelse af, hvad det egentlig vilde sige, at Fader var død, saa maa jeg dog vel i min barnlige Enfoldighed have ment, at hans Bøsse skulde affyres til hans Ære.

EFTER Faders Død flyttede Moder ind til Haderslev med mig og mine to ældre Brødre: Frederik og Hans, og boede hos en Købmand Sahl paa Naffet. Her gik jeg i Skole hos en Fräulein Schade; i samme Skole gik den senere Redaktør og Stiftsskriver Hjort-Lorenzen. Undervisningen foregik paa Tysk. Min ældste Broder Frederik gik i Haderslev Latinskole, min Broder Hans i en Borgerskole, begge tyske. Medens Moder en Tid var i København, var jeg sat i Pleje hos en Garvermester Enzlin, hvis Enke endnu levede 1880.

Sent om Efteraaret 1847 sejlede Moder, vor gamle Pige Lisbeth og jeg fra Haderslev til København med en Yacht. Rejsen gik gennem Store-Belt, Vandene mellem Smaalandene, op forbi Stevns Klint. Hver Aften gik Skipperen til Ankers under Kysten, og vi var 8 Dage om den Tur. Vi tog ind hos min Moders Veninde Fru Neumann, Enke efter Skovrider Neumann i Slesvig, og vi boede hos hende i Hyskenstræde, indtil vi fik en Lejlighed i Gæstgivergaarden »Nordstjernen« i Hausergade. Herfra har jeg Erindringen om, at den unge Peder Neumann om Aftenen den 20. Januar 1848 kom og bragte min Moder Efterretning om Kong Christian VIII's Død. I den bevægede Tid, der her i Kø-

benhavn fulgte efter Tronskiftet, var jeg til Stede paa Christiansborg Slotsplads, da Statsminister Steemann proklamerede Frederik VII som Konge. Jeg erindrer ogsaa tydeligt, hvorledes den nye Konge ved sit smukke Ydre gjorde et særdeles tiltalende Indtryk paa den tætte Menneskemængde og modtoges med uskrømtet Hyldest.

Blandt mit Hjems Gæster paa dette Tidspunkt kan jeg nævne Sangerinden og Skuespillerinden ved det kgl. Teater, Caroline Lehmann, til hvem min Moder var knyttet ved Venskabs Baand, og som vi kendte fra Heils. Af og til saa vi ogsaa i mit Hjem cand. jur. Goos, den senere Professor og Minister, der dog nærmest hørte til min ældste Broders bekendte.

I Foraaret 1848 blev jeg sat i Skole hos Institutbestyrer Petersen, hvis Skole laa i Store Helligøjststræde. Min Moder var fremmed for Skoleforholdene i København, men vor Pensionær Fru Harboe, Enke efter en Officer, henledte hendes Opmærksomhed paa denne Skole. Her gik jeg i henved et Par Aar. Institutbestyrer Petersen var vel som Lærer ikke noget fremragende, men han vandt ved sin elskværdige Personlighed, i hvilken en udpræget Religiøsitet var Grundtrækket, sine Elevers Hengivenhed, og dette bødede paa hans øvrige manglende pædagogiske Evner. Blandt Eleverne fandt jeg en nærmere Omgangsven i Granzow, og dette Venskabsforhold holdt sig gennem mange Aar, ogsaa efterat Granzow knyttedes som Lærer til det von Westenske Institut eller Bohrs Skole, hvor han underviste i Historie og Geografi og i sidstnævnte Fag udgav bekendte Lærebøger.

I Løbet af 1849 fulgte min Moder et af min ældste

Broder Frederik givet Raad og satte mig i Efterslægtsselskabets Skole, der nød stor Anseelse. Skolens Forstander var Professor Friedenreich, der havde vundet et Navn som Geograf, og blandt mine Lærere vil jeg nævne min Lærer i Dansk, Cand. C. V. Agerskov, der var en fin og nobel Personlighed; i sin Undervisning lagde han særlig Vægt paa Oplæsning og Versfremsigelse, men tog mindre Hensyn til Analysen. Min Lærer i Geografi var Leisner, der udmærkede sig ved omfattende Viden og var i Besiddelse af stor Nøjagtighed, hvilken han søgte at overføre paa sine Elever. I Naturhistorie havde vi den bekendte Professor Prosch ved Veterinærskolen, Forfatter af en meget udbredt Lærebog i Faget. Læreren i Tysk var Cand. Schwarzbrem, senere Sognepræst, der lagde Hovedvægten paa Grammatiken, men svækkede iøvrigt noget Virkningen af sin Undervisning ved en lidenskabelig Heftighed, der ofte gav sig Udslag i korporlige Revselsler.

Fra Efterslægtsselskabets Skole overgik jeg, da jeg ønskede at blive Student, til det von Westenske Institut paa Nørregade, ogsaa kaldet H. G. Bohrs Skole, som var stærkt besøgt og nød stor Anseelse. Min Sidedekammerat var her den senere Professor Georg Brandes, om hvem jeg bevarer venlige Erindringer, da han altid viste sig deltagende og elskværdig overfor mig. Her havde vi Bestyreren Bohr som Lærer i Oldtidens Historie, hvortil han benyttede sin egen Lærebog som Grundlag. Bohr var særdeles livlig og formfuldendt i sin Fremstilling, hvorfor hele Klassen fulgte ham med Interesse. De øvrige Lærere, som her skal nævnes, var Inspektør Borgen, Cand. Driebein, den senere Seminarieforstander; endvidere Femmer, senere Leder af

et Lærerindekursus, samt Assens, Lærer i Dansk og Religion. Samme Dag, som jeg indstilledes til Prøve og Optagelse i det von Westenske Institut, mødte i samme Øjemed den unge Baron Tage Reedtz Thott til Gaunø; vi bestod begge Prøven. Mange Aar senere, i Slutningen af Halvfemserne, da Reedtz Thott sad som Konsejlspræsident og Udenrigsminister, havde jeg en Samtale med den fremragende Redaktør og Folketingsmand Viggo Hørup i hans Hjem i Rigensgade. I Samtalens Løb nævnte jeg, at Baronen havde været min Skolekammerat, men at der jo unægtelig var blevet stor Forskel paa hans Løbebane og min. Redaktør Hørup sagde med et muntert Glimt i Øjet: »Det er da heller ikke enhver, der møder med et Lehnsbaroni i Ryggen.«

HVAD mine Familieforhold angaar, da vil jeg her bemærke, at min Moder paa dette Tidspunkt drev en ikke ubetydelig Handelsvirksomhed her i København. Ved min Faders Død stod hun som 38aarig Enke, ubemidlet med tre Sønner og en lille Pension, der langt fra forslog til Familiens Underhold. Da vi var kommet her til København 1847, modtoges min Moder med Venlighed af sin Svoger, den bekendte Grosserer Andreas William Andersen, der skaffede hende en Fjerforretning med gode Handelsforbindelser. I henved syv Aar drev Moder denne Virksomhed, som hun helligede hele sin Tid og Kraft, og hun drev det dertil, at hun fik en meget betydelig Omsætning og saa sig i Stand til at købe den 3 Etages Ejendom i Peder Hvidtfeldtsstræde, hvori hun boede; senere købte hun endnu en Ejendom paa Christianshavn. — Grosserer Andreas William Andersen var gift med min Moders Halvsøster, og det vil her være paa sin Plads at give et flygtigt Omrids af denne mærkelige Mands Vita. Han var født i København 1812. Hans Fader, der var svensk af Oprindelse, havde ægtet en dansk Dame ved Navn Karoline Seierø og etablerede sig som Grosserer. I den saakaldte Kaperperiode erhvervede Faderen sig en meget betydelig Formue, som han dog tabte ved en

Række Uheld i det derefter følgende Tidsrum, som var saa ulykkeligt for vort Land i økonomisk Henseende. Sønnen, hvis Livsbane var begyndt under glimrende materielle Kaar, og som tidlig havde følt Lyst til den militære Vej, maatte som en Følge af Faderens forandrede Stilling opgive denne Plan. Han stod som konfirmeret Yngling aldeles ubemidlet og kom nu i Lære hos en Vinhandler. Men de militære Tendenser ulmede i den unges Sind, og i Mismodet over sin Virksomhed tog han en dristig Beslutning. Kong Frederik VI's mægtige Interesse for Militærvæsenet er bekendt, og man ved ligeledes, at Kongen viste en næsten faderlig Godhed og Deltagelse for de unge, der traadte ind i Militæretaten. Andreas William Andersen opnaaede en Audiens hos Kongen og bad frimodig Hs. Majestæt om en Pengeunderstøttelse, da han attraaede at blive Officer. Kongen saa et Øjeblik roligt paa den unge Mand med det nøddebrune Haar, de livlige blaa Øjne, den gode Højde og smukke Taille og sagde derpaa paa sin korte Maade: »Naa, han vil være Soldat!« — Audiensen var forbi, men den unge Andersens Bøn blev opfyldt. Efter at have gjort Tjeneste som Korporal i Kongens Regiment blev han Elev paa Kadetakademiet, hvilket han forlod den 1. Maj 1836 som Sekondløjtnant. Efter seks Aars Garnisonstjeneste her i København tog han sin Afsked, da Kristian VIII 1842 foretog den store Hærreduktion. Han gik af med en Pension af 260 Rigsdaler. Naar Andersen bestemte sig til at opgive Militærlivet, saa skete det, fordi han ønskede snart at kunne ægte sin forlovede, Frederikke Tikøb, og fordi hans Faders Ven Grosserer W. Swinton havde tilbudt ham en fordel-

agtig Plads i sin Forretning. Aaret efter holdt Andersen Bryllup, og i det nævnte Handelshus var han nu ansat, indtil han 1847 selv overtog sin Principals Forretning. Samtidig med, at han havde uddannet sig som en praktisk Handelsmand og efterhaanden satte sig grundigt ind i Handelsvidenskaben, havde han tilegnet sig ypperlige Kundskaber i Engelsk, hvilket Sprog han talte med megen Færdighed. I Løbet af nogle Aar havde han ved Forretningens Opsving vundet sig et anset Navn. Med sit af Naturen gode tekniske Blik, som den militære Opdragelse havde skærpet, kom Andersen i Begyndelsen af Halvtredserne til Erkendelsen af, at Hovedstadens Havneforhold virkede hæmmende paa den stærkt stigende Skibsfart og Handelsomsætning. Han saa, hvorledes Trangen til Bolværker, Oplagspladser og Rum for industrielle Etablissementer stedse voksede, og han tog Spørgsmaalet om denne Trangs Afhjælpning op til Overvejelse. For at gøre sig bekendt med nye og forbedrede Havneindretninger i andre Lande foretog han 1852 en stor Udenlandsrejse, under hvilken han besøgte engelske, franske og hollandske Havne. Paa Grundlag af de indvundne Erfaringer kom han til den Overbevisning, at Udvidelsen af Hovedstadens Havn, der var en Nødvendighed, kun med Fordel kunde tilvejebringes i Kallebodstrand, der allerede af Naturen er beskyttet mod Vind og Sø. Men skulde et Havneanlæg her faa sin Betydning for det heles Vel, da maatte der tilvejebringes en tilstrækkelig dyb Udgang for Kalleboderne mod Syd til Køgebugt. Saaledes vilde Vanskelighederne og Farerne ved Besejlingen af Drogden for Københavns Vedkommende kunne undgaas. Tanken om en Uddyb-

ning af Kallebodstrand var nu ikke ganske ny; thi den var allerede tidligere fremkommet paa Kristian VI's Tid. I Aaret 1739 havde nemlig Chefen for Holmen, Grev Danneskjold-Samsøe forelagt Kongen en Plan til Udkæringen af et Skibsløb inden om Amager, men han havde derved kun haft Flaaden for Øje. Andersen havde nu altsaa optaget Planen, idet han med denne nærmest forbandt et kommercielt Formaal. Han drøftede 1854 Sagen med dygtige Teknikere, der skænkede hans Plan Bifald, og Aaret efter rejste han igen til England, hvor han traadte i Underhandling med den højt ansete Vandbygningsingeniør Mr. John Murray, Bygmesteren af det bekendte Dokanlæg ved Sunderland. Han udtalte sig gunstigt for Planen, til Fordel for hvilken ogsaa flere af Hovedstadens største og mest ansete handlende erklærede sig, da Andersen efter sin Hjemkomst havde et Møde med dem. I Foraaret 1856 indtraf Murray til København, for personlig at undersøge Forholdene, og han udtalte derefter som sin Overbevisning, at det ikke vilde være vanskeligt at faa stiftet et Aktieselskab i England til Udførelsen af en Uddybning. Lykken syntes nu at tilsmile Andersens Plan. Fremtidsudsigterne for Havneprojektet tegnede til at blive lyse, og det syntes, som om dets danske Op-havsmand var ved at naa sin kommercielle Navnkundigheds Højdepunkt. Murray tegnede Planen til Havnens Udvidelse mod Syd og Udgravningen af et Skibsløb gennem Kallebodstrand. Grossereretskomitéen og 22 af Københavns betydeligste Handelshuse gav Andersens Ansøgning om Koncession af Dannelsen af et Aktieselskab til Planens Udførelse deres varmeste anbefaling. Andersen havde derpaa Audiens

hos Frederik VII, for hvem han forelagde Planen, og Kongen tilkendegav ham i de naadigste Udtryk sit Bifald. I Efteraaret 1857 nedsattes der en Regeringskommission under Forsæde af Overpræsident Lüttichau, og i Juli 1858 afgav den sin Betænkning. Denne gik ud paa, at Grosserer Andersens Projekt fortjente alvorlig Opmærksomhed og kraftig Støtte, da det lovede væsentlige Fordele for Stat og Kommune. Betænkningen tiltraadtes af Marineministeriet, der i en Skrivelse udtalte, at det projekterede Skibsløb i Kallebodstrand ogsaa for Flaaden vilde være saa vigtigt, at der fra Statens Side burde ydes et Bidrag til Planens Gennemførelse. Den 24. Januar 1859 udtalte Københavns Borgerrepræsentation sig enstemmig til Fordel for den ansøgte Koncession. Det store Moment i Kallebodstrandsagens Udvikling syntes at være indtraadt. »Lykkes det Grosserer Andersen,« skrev et af Hovedstadens Blade, »at bringe Spørgsmaalet til en tilfredsstillende Løsning, da har han derved erhvervet en Hædersplads blandt Københavns Borgere som kun faa, da han har vidst at raade Bod paa Savn, der nu virker i højeste Grad hæmmende paa Hovedstadens Handel og Industri.« Desværre skulde Kallebodstrandprojektet ikke træde ud i Virkeligheden. Koncessionen blev endelig givet Andersen i Oktober 1859; men at dette først skete ni Maaneder efter Borgerrepræsentationens Afstemning, var et Vidnesbyrd om, at Projektet ogsaa havde Modstandere, der var i Virksomhed. Konjunkturerne havde imidlertid forandret sig som en Følge af den store Handelskrise, hvis Virkninger nu sporedes overalt. De forandrede Pengeforhold i Udlandet medførte, at England trak sig tilbage fra Projektet, og de

svækkede pekuniære Kræfter herhjemme var utilstrækkelige til dets Gennemførelse. I Betragtning af disse Omstændigheder ændrede Andersen i Samraad med Murray sit Projekt, idet Sejlløbets Grundbredde reduceredes, og Inddæmningerne paa den nye Havns Sider indskrænkedes, hvorefter han søgte Fornyelse af Koncessionen, der udløb 21. Oktb. 1861. Murray stillede en engelsk Kapital i Udsigt, hvis Københavns Kommune og Regeringen vilde støtte Sagen. Men da kom der en stor Skuffelse for Andersen: Ved Udgangen af Marts 1862 fraraadede Borgerrepræsentationen Koncessionens Forlængelse, idet den støttede sig til en Udvalgsbetænkning, der var baseret paa en Erklæring, som ni søkyndige Medlemmer af Sø- og Handelsretten havde afgivet. I Modsætning til den tidligere nævnte Regeringskommission havde de ni gjort gældende, at et Skibsløb gennem Kallebodstrand som det paatænkte hverken vilde medføre Lettelse for Skibsfarten her til København eller en Forøgelse af den. Indenrigsminister Lehmann svarede derpaa Andersen, at han i Henhold til Udfaldet i Borgerrepræsentationen havde stillet Sagen i Bero. Hermed havde Kallebodstrandsagen gennemløbet sin sidste Fase, og den var fra nu af hjemfaldet til Historien. Andersen fik vel en personlig Udmærkelse af Regeringen, idet han dekoreredes; men den lidte Skuffelse forvandt han ikke for Resten af sit Liv. Store Pengeofre havde han bragt, og han havde identificeret sig saaledes med sin Idé, at dens Nederlag medførte en moralsk Indignation hos ham, som bidrog til at nedbryde hans fysiske Kraft. De tolv sidste Aar af sit Liv helligede han ganske Privatlivets Fred. Han døde den 17. Septb. 1885.

Da min ældste Broder Frederik i Begyndelsen af Halvtredserne tog Grossererborgerskab og udnævntes til kgl. Translatør i Tysk, opgav han sin hidtidige Plads som Fuldmægtig hos sin Onkel Grosserer Andr. Will. Andersen og overtog derefter min Moders Forretning, hvormed han forbandt sin egen Handelsvirksomhed; men han var uheldig i sine Foretagender. Han etablerede saaledes et Bryggeri i Københavns Omegn og en Tobaksfabrik paa Vesterbro; men i begge Foretagender havde han Uheld, hvorfor Resultatet blev, at han maatte opgive Forretningerne; desværre rev han sin Moder med sig i Faldet, og hun maatte skille sig af med sine Ejendomme. Begge havde hun erhvervet sig ved Flid og Nøjsomhed, og hun var fra nu af henvist til sin beskedne Pension og til de Afdrag paa sin Gæld til hende, som min Broder vedblev at betale hende lige til hendes Død; men hun havde unægtelig at kæmpe med store materielle Vanskeligheder; thi samtidig holdt hun nu mig paa Herlufsholm. I Sommeren 1879 døde min Moder paa Kommunehospitalet af en Blodsygdom; det var et haardt Tab for mine to Brødre og mig, og vi har altid i Erindringen bevaret Mindet om hende som den nøjsomme, begavede, taalmodige og udholdende Kvinde, der, skønt hun var svag og næsten altid under Lægetilsyn, var rolig og behersket under alle sit Livs Omskiftelser. Skønt hendes Hørelse var daarlig, mærkede de, der talte med hende, kun lidt dertil; thi velbegavet, som hun var, var hun tillige i Besiddelse af et udpræget Underholdningstalent, og jeg tør sige, at blandt hendes Omgivelser var Samtaler med hende søgt, og det saa meget mere, som hun havde en ypperlig Hukommelse og havde indhøstet rig Erfaring paa

Livets forskellige Felter. Hun var dertil vittig, morsom og træffende i sine Bemærkninger og altid i Ligevægt selv under de største Omskiftelser. Hun kunde aflure Folk deres Ejendommeligheder og more sig hjerteligt over et lille pudsigt Træk hos de Personer, med hvem hun kom i Forbindelse. Jeg husker endnu, hvor hun morede sig over vor gamle Vadskerkone, da denne efter en Bemærkning fra min Moder, replicerede: »Ja, ser De, Madam! jeg er inte dannet, men jeg er saadan, hvad man kalder snudeklog!« —

Som før omtalt ofrede min Moder sig ganske for sin Forretning, da vi boede i Peder Hvidtfeltsstræde, og vor Omgang var ikke stor, men blandt vore Husbeboere fandt jeg en Ven og Kammerat i Justitsraad Schønheyders Plejesøn, Sofus. Justitsraad Schønheyder var Protokolsekretær i Højesteret, og Sønnen gik i Maribos Skole. Da jeg en Dag var inde hos Justitsraaden, læste jeg for første Gang Oehlenschlägers dejlige Digt »Ewalds Grav«, der gjorde et saadant Indtryk paa mig, at jeg aldrig har glemt det.

FRA mine Drengaar erindrer jeg, hvorledes Hovedstadens Befolkning, naar den om Søndagen spadserede ud ad Vesterbro og gennem Alléen til Frederiksberg Have, gjorde en Afstikker hen til Møllers Vokskabinet, der laa ved Indgangen til Alléen ved den saakaldte Jernport. Her saa man kolorerede Voksfigurer af navnkundige Mænd og Kvinder i historiske Kostumer, og med særlig Interesse betragtede de besøgende en Gruppe af fire Personer, der sad om et Bord og automatisk bevægede Brikkerne paa et Skakbræt; det var ifølge Programmet: Frederik den Sjette, Napoleon, Karl den Tolvte og Frederik den Store, der spillede Skak i Valhalla (!). Jeg husker endnu min Moders glade Latter over denne noget mærkelige Kombination. Blandt Statuerne var der en, der særlig tildrog sig Publikums Opmærksomhed, nemlig den, der fremstillede Danserinden Lola Montez, en Person, som paa den Tid var almindeligt Samtaleemne for Byens Borgere. Som hun stod der, iført Kostumet fra den spanske Dans »El Ole«, hendes Hovednummer, gjorde hun et højst pikant Indtryk. Fra hende vendte man sig til hendes Paladin eller Elskovsridder Kong Ludvig den Første af Bajern. Lige forinden Udbrudet af de revolutionære Storme i Aaret 1848 hørte Lola Montez og Ludvig I

som sagt til de Personer, der var et almindeligt Samtaleemne baade i de aristokratiske Saloner som paa de demokratiske Værtshuse. Hvad der taltes dengang, opfangede jeg naturligvis kun meget lidt af, men det kan have sin Interesse at iagttage, hvorledes denne iøvrigt ikke ubegavede Eventyrerske i nogle Aar kunde sætte Sindene i Bevægelse og gav Anledning til politiske Forviklinger i Kongeriget Bajern, Forviklinger, hvis Følger ingenlunde var af rent forbigaaende Art, og jeg skal derfor her give et kort Oprids af disse Begivenheder.

Da Lola Montez 1846 kom til München, var hun 28 Aar gammel og havde ført en meget eventyrlig Tilværelse. Hun var født i Limerick; hendes Fader var skotsk Officer, Moderen en Kreolerinde. Som nittenaarig Pige ægtede hun en engelsk Løjtnant, med hvem hun drog til Ostindien, men efter et Par Aars Forløb forlod hun ham, kom tilbage til Europa, førte et omflakkende Liv som Danserinde og antog i Paris Navnet Lola Montez. Hvor hun kom frem, gjorde hun store Lykke, og i Oktob. 1846 optraadte hun første Gang paa Scenen i München, hvor den tresindstyveaarige Kong Ludwig I straks blev lidenskabelig forelsket i hende. Den tyske Historiker Heinrich v. Treitsche udtaler sig saaledes om det Indtryk, hun gjorde: »Som Datter af en skotsk Fader og en kreolsk Moder besad hun baade den nordiske og den sydlandske Skønheds Trylleri. Kunstnerinde var hun ikke; men naar hun i den lidenskabelige Dans »El Ole« viste sine yppige og dog slanke Lemmers Ynde, modstod Mændene ikke let hendes vidunderlige Øjnes glødende Blik. Skønt hun var fræk og uden Skamfølelse, forstod hun

blandt Venner at konversere paa en aandrig, indtagende Maade. Hun var en ypperlig Rytterske og sang følelsesfuldt til Citarspil, ligesom hun skønt reciterede spanske Digte; hun gik sine Fjender dristigt ind paa Livet enten med Ridepiskan eller med et Ørefigen. — Den for Skønhed begejstrede Ludvig I fortryllede hun ganske, saa at han for hende forglemte Verden, sig selv og sin kongelige Værdighed.«

Det intime Forhold mellem Kongen og Danserinden vakte Forargelse i vide Kredse. Hs. Majestæt besluttede at ophøje sin Elskerinde til Grevinde af Landsfeld, men Betingelsen herfor var, at hun først havde bajersk Indfødsret, hvortil krævedes Ministeriets Samtykke. Det klerikale Kabinet Abel nægtede dette. Det overrakte Kongen en Memoire, hvori Folkets Uvilje over hans Forbindelse med Lola Montez skildredes, og denne Memoire offentliggjordes i Udlandets Presse. Kong Ludvig afskedigede nu Ministeriet Abel og omgav sig med et liberalt Kabinet under Forsæde af den protestantiske Statsraad Maurer. »Jeg har afskediget alle mine Ministre, og Jesuiterregimentet er ophørt i Bajern,« sagde Kongen til Lola Montez. Men trods Maurers og hans Kollegers Liberalisme lagde det dog en Dæmper paa Partifællers Glæde, at det nye Kabinet for at komme til Magten havde opfyldt Kongens Fordring om Indigenatpatentets Udstedelse eller Godkendelse af Elskerindens Indfødsret. Da det nye Ministerium imidlertid undgik al Berøring med Grevinden af Landsfeld, kom det til et spændt Forhold mellem det og Kongen, hvad der i December 1847 havde et nyt Kabinetskifte til Følge; men den liberale Kurs blev beholdt. — Men nu begyndte Studenterne ved Univer-

sitetet i München at demonstrere mod Grevinden, og det kom til Gadespektakler, hvad der bevirkede, at Kongen lod Universitetet lukke. Der ytrede sig Tegn paa en revolutionær Folkestemning, og overfor denne Kendsgerning maatte Kong Ludwig I give efter: Universitetet blev genaabnet, og Grevinden maatte paa Kongens Befaling i Februar 1848 forlade Landet. Allerede en Maaned efter, den 20. Marts, abdicerede Kong Ludwig I til Fordel for sin Søn Maximilian II. Lola Montez genoptog sit omstrefende Liv, idet hun optraadte snart som Danserinde og Skuespillerinde og snart som Forfatterinde og Foredragsholderske. Hun var i dette Afsnit af sit Liv endnu tre Gange gift og døde 1861 under trange Kaar i Astoria ved New York næppe 43 Aar gammel.

EFTER min ældste Broders Raad havde min Moder søgt Optagelse for mig paa Herlufsholms lærde Skole, og i Midten af Februar 1853 ledsagedes jeg af min Broder Frederik fra mit Hjem i Peder Hvidtfultsstræde til Herlufsholm, hvortil jeg ankom den følgende Dags Formiddag. Vejen dertil gik med Jernbane til Taastrup Station, derfra med Postvogn over Køge til Rønnede Kro og videre til Næstved, hvor vi overnattede i Hotel »Vinhuset«, for den følgende Dag at begive os ud til den navnkundige Stiftelse.

Efter at have hilst paa Rektor Dichman, prøvedes jeg af Lærerne og blev optaget i 2. Klasse. Jeg mindes, at Inspektør, den senere Overlærer Leth, var alt andet end tilfreds med min danske Analyse. Adjunkt Neergaard blev højlig forbavset, da han under sin Eksamination i Naturhistorie paa sit Spørgsmaal, om jeg kendte noget til Vombatten, fik det københavnske Svar: »Jo, ham kender jeg godt, det er jo Redaktøren af Flyveposten!« Sagen var nemlig, at »Flyveposten«s Redaktør Meyer i Halvtredserne altid gik under Øgenavnet »Vombatten.« — At Skolens Elever straks overførte »Kælenavnet« paa mig, siger sig selv. —

Efter at jeg havde hilst paa de forskellige Lærere og spist til Middag ved Skolens Bord, tog min Broder Af-

sked med mig og begav sig til Hjemmet, hvor det den følgende Dag, den 18. Februar, var min Moders Fødselsdag. Jeg fulgte ham ud paa Vejen mellem Godsforvalterens Bolig og »det hvide Hus«, hvor jeg blev staaende, indtil en Svingning af Vejen tog ham bort for mit Blik. Han vendte sig forinden og vinkede til mig, og jeg begav mig tilbage til Skolen, der skulde blive mit Hjem for de følgende seks Aar.

JEG var altsaa nu Discipel paa Herluf Trolles og Birgitte Gøjes berømte Stiftelse, og jeg tænker med den største Erkendtlighed tilbage paa hin Tid og paa mine Lærere. Vel var Opdragelsen streng, og Undervisningen blev, som jeg saa ofte har sagt, efter den Tids Skik væsentlig »drevet ved Haandkraft«; men hvad man nu end med Grund kan indvende mod Datidens Pædagogik, saa lagde dog den hele Opdragesemetode i Forbindelse med Opholdet i de dejlige Omgivelser et Grundlag af Soliditet i aandelig og legemlig Udvikling, som jeg for mit eget Vedkommende ikke noksom har været taknemmelig for senere hen i Livet.

Vinter og Sommer kom Gangkonen Kl. 5¹/₂ om Morgen og gik ringende med en stor Klokke gennem Sovesalene. Vi sprang ud af Sengene, vadskede os, klædte os paa og stillede til Lovsang Kl. 6. Derefter fik vi Mælk og Smørrebrød, læste paa Lektier til Kl. 8, da Undervisningen begyndte. — Kl. 9 fik vi en »Rundtenom« med Gaasefedt eller »belagt«; derefter Undervisning til Kl. 11; derpaa Fritime til Kl. 12, da vi spiste til Middag. Derefter havde vi Frihed til Kl. 3, hvorefter der igen toges fat paa Undervisningen til Kl. 5, da vi igen fik en »Rundtenom« med Fedt eller »belagt«; dernæst Undervisning til Kl. 6. Fra 6—7 fri og der-

efter Aftensmød; derpaa atter fri til Kl. 8 og saa Lektielæsning fra 8—10, da alle skulde være i Seng paa Sovesalene.

Hveranden Søndag skulde vi gaa i Kirke Kl. 10; fra 12—3 fri, hvorefter vi læste Lektier fra 3—6; af og til, naar Forstanderen var paa Stiftelsen og bad os fri hos Rektor, samledes vi i Vestibulen og modtog Budskabet med et taktfast, enstemmigt Raab: »Lov! Lov!«

Jeg skal ikke her dvæle ved biografiske Notitser om de forskellige Lærere, da slige findes mange andre Steder, men jeg skal blot gøre nogle Bemærkninger om enkelte af dem.

Inspektør Leth var en Personlighed med et tiltalende Ydre og udrustet med et betydeligt pædagogisk Talent; men det var dog ikke heldigt, at han gjorde Forskel mellem Disciplene, idet han favoriserede enkelte blandt disse, hvad der hos Kammeraterne fremkaldte en Følelse af Tilsidesættelse. Ikke desto mindre var han den af Lærerne, der nød den største Popularitet blandt Befolkningen og den største Yndest blandt Discipelskaren.

Læreren i Historie, T. Dahl, var en lille, fin Mand, der med Flid og Omhu sørgede for, at Disciplene lærte det forlangte Pensum med Nøjagtighed; men han udmærkede sig ikke ved aandfuldt Overblik over den verdenshistoriske Udvikling. Han havde snarere Tilbøjelighed til at fortabe sig i Enkeltheder. Trods den mindre heldige Undervisning, var Historie dog det Fag, der tildrog sig min Hovedinteresse, og det i en saadan Grad, at jeg anvendte al min Fritid til Læsning af historiske Lærebøger.

Matematiklæreren, Adjunkt Mossin, var en begavet, kundskabsrig Mand, men formaaede desværre ikke at

bibringe sine Elever virkelig Interesse for Faget, og i hans Bevisførelse savnedes Overblikket, saa at det var vanskeligt for Eleverne at indse, at han virkelig havde bevist en Sætning, naar han sagde det. Der blev derfor engang af en af Disciplene gjort den ganske rigtige Bemærkning om hans Bevisførelse, at man i Henseende til denne ikke kunde se Skoven for lutter enkelte Træer.

I Sommeren 1853 døde Rektor Dichman, om hvem det skal bevidnes, at han var en streng Mand, der med fast Haand opretholdt sin Myndighed, og at Ro og Orden var Kendetegnet for hans Ledelse af Skolen. Jeg husker endnu, hvorledes Lærerne stod »ret« paa Skolepladsen, hvis Rektoren gik over denne. Han udmærkede sig endvidere ved sin grundige Viden i de klassiske Sprog Græsk og Latin, og han havde gjort den klassiske Oldtids Historie til Genstand for et grundigt Studium. Han havde i sin Ungdom med levende Interesse fulgt Striden mellem Baggesen og Oehenschläger og havde været Medlem af den saakaldte Tylvt, der begejstret stillede sig paa Oehenschlägers Side.

Efter Dichmans Død udnævnte Stiftelsens Forstander, Grev Frederik Marcus Knuth til Knuthenborg paa Lolland, Cand. philol. Listov til Rektor og indsatte ham i Oktober 1853. Introduktionen foregik med megen Højtidelighed i Læsesalen i den nye Skolebygning. Greven berørte i sine Taler den nye Rektors Rejser i England, Frankrig og Orienten og dvælede i anerkendende Ord ved hans Virksomhed som Subrektor ved Domscholen i Slesvig. Listov udtalte i bevægede Ord Haabet om en lykkelig Samvirken med Lærerkorpset og en frugtbringende Ledelse af Skolen. Ved Bordet

efter Indsættelsen bragte han i bevingede Udtryk den ædle Greve sin Tak for Udnævnelserne.

Desværre gik Listovs Haab ikke i Opfyldelse med Hensyn til Lærerne, idet der mellem ham paa den ene Side og Leth og Kielsen paa den anden kom til Rivninger, der hindrede et harmonisk Samarbejde. Dette Misforhold havde maaske sin Grund i Forskellen paa psykiske Anlæg mellem ham og disse to Lærere, idet Listov var udrustet med levende Sans for Kunst og Poesi, hvad der bl. andet gav sig Udslag i hans smukke Sang og øvrige musikalske Begavelse. Han var fortræffelig inde i den klassiske Oldtids Kunst og forstod at vække Disciplenes Interesse for denne. Rektor Listov var altsaa en fint dannet Mand og med Hensyn til Undervisning og Opdragelse var han en Modstander af den overleverede Metode, der anvendte korporlig Revselse som et vigtigt Moment; i den Henseende sympatiserede han ikke med Overlærer Kielsen. Hvad hans Forhold til Leth angaar, da var det sikkert mere den dominerende Rolle, Leth spillede paa Grund af sin Popularitet, end pædagogisk Uoverensstemmelse, der greb forstyrrende ind. Listov beklædte Rektoratet i 19 Aar, hvorefter han udnævntes til Rektor for Nykøbing Katedralskole paa Falster.

Medens jeg var Discipel paa Herlufsholm, forefaldt der i Stiftelsens Opdragelsehistorie en lille Episode, som jeg ikke vil fortie, da jeg tror, at den for enkelte af de deltagende Disciples Vedkommende fik Eftervirkninger, der influerede paa deres fremtidige Stilling i Skolen.

Tværs over den Allé, der fra Landevejen mellem Næstved og Ringsted førte ned til Herlufsholm, laa

der i Halvtredserne en Bygning; der efter sit Ydre kaldtes »Røde Hus«. Her boede i en Aarrække et alderstegent Ægtepar, nemlig Hans og Mette Jensen, af hvilke Manden i sin Ungdom havde staaet ved de saakaldte sjællandske Ryttere og deltaget i Forsvaret af København mod Englænderne i Aaret 1807. Manden, der ifølge samtidiges Beretning havde været en tapper og flink Soldat, havde ogsaa deltaget i Fægtningen ved Køge mod en engelsk Styrke under den navnkundige Feltherre Arthur Wellesley, senere Hertug af Wellington, der kæmpede mod Napoleon ved Waterloo 1815. Naar Hans Jensen fortalte om Kampen ved København, tog han ikke tilstrækkeligt Hensyn til Fjendens overlegne Styrke, men var tilbøjelig til at give de danske Generaler den væsentlige Skyld for Nederlagene, skønt disse næppe havde været til at undgaa. Han kunde dog blive rørt indtil Taarer, naar han dvælede ved Forsvaret af København, og han kom i sandt Raseri, naar en Slægtning af ham ironiserede over det danske Landeværns Optræden i Fægtningen ved Køge. »Hvordan var det?« sagde Hans Bøkmænd, »smed I ikke Træskoene der ved Køge Landevej for at komme hurtigere af Sted?« — »Aa, vil du tie stille, din næsvise Knægt!« for Hans Jensen løs, »du taler om Ting, du ikke forstaar dig paa, din Grønskolling!« (Grønskollingen var vel fyldt de fyrre!)

Naar Hans Jensen saaledes blussede op i lidenskabelig Affekt, naar Hans Bøkmænd sigtede de danske Landeværnsmænd i Fægtningen ved Køge 1807 for Fejghed, skal det her bemærkes, at Hertugen af Wellington i en Samtale med Arveprins Ferdinand i Paris 1815 med en vis Anerkendelse ytrede sig om den Mod-

stand, hans Tropper havde mødt i den berømte Fægtning. Den navnkundige engelske Feltherre talte her ud af sin Overbevisning og sikkert ikke for at sige en kongelig Person en Behagelighed. Wellington yndede nemlig i det hele ikke at betjene sig af Hofsproget; han gav i en Samtales Løb sine Tanker et kort og klart Udtryk og stod med sin Personlighed bag ved, hvad han havde sagt. Naar denne Samtale mellem Hertugen af Wellington og Arveprins Ferdinand er draget frem her, da sker det, fordi deraf fremgaar, at selv krigs-kyndigere Modstandere havde en anden Opfattelse af Affæren ved Køge Landevej end den, der i et langt Tidsrum var herskende i Folkestemningen her hjemme.

Naar jeg her nævnte Slaget ved Waterloo, da lad mig med det samme fremdrage en anden lille Erin- dring: En Dag, da jeg sammen med nogle Kammerater strejfede hen over Markerne ved Herlufsholm, traf vi Økonomens gamle Røgter siddende ved sit Vogterhus. »Naa, I er vel Disciple fra Herlufsholm?« — Ja, det var vi da. — »Naa, saa kender I vel ogsaa Slaget ved Waterloo? — ja, se, der var jeg med!« Nu fortalte han med stor Begejstring om det store Slag og om, hvorledes Hatten blæste af den store Napoleon. Om denne Tildragelse havde Soldaterne digtet en Vise, som han nu med stor Bravour sang paa Fransk. Det blev, som man kan forstaa, ikke ved denne ene Gang, at jeg fandt Vej ud til Økonomens gamle Røgter; ofte sad jeg hos ham og lyttede til hans enfoldige Beretning om hine skæbnesvangre Dage, og om den store Napoleon, for hvem jeg som Dreng nærede den dybeste Beundring, og i hvem jeg som Mand erkendte det store Feltherregeni og maatte udbryde med den store Tænker

Hegel, da han saa Napoleon komme ridende efter Slaget ved Jena: »Er war die Incarnation des Weltgeistes!«

Fra dette lille Tankespring gaar jeg tilbage til »Røde Hus« med Hans og Mette Jensen. I Begavelse stod sidstnævnte betydeligt over Hans, og man kan roligt sige, at Mette var »et godt Hoved« med et skarpt Blik for Menneskenaturens Skrøbeligheder. Det var Mette, der aabnede den saakaldte »Klub« i røde Hus, hvorved hun skaffede sig nogen Bifortjeneste ved at traktere med sort Kaffe og Fedtebrød og om Somren med Tykmælk; denne Biindtægt bødede lidt paa hendes Mands knappe Indtægt som Daglejer paa Stiftelsen. »Klubben« i røde Hus bestod af Disciple fra de fire øverste Klasser. Det var, hvad man kunde kalde, en udvalgt lille Skare, eftersom den supplerede sig selv ved Valg; men den fik kun en kortvarig Eksistens.

Skraas overfor røde Hus boede i en lille Bygning en Skrædder, hvis Kone var misundelig paa Mettes indbringende Forretning. Hun meldte Klubben til Inspektør Leth, og paa hans Initiativ sprængtes den af Adjunkt Kielsen, der indfandt sig personlig i røde Hus og tog Klubmedlemmerne paa fersk Gerning: han fandt dem i Skumringen siddende med Tobakspiben i Munden og en Kop Kaffe med den respektive »Rundtenom« Fedtebrød foran sig. Vi maatte øjeblikkelig følge med Adjunkten tilbage til Stiftelsen, hvor hver enkelt blev underkastet et skarpt og længere Forhør om, hvad Klubmedlemmerne havde foretaget sig ved Sammenkomsterne. Kielsen assisteredes ved Undersøgelsen af Inspektør Leth, og saaledes endte denne »Klubs« kortvarige Tilværelse. Sagen meldtes til Rektor, som dekreterede Husarrest for Delinkventerne, men dermed

var Episoden ikke definitivt tilendebragt; thi i enkelte Læreres Øjne gjaldt dens Medlemmer som et Slags »enfants terribles«, og Klubvirkksomheden gav dem et formentligt Stempel, der indvirkede uheldigt paa deres senere Skæbne som Disciple, idet de betragtedes som mindre heldige Elementer, som Skolen gjorde bedst i at skille sig af med, naar en gunstig Lejlighed tilbød sig.«

Naar jeg nu efter saa mange Aars Forløb ser tilbage paa »Klubben« i røde Hus og spørger, om den skadede de Disciple, som var Medlemmer af den, maa jeg absolut benægte dette, om jeg end maa indrømme, at Klubbens Eksistens var uforenelig med Skolens Love, eftersom disse forbød Disciplene med Undtagelse af 7. Klasse at ryge Tobak. Sikkert var der ogsaa set med et skævt Øje til Kaffen, om denne end ikke ramtes af noget direkte Forbud. Det maa bemærkes, at Klubbens Medlemmer ikke valgtes blindt, men Valget faldt kun paa saadanne Disciple, som havde virkelige aandelige Interesser. Af dens Medlemmer skal her fremhæves Færingen Valdemar Jørgensen, endvidere Nikolaj Edinger Balle og Tryde, af hvilke den førstnævnte var fortrølig med oldnordisk Litteratur og ved Sammenkomsterne reciterede Digte af Grundtvig og satte oldnordiske Emner under Diskussion. Balle, der senere blev Rektor Listovs Svoger og paa dette Tidspunkt gik i 7. Klasse, var en begejstret Beundrer af Oehlschläger og henrev os alle ved en beaandet Fremsigelse af dens Ungdomsdigte. Da Chr. Winther gjorde Furore ved Udgivelsen af »Hjortens Flugt«, oplæste Skaarup fra Vordingborg, den senere Toldinspektør i København, et Brudstykke af et af ham selv forfattet episk Digt, hvilket han kaldte »Degnens Flugt« og vakte her-

ved stormende Munterhed. Det æstetiske Moment spillede altsaa en vigtig Rolle ved Sammenkomsterne, og jeg tør derfor sige, at disse virkede løftende i aandelig Henseende og ikke i mindste Maade vildledende paa Medlemmerne; det maa betragtes som et pædagogisk Fejlgreb, naar man aldeles ikke forstod at se Sagen ud fra andet Synspunkt end dette, at Sammenkomsterne ifølge Tobaksrygningen var uforenelige med Skoleloven og derfor maatte forbydes og straffes.

Efter at Kielsen havde sprængt Klubben, tog han Mette Jensen i Forhør, og da denne Kendsgerning straks rygtedes, var vi selvfølgelig spændte paa at faa noget at vide om Udfaldet. Sammen med min Kammerat, Johannes Lund, Søn af Birkedommer Lund ved Holstenborg, begav jeg mig ud til røde Hus for at tale med Mette og høre, hvorledes det var gaaet hende. Hun modtog os med et Smil, og da vi spurgte hende, om hun havde bevaret sin Fatning under Forhøret, og hvorledes hun havde klaret sig, sagde hun: »Vil De betænke, at jeg har staaet overfor Kong Frederik VI, og tror De saa, at jeg ikke skulde kunne klare mig overfor saadan enAdjunkt!« — Mette hentydede her til en Audiens, hun havde haft hos Kong Frederik VI angaaende en formentlig Forurettelse, der var tilføjet hendes Mand, idet han for Gæld var blevet sat fra sin Gaard. Mette ønskede, at Kongen i Kraft af sin Enevælde skulde sætte Hans Jensen ind igen, men Hs. Majestæt havde erklæret med et elskværdigt Smil, at han var sat til at vaage over Lovenes Udførelse, men ikke til at hindre denne. Iøvrigt havde han tilsagt Mette sin kongelige Velvilje, og der var blevet tilstaaet hende et Pengebeløb.

Omtrent i Midten af Halvtredserne forlod min gode Ven, Valdemar Jørgensen, Herlufsholm, idet hans Fader, Provst Jørgensen paa Færøerne tog ham ud af Skolen. Grunden dertil sagdes at være den, at Søns Opflytning til en højere Klasse stødte paa Vanskeligheder. Jeg har tidligere nævnt Jørgensen som Medlem af Klubben i røde Hus og mindes ham altid som det litterært interesserede og dannede unge Menneske, der havde en vækkende Indflydelse paa sine Kammerater, og jeg tør sige, at hans Bortgang fra Skolen var meget beklagelig for os. Jørgensen rejste til København og indstillede sig 1860 ved Universitetet til Examen artium, men Professor Ussing bedømte ham overordentlig strengt, fordi han gjorde sig skyldig i en Konjugationsfejl; misfornøjet herover forlod Jørgensen København og rejste til Kiel, hvor han blev Student og teologisk Candidat. Senere overtog han som Medredaktør Udgivelsen af »Kieler Zeitung«, der var et meget udbredt Blad og nød megen Anseelse i Hertugdømmerne. Under et Ophold i Kiel 1913 talte jeg med den bekendte Filolog Professor Gering, der var fortrolig med den nordiske Litteratur. Da vi talte om Jørgensen, ytrede han sig med Anerkendelse om dennes Kundskaber i oldnordisk Litteratur og hans Kendskab til de skandinaviske Landes Aandsdannelse. Jørgensen ejede og bevarede en varm Kærlighed til Danmark og herpaa afgav han Bevis 1866. Han var ikke med til at hylde den slesvig-holstenske Prætendent Herzog Friederich der Achte. Da Bismarck overfor Hertugens Fordring paa at være Hertugdømmernes legitime Hersker stillede sig afvisende, maatte Hertugen, som bekendt, forlade Hertugdømmerne, hvor han

havde resideret i Kiel og mødt megen begejstret Hyldest. Da Friederich VIII forlod Kiel, havde der samlet sig en stor Menneskemængde, som tog Afsked med ham. Da han red ned gennem Schloszstrasse, lød fra Mængden et Raab: »Ihn sehen wir nicht mehr.« Raabet kom fra Jørgensen, der blev Genstand for de omstaaendes forbavsede Blikke, men Færingen fik Ret: Friederich VIII vendte ikke mere tilbage til Hertugdømmerne.

Jeg tænker stadig med Kærlighed tilbage til min herlovianske Discipeltid; for omend Lærerne ikke kunde frikendes for pædagogiske Fejlgreb, saa var de dog i det hele humane og dygtige Mænd, som man maatte se op til, og hvad der for mig bidrog væsentlig til at forskønne Opholdet paa Stiftelsen, var den Gæstfrihed og Elskværdighed, der vistest mig af nogle Familier i Omegnen; jeg fremhæver her Godsforvalter Hougs paa Gaunø og Proprietær Engbergs paa Grevensvænge. I de kortere Ferier, og naar Skolen havde Frieftermiddage, gik jeg efter Indbydelse ud til dem og modtoges med en Hjertelighed, som om jeg var et Medlem af Familien. Godsforvalter Houg paa Gaunø stod i høj Gunst hos den gamle Reedtz-Thott. Hans yngste Søn, Otto Houg, var min Skolekammerat og fortrolige Ven; jeg var sidste Gang sammen med ham 1864, da vi traf hinanden i København. Han skulde gøre Tjeneste paa Krigsskuepladsen. Vi tilbragte Dagen sammen, og da vi skiltes om Aftenen, udtalte jeg Ønsket om, at han vilde besøge mig, naar han vendte tilbage fra Krigen. Han rakte mig Haanden og lovede det, men tilføjede med en vemodig Betoning: »Hvis jeg vender tilbage«. Det var, som om han anede, hvad der ventede ham: han faldt for en preussisk Kugle paa Als, da Øen blev

indtaget i Juni Maaned. Fra hans Moder modtog jeg et Brev, hvori hun takkede mig for mit Venskab for Sønnen og meddelte, at hans Fald føltes som et tungt Savn af Kammeraterne; han var, skrev hun, en tapper Soldat, der ved sit Mod og sit Fædrelandssind indvirkede oplivende og tilskyndende paa Kampfællerne. — Houg havde flere Sønner, og en af dem, Johan, der blev Købmand i København, var min Omgangsven, da jeg senere gik paa Dahl og Nansens Kursus. Godsforvalter Houg var en Mand af den gamle Skole, som man sagde, eller af Frederik VI's Skole, som det ogsaa hed. Han hævdede med Strængthed sin Myndighed overfor Sønnerne, hvem han altid tiltalte med »han«, og som stod opstillet som Soldater, naar han talte til dem; men han havde et kærligt Hjerte og holdt i Virkeligheden meget af sine Børn. Mod mig var han altid venlig og deltagende; thi han havde kendt min Fader i Ungdommen og mindedes ham tydeligt fra Præstegaarden i Skibby. Houg døde i Begyndelsen af Treserne, og hans Enke, der flyttede til Næstved, fulgte ham snart efter. Fru Houg var en høj, køn Dame med et kærligt Sind og tog sig med næsten moderlig Omhu af mig, hvorfor jeg mindes hende med inderlig Hengivenhed. Familierne Houg og Engberg var Omgangsvener og udmærkede sig begge ved Aandsdannelse, og det skal siges til de kvindelige Medlemmers Ros, at de havde en levende Sans for Kunst og Poesi. Proprietær Engberg paa Grevensvænge var en meget formuende Mand og udrustet med stor Livskløgt. Familien bestod, da jeg lærte den at kende, af to voksne Sønner og tre Døtre, hvoraf de to var Børn. Datteren Elise var en yndefuld ung Pige, af hvem jeg følte mig meget til-

trukken, en Følelse, der beroede paa Gensidighed. Hun blev senere gift med en Købmand Brehm i Nykøbing paa Falster, men bevarede sit Venskab for mig til det sidste. Fru Engberg var en fin Personlighed, der langt oppe i Alderen bevarede sin jomfruelige Skikkelse og ungdommelige Udseende; hun havde megen Interesse for Datidens Historie, og da hun vidste, at jeg nærede stor Sympati for Napoleon og hans Krigere, modtog hun mig gerne med Citatet: »Der maatte til den hele Spurvevrimmel for at fordrive Ørnen fra sin Himmell« Hun studerede ivrigt Efterretningerne fra Frankrig om Oprettelsen af Kejserdømmet under Napoleon III og interesserede sig livligt for Kejsersinde Eugenie og det franske Hofs øvrige Personer.

Da Damerne paa Grevensvænge var saa litterært interesserede, oplæste jeg gerne Fragmenter af Oehlen-schlägers Tragedier, af Henrik Hertz's Skuespil og lign. Jeg mindes, hvorledes Fru og Frk. Engberg var grebne af Skønheden i Hertz's »Svend Dyrings Hus«, og hvorledes jeg selv under Oplæsningen dannede mig et ideelt Billede af Skuespillets Personer. Da jeg et Par Aar efter saa det blive opført paa det kgl. Teater, blev jeg skuffet; thi Udførelsen i de forskellige Roller for-maaede ikke at dække det ideale Billede, jeg i min Fantasi havde skabt mig.

Naar jeg her omtaler mine Oplæsninger paa Grevensvænge, saa henledes mine Tanker paa de dramatiske Forestillinger, som jeg var med til at arrangere paa Herlufsholm; blandt de Kammerater, som var mig behjælpelig hermed, vil jeg særlig fremhæve Rasmus Strøm og Ole Thestrup, hvoraf den første var Søn af en praktiserende Læge i Vordingborg, den anden af

Pastor Thestrup i Stauerby i Nærheden af Præstø. En af disse Forestillinger har særlig præget sig i min Erindring. Vi opførte en Komædie, der hed: »Min Kones Mand,« — det var en af dem, man købte hos en Visehandler og gav fire Skilling for, og heri spillede Daniels, Søn af en lollandsk Landmand, en vigtig kvindelig Rolle; Fremstilleren havde en Replik, i hvilken han klager over den Modgang og Uvilje, man møder i Samfundet, trods udvist Tjenstvillighed overfor sine Medmennesker og ivrig Bestræbelse for at gøre alle tilpas. »Jeg ved med Vished,« hed det, »at jeg har elsket mit Fædreland og Kong Frederik VII — samt Grevinde Danner!« Denne sidste Del af Repliken skyldtes den spillendes lykkelige Inspiration og vakte megen Moro hos Lærerne, der sad blandt Tilskuerne og især hos Overlærer Neergaard, men den fremkaldte aldeles ingen Demonstration.

Til disse private Forestillinger sluttede sig en officiel Forestilling, om jeg saa maa sige, idet Skolen op mod Jul arrangerede en »Komædie«, der blev opført paa en Scene, der byggedes i den ene Ende af Spisesalen. Til denne indbødes Forældre og Honoratiores fra Omegnen. De Stykker, som her spilledes, var enten af Holberg, Hostrup, Heiberg eller Erik Bøgh. Jeg udførte flere kvindelige Roller, deriblandt Kobbersmedens Kone i »Genboerne« og Konsulinden i »Spurv i Tranedans«. I sidstnævnte Stykke havde jeg megen Besvær med at blive klemt ind i et temmelig smaltaillet Snøreliv, og jeg gjorde en for mig selv aldeles uforklarlig Lykke, indtil min Kammerat, Frits Thomsen, senere Premierløjtnant i Infanteriet, som ofte kom til mig i mit Hjem i København og altsaa kendte min Moder, bagefter for-

klarede mig, at jeg i Holdning, Bevægelser og Stemme havde leveret en fuldstændig Kopi af min Moder. Dette var mig ganske ubevidst, og de Laurbær, jeg bar hjem efter Præstationen, var altsaa for saa vidt uforskyldte.

Forinden jeg forlader min Omtale af Opholdet paa Herlufsholm, vil jeg berøre det Bekendtskab og Venskab, som jeg sluttede med Kunstgartner Suhr og hans ældste Søn. Suhr var et Medlem af den ansete Familie, der var repræsenteret baade i Skoleverdenen og Kirken; han var saaledes en nær Slægtning af Pastor Bloch-Suhr ved vor Frelsers Kirke og af Rektor Suhr, og hans æstetiske Sans (der ytrede sig i hans smagfulde Haveanlæg), havde gjort hans Navn kendt udover Landets Grænser. Han havde været i Rusland og der anlagt en Park for en Magnat, og i samme Øjemed blev han kaldet til Norge af F. W. Treschow. Det var i Midten af Halvtredserne, at Suhr fik det Hverv at omdanne den saakaldte Nyhave til en Have i moderne Stil, og denne Opgave løste han med stor Dygtighed. Foruden at være udrustet med stor Sans for Poesi og Kunst var Suhr i Besiddelse af en smuk Sangstemme og dramatisk Talent. Under hans Virksomhed paa Herlufsholm var der anvist ham et eget Lokale, hvor han boede sammen med sin Søn, Valdemar. Det var en Nydelse at høre Fader og Søn synge Duetter, og jeg mindes især et Par Arier af Aubers »Fra Diavolo«, som blev sunget særlig godt. Da de en Dag sang en af disse Arier, hvori Omkvædet »Mariane« forekommer, hændte der et pudsigt lille Optrin. Ved den lille Trappe, der førte op til Lokalet, havde en Gangkone sit Værelse, og Skæbnen vilde netop, at hun bar Navnet Mariane. Da de to Herrers stærke Stemmer naaede ind til hendes

stille Stue, viste hun et tjenstvilligt Hoved i Døren, idet hun spurgte, hvad Herrerne ønskede, hvorpaa den med stor Humor begavede Kunstgartner paa en yderst morsom Maade oplyste hende om, at det egentlig ikke var hende, Arien gjaldt. Med Sønnen, Valdemar Suhr fortsattes mit Venskab indtil hans Død 1904. Hans Liv kom ikke til at forme sig saa lykkeligt, som jeg inderlig havde ønsket det for ham. Han gik til Scenen, virkede efterhaanden ved det kgl. Teater, ved Casino og ved Folketeatret, indtil han tilsidst optraadte ved omrejsende Selskaber. Hans Energi svigtede ham mere og mere, Livets Trængsler og Genvordigheder knugede ham, og han døde under meget trange Kaar her i København.

Mine større Ferier tilbragte jeg altid i mit Hjem, ved Juletid trodsende Kulden paa den lange besværlige Tur med Postvogn, fra hvilke Ture jeg endnu husker, hvorledes de mindre Disciple græd af Kulde, og hvorledes vi større maatte staa af med dem og løbe dem varme ved Siden af Vognen. At jeg heller ikke i Sommervarmen var bange for andre og mere alvorlige Ulemper, og at min kære Moder ikke har været anlagt for sygelig Nervøsitet, viser, at jeg i Koleraaaaret 1853 i Sommerferien tog Ophold i mit Hjem i Peder Hvidtfuldsstræde, skønt der just var forefaldet to Dødsfald i Huset paa Grund af den rædselsfulde Pest. Men endnu lægger der sig et Tryk over mit Sind, naar Tanken gaar tilbage til den frygtelige Sommer, hvor jeg saa Folk styrte døde om paa Gaden, ramt af Sygdommen, og hvor de mange, smalle, hurtiglavede Kister, som hen mod Aften stod opstablede i Portene, forkyndte om Dødens frygtelige Høst i det forløbne Døgn.

I Midten af Halvtredserne boede min Moder paa

Hauserplads og fra et Ophold her i en af mine Ferier har jeg Erindringer af en lysere og mere munter Art, idet jeg blev Vidne til Granbergs ejendommelige Ballonfart. Luftskipperen Granberg havde annonceret en Ballonopstigning fra Christiansborg Slots Ridebane, og fra Tagryggen af den høje Bygning, hvori vi boede, og hvor der var anbragt et Stativ til Tøjtørring, overværede jeg denne mærkelige Begivenhed, der til at begynde med gav Anledning til humoristiske Betragtninger blandt Byens Befolkning og concluderede ved sin komiske Afslutning i det bekendte Folkemundheld: »Den gaar ikke, Granberg!« Det blæste ret stærkt den Dag, og medens Mængden rundt omkring i Byen med Deltagelse og Beklagelse fulgte Ballonens stærkt svajende Gondol og anstillede sørgelige Betragtninger over den ulykkelige Opstigers fatale Skæbne paa hans formentlige Fart over Østersøen, sad Granberg vel forvaret inde paa Loftet paa Christiansborg Slot: i sidste Øjeblik havde Modet svigtet ham, og da Ballonen hævede sig op over Slottets Tag, saa han sit Snit til at komme ind igennem et herværende Tagvindue og overlod derefter Ballonen til dens videre Skæbne. Den havnede i Pomern og benyttedes senere igen til Opstigninger i Hovedstadens Omegn, men dog ikke med Granberg som Fører. — Siden jeg her har berørt Luftsporten, skal jeg endnu notere, at jeg fra Svanemøllens Omgang 1851 saa den italienske Luftskipper Tardinis Opstigning fra Christiansborg Slots Ridebane, der, som bekendt fik et meget sørgeligt Udfald, idet Luftskipperen, der var ledsaget af Hustru og Datter, styrtede ud, da Ballonen kom ud over Kallebodstrand. Tardini omkom, medens hans Hustru og Barn blev reddet.

MIN Discipeltid paa Herlufsholm stundede nu mod sin Afslutning. Efter Helaarsprøven 1859 kaldte Rektor Listov mig over til sig og meddelte mig, at han ikke kunde flytte mig op i 7. Klasse, og at jeg derfor ifølge Regulativet maatte forlade Skolen. Ved Lærermødet, som fulgte efter Aarsprøven, og hvor Spørgsmaalet om Opflytning fra 6. Klasse forelaa, havde jeg haft Stemmerne imod mig, og jeg skal her særlig fremhæve Matematiklærerens og Overlærer Kielsens Afstemning. Naar jeg har nævnt Regulativet, maa det noteres, at ingen Discipel, der var Oversidder, kunde forblive paa Skolen, naar han ved Prøven efter et Aars Forløb ikke antoges at kunne blive moden til at bestaa Helaarsprøven i den næstfølgende Klasse. Saaledes maatte jeg da tilligemed fire andre Kammerater forlade Stiftelsen ved Sommerferiens Begyndelse i Slutningen af Juli. Jeg fulgtes med min Ven og Klassekammerat, den senere Overretssagfører Joh. Lund, til København. Det var et tungt og meget pinligt Øjeblik for mig, da jeg tog Afsked med Lærere og Kammerater og drog bort fra den Skole, hvortil jeg havde været knyttet i 6 Aar. Hvad der især gjorde mig ondt, var den Omstændighed, at et Par af Lærerne i Stedet for at medgive mig nogle opmuntrende og trøstende Ord, sagde mig Farvel

i et haardt og ufølsomt Sprog. Jeg tør sige, at navnlig to af Lærerne, nemlig Overlærer Dahl og Adjunkt Mossin her gjorde Vold paa deres bedre Natur; thi ellers udmærkede de sig begge ved en human Tænkemaade; men her fornægtede de sig som Pædagoger. Den ældstestegne Musiklærer Brandt og hans Søn, Syngelæreren, sagde mig derimod Farvel i hjertelige Ord og udtalte de bedste Ønsker for min Fremtid. Det samme var Tilfældet med den gamle Oldfrue, Frk. Øchslein og hendes Assistent. Saa kørte da den Husmand, der boede i Granplantagen og i Discipelsproget kaldtes »Lille Niels« os paa sin Fjællevogn til Ringsted. Kammeraterne var, da Vognen satte sig i Bevægelse, forsamlede paa Hovedtrappen i den nye Skolebygning, og her vekslede vi til Afsked Haandtryk med dem, og da vi passerede den gamle Klosterbygning, tilvinkede Oldfruen os med Lommetørklædet et Farvel og en lignende Hilsen fik vi fra de to Musiklærere, da vi kørte forbi gamle Brandts.

Om Eftermiddagen den 23. Juli 1859 kom Lund og jeg til København, og vi begav os straks til vore Hjem. Lunds Moder var Enke som min Moder og boede i Schönbergsgade ved Gl. Kongevej. Min Moder opholdt sig netop hos min ældste Broder, der boede paa Hjørnet af Hestemøllestræde og forøvrigt nu havde et Handelsinstitut. Der var ikke sendt nogen som helst Underretning fra Herlufsholm til min Moder angaaende den Beslutning, Skolen havde taget med Hensyn til mig, og jeg glemmer aldrig, hvor ondt det gjorde mig, da jeg bragte min Moder Meddelelsen om, at jeg ikke mere skulde tilbage til Skolen. Saa langt fra at rette nogen Bebrejdelse imod mig, opmuntrede og trøstede min kloge og gode Moder mig, og da jeg stadig fastholdt

min Beslutning om at blive Student, tog hun straks med sin sædvanlige Energi Sagen i sin Haand, og trods sin meget svækkede Hørelse forhandlede hun med den ene sagkyndige efter den anden, indtil det lykkedes hende at finde en Dimissor i Frederik Dahl, den senere Rektor ved Slagelse Realskole. Han ønskede at se mig og begav sig med Moder ud til min Broders Hjem. Her mødtes jeg da for første Gang med den Mand, der først blev min Lærer og senere min trofaste Ven for hele mit Liv.

Dahl forefandt mig i en meget nedtrykt Sindsstemning, men ved sin opmuntrende Tale genoprejste han ganske mit Mod. Da han havde prøvet mig i forskellige Fag og blandt andet var forbavset over mit Kendskab til den latinske Grammatik, saa han mit Vidnesbyrd fra Herlufsholm og mente, at dette maatte være noget forhastet. Jeg blev nu Elev i Dahl og Nansens Dimissionsanstalt og begyndte straks Læsningen, idet Dahl mente at kunne dimittere mig paa et Aar. Dahls Kursus var paa det Tidspunkt besøgt af omtrent halvtreds Elever. Undervisningen var ambulante, idet vi gik fra Lærer til Lærer. Vi var delte i Hold paa 5, og Undervisningen var fra om Morgenen til 2—3 Eftermiddag. Blandt Lærerne vil jeg her nævne enkelte, som fik større Indflydelse paa mig: Pastor Nansen underviste i Dansk og var en særdeles kyndig Lærer saavel i den ældre som i den nyere Litteratur, og hans Fremstilling var smagfuld og klar. Disse Egenskaber udmærkede ogsaa Dahl, hvis Fag var Matematik og Fysik; sidstnævnte Fag gik senere over til Cand. Henrik Smith, Arbejderforeningens senere Formand. Han var et pædagogisk Talent med en ypperlig Fremstillingsmaade. Han

afløstes af Cand. Bendz, der senere blev Lærer ved Frederiksborg lærde Skole. Dahls Undervisning var simpel, klar og livlig og fik et særligt Relief ved hans indgaaende Kendskab til den klassiske Kultur i Athen og Rom, idet han stadig bragte de matematiske Sætninger i Forbindelse med den tilsvarende Viden hos Grækerne og derved saa at sige holdt sin Undervisning i klassisk Daab. I Latin havde mit Hold Henningsen, den senere Overlærer ved Aalborg Latinskole. Da han underkastede J. Lund, som ogsaa var traadt til, og mig en skarp Eksamination i latinsk Grammatik, befandt vi os begge at være vel funderede i Ordføjningslæren, og han erklærede, at det var besynderligt, at Latinen havde været en Hindring for vor Opflytning; men Sagen var, at vi, takket være Kielsens strenge og nøjagtige Undervisning, vel kunde Bogens Ord paa Ramse, men vi havde aldrig lært at føre vor Lærdom ud i Livet, saa at vi t. Eks. kunde skrive en ordentlig latinsk Stil. I Græsk undervistes vi af Cand. philol. Brun, den senere Overbibliotekar ved det kgl. Bibliotek; glimrede han end ikke ved stor Lærdom, saa forstod han dog at gøre Faget i høj Grad tiltrækkende ved sin livlige Fremstilling. Vor Historielærer var den juridiske Candidat Drebbolt, ministeriel Embedsmand og Forfatter af den bekendte humoristiske Vise: »Kejseren af Kinesiens Land«; han var vittig og livlig og havde et fordomsfrit Blik for den historiske Udvikling, hvorfor hans Timer stedse var fornøjelige og belærende.

I Sommeren 1860 indstilledes jeg til Examen artium ved Universitetet, altsaa langt tidligere end Herlufsholms Skole vilde have kunnet dimittere mig. I al Korthed skal jeg udtale mig om selve Eksaminationen og om

de Herrer Professorer, der foretog denne. Det skal her betones, at Universitetet just ikke stillede sig særlig venligt overfor de saakaldte Dimissionsanstalter, men Bedømmelsen var dog gennemgaaende ret moderat paa en enkelt Undtagelse nær. Det var saaledes fra et pædagogisk Synspunkt aldeles forkasteligt, at Holten, naar Eksaminanden gjorde sig skyldig i en Fejl eller undlod at besvare et Spørgsmaal ved Miner og Bevægelser henvendte sig til Auditoriet og drog dette over paa sin Side, idet han vakte dets Latter samtidig med, at Eksaminanden blev forvirret og usikker. Holten havde dog en Modvægt i Censor, den navnkundige Videnskabsmand Professor d'Arrest, der var indkaldt fra Tyskland som astronomisk Professor og Direktør for vort Observatorium. Han havde afslaaet et Tilbud fra den russiske Regering om en langt bedre lønnet Post, men da han havde Valget, foretrak han Embedsstillingen i den navnkundige Tycho Brahes Fædreland. D'Arrest var, samtidig med, at hans Navn glimrede paa Videnskabens Himmel, en overordentlig human Personlighed, der som Censor ved sin skaansomme Bedømmelse ligesom lagde en Kapsun paa Holten. Holten selv var, som bekendt, en meget begavet Fysiker, udrustet med en omfattende Viden, og man fortalte dengang i akademiske Kredse, at hvis han havde været i Besiddelse af større Flid og Energi, vilde han været kommet de tyske navnkundige i Forkøbet med Hensyn til Opdagelsen af Spektralanalysen.

Den 6. Juli 1860 gik jeg ned ad Universitetets Sten-trappe som Student; det var jo en i historisk Henseende mærkværdig Dag, Elleve-Aarsdagen for de danske Troppers Sejr over den slesvig-holstenske Hær ved

Fredericia. Dengang laa vi endnu Begivenhederne saa nær, at der hen over den flagsmykkede By spredte sig en festlig Stemning, som gav Genklang i Sind og Tanke, og glad og fortrøstningsfuld følte jeg mig i det Øjeblik, jeg var blevet akademisk Borger og havde naaet et Maal, som man paa Herlufsholm havde foreholdt mig, at jeg forgæves stræbte efter, og jeg havde naaet det paa 10 Maaneder, omend kun med respektabelt Resultat: haud ill. — Jeg følte ingen Bitterhed mod den gamle navnkundige Skole; jeg takkede den tværtimod for det solide, videnskabelige Grundlag, den havde lagt hos mig. I Historie var jeg ved Universitetet bleven eksamineret af Professor Schiern og havde haft Allen og Fr. Hammerich som Censorer, og jeg havde naaet et rent ug for min Præstation. Jeg blev hentet fra Universitetet af min ældste Broder og modtoges i hans Hjem af min Moder, der var inderlig glad over min bestaaede Prøve. Jeg mindes endnu tydeligt, at min Broder straks gik til en Kasketmager og købte mig en hvid Studenterhue, som med megen Højtidelighed blev trykket paa mit Hoved.

ARET 1860 dannede med Hensyn til den saakaldte Filosofikum et Mærkeskel i Universitetets A-naler, for saa vidt som det blev overdraget den ekstraordinære Professor Hans Brøchner at forberede og eksaminere til denne Eksamen ved Siden af den ordinære filosofiske Professor Rasmus Nielsen. Man kan sige, at med Brøchner introduceredes Filosofiens Historie som selvstændigt Fag ved vort Universitet.

Baade Sibbern og Rasmus Nielsen havde visselig i deres Forelæsninger behandlet Filosofiens Historie; men det var kun i Overblik og i en Fremstilling af ret underordnet Betydning ved Siden af det foreliggende Hovedemne. — Brøchner havde forberedt sig til sine omhyggelige og grundige Forelæsninger angaaende Sagen under sit Studieophold ved Universitetet i Berlin. Det kan vel ikke skjules, at han i sin Fremstilling stundom var tung og langtfra tilgængelig; men paa den anden Side udmærkede han sig foruden ved Grundighed til lige ved et selvstændigt Syn paa den filosofiske Videnskabs historiske Udvikling, hvad hans efterladte Lærebøger afgiver et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om.

En klar og varm Eftermiddag i Begyndelsen af September 1860 samledes i Universitetets Auditorium Nr. 6 henved halvandet Hundrede ældre og yngre studeren-

de, af hvilke sidste det langt overvejende Tal var Russer. Vi mødte her for at høre Professor Brøchners Indledningsforelæsning til Filosofiens Propædeutik, som han skulde foredrage for de Studenter, der ønskede at blive vejledede og eksaminerede af ham til Filosofikum.

Det var ikke blot første Gang, at Brøchner optraadte som ligeberettiget filosofisk Docent ved Siden af sine ældre Kolleger Sibbern og Rasmus Nielsen, men det var overhovedet første Gang under sin akademiske Lærervirksomhed, at han traadte i officielt og nærmere Forhold til Studenterne. For de fleste af os var han en ubekendt Personlighed, og vi saa derfor med spændt Opmærksomhed hen mod Døren til Aftrædelsesværelset, hvorfra han skulde komme.

I Fantasien udmalede jeg mig for mit Vedkommende et Billede af ham og laante, hvad der psykologisk var let forklarligt, Trækkene dertil fra gamle Sibbern og Rasmus Nielsen, hvilke jeg begge havde set. Jeg tænkte mig da Brøchner som en lille, noget alderstegen Mand med graat Haar og livlige Bevægelser. Dette Billede begyndte netop at antage fastere Former for min Bevidsthed, da Døren til Aftrædelsesværelset aabnedes. Virkeligheden bragte i et Nu min Fantasiskikkelse til at forsvinde; thi foran os stod en høj fyrretyveaarig Mand, hvis skøntformede Ansigt mindede om den helleniske Type, og hvis høje Pande omhvelvedes af et sirligt ordnet sort Haar; han bar et fyldigt Over- og Fipskæg, og fra hans mørke Øjne lyste os en med Mildhed blandet Alvor i Møde. Over hele Personligheden var der udbredt en vis, hvad jeg vil kalde, akademisk Fornemhed, der endog gav sig Udtryk i hans elegant tilskaarne Klædedragt: en kort

mørkegrøn Frakke, en Fløjls Vest, lysegraa Benklæder og et, i en omhyggelig Dobbeltsløjfe slynget sort Hals-tørklæde, under bred, hvid, nedfaldende Krave. Auditoriets Hilsen besvarede han med en tiltalende Venlighed, hvori skjulte sig et Moment af rolig Selvfølelse, hvorpaa han, idet han med venstre Haand holdt i Frakkens Omslag, gik med lette og hurtige Skridt op paa Kathedret. Han lod Blikket flyve hen over Forsamlingen, og da vi havde taget Sæde, begyndte han paa sit Foredrag. Dette var formfuldendt og flydende, og led det end under en vis Monotoni, saa bødede dog den højtidsfulde Alvor, der hvilede over det, paa denne Mangel. Auditoriet, paa hvilket Brøchners Personlighed øjensynlig havde gjort et stærkt Indtryk, lyttede med spændt Opmærksomhed til ethvert af hans Ord, og særlig prægede følgende Fragmenter af hans Indledningsforelæsning, som jeg endnu har bevaret, sig dybt vistnok ikke blot i mit, men i alle de tilstedeværendes Sind. Brøchner udtalte sig med stigende Varme om det filosofiske Studiums Betydning for Universitetslivet og om Filosofiens Stilling til væsentlige Retninger i Tidens Liv.

»Jeg vil,« sagde han, »med Hensyn hertil søge et Udgangspunkt fra en Forestilling, med hvilken De alle vil være fortrolige, og som netop i dette Øjeblik, da De staar ved Begyndelsen af Deres videnskabelige Bane, har noget tiltalende, ja, en gribende Magt, som selv den ældre ikke glemmer, naar han i sin Erindring gaar tilbage til dette Udgangspunkt i sit Liv. Det er Forestillingen om Studenterlivets Frihed, en Frihed, der er lovsprist og bøsungenet, og som for Deres Forestilling indbefatter Frihed i Studium og Frihed i Livet. Til denne

Forestilling vil jeg straks slutte mig, idet jeg udtaler, hvad der maaske vil lyde for Dem som et Paradox, at denne Frihed i sin fulde og sande Betydning kun er mulig ved Aanden i den Videnskab, med hvilken jeg her skal søge at gøre Dem fortrolig. Men naar jeg har indrømmet Muligheden af, at mine Ord kan lyde som et Paradox, skylder jeg Dem Forklaringen, og denne kan gives i Korthed:

Al Frihed har Betingelser; thi den er kun til som Befrielse. »Libertus« var ikke »liber«; den *frigivne* havde altid Slavepræget. Saaledes er ogsaa den videnskabelige Friheds Betingelse Befrielse fra, hvad der binder Sandheden, Befrielse fra Fordomme, fra selvklog Forfængelighed, fra Bornethed og Ensidighed. Men netop denne Befrielse kan kun den Videnskab besidde, der udtrykker Tænkningen som Helhed, der lærer os at fordybe os i den Tanke, der behersker hele Tilværelsen og os selv som alt det værendes evige Love. Men idet denne Videnskab lover Dem en saadan Befrielse, stiller den nødvendigvis Fordringer, og *store* Fordringer til Dem; den fordrer ikke blot som enhver anden Videnskab udholdende sædelig og videnskabelig Energi, ikke blot Flid — thi ogsaa i Filosofien er der meget, der skal læres, saasandt ellers Aartusinders Tanker skal bære Frugt for os — ikke blot Selvfornægtelse, ikke blot, hvad ogsaa al anden Videnskab fordrer, opofrende Kærlighed til Videnskaben fremfor til alt andet — men den fordrer ogsaa et Mod, der ikke viger tilbage for nogen Tvivl, der vover at prøve enhver Overbevisning, selv den fasteste tilvante, der bærer det helliges Nimbus.

Der maa for enhver, der vover sig ind paa Tan-

ken, der med Bevidsthed vil gennemtrænge alt det, hvori han før levede, helt eller halvt ubevidst, komme et kritisk Øjeblik, da alt vælter for ham, da Tvivlen griber alt og ligesom lader ham staa ene i en tom Tilværelse. Men just i dette Øjeblik fordres der *Mod*, Mod til ikke at vige tilbage; — thi da er Tankens Liv forstyrret, og alt er tabt for den flygtende, hvem Tvivlen forfølger. Der fordres Mod til at gaa fremad, og dette Mod skal hvile paa Troen paa den evige Fornuft, der omfatter og bærer hele Tilværelsen og med den vor Tanke — og det skal støttes af den Kærlighed til Videnskaben, der bærer Tro og Tillid i sig. Saaledes bliver Dykkelsen af Videnskaben religiøs, den Aand, der gør sig gældende ved Studiet af den omfattende og forenende Grundvidenskab, vil gøre sig gældende ved Studiet af de andre Videnskaber, og den sande videnskabelige Aand vil være forenet med den sande sædelige Aand og hjælpe til at realisere Betingelserne for Frihed i Livet.« —

Efter at Brøchner med disse Ord havde fremhævet Betydningen af det filosofiske Studium for Universitetslivet, gik han over til at omtale Filosofiens Stilling til Tidens Retning og fremhævede, hvad der i denne var gunstigt og ugunstigt for det filosofiske Studium. Som ugunstigt, men mindre farligt, nævnte han en vidtudebredt Retning mod de blot materielle Interesser; thi gennem Tilegnelsen af Videnskabens Aand vilde den unge opnaa dels et Værn mod det aandløse materielle og dels saa megen Modenhed, at han vilde kunne være i Stand til at opdage og fremdrage »den Humanitetens skjulte Spire, der saa hyppig gemmes under tilsyneladende kun egoistiske og materielle Tendenser.«

Af større Betydning for de unge studerende var Tidens religiøse og politiske Bevægelser. Der kunde i disse ligge en Understøttelse for deres Stræben, men ogsaa en Fare, en Understøttelse, naar t. Eks. en religiøs Bevægelse drog Tanken bort fra det hverdagsagtige til det evige, eller naar en politisk Bevægelse, som gik ud paa at hævde Grundlaget for et helt Folks aandelige Liv, dets Nationalitet, bragte alvorlige Kræfter til at røre sig, lærte Opofrelse, Mod og Hengivelse. Men i religiøse Bevægelser kunde ligge megen Egoisme, mangt et Selvbedrag, megen Frygt for Tanken og meget fejgt Had til Videnskaben, og mod saadanne Farer burde den unge studerende gøres aarvaagen.

Den politiske Bevægelse kunde friste den unge over i Sysler, der tilhører et senere Afsnit af hans Liv. Ungdommens Tid er Forberedelsens Tid, Manddommens Tid Handlingens. Verdens Gang er i Sammenligning med Individernes Livsudvikling saa langsom, at selv den mest begavede, den tidligst modne aldrig kommer for sent, naar han oppebier Manddommens Tid til at handle, og ikke i Utide træder ud i en Handlingens Sfære med Virkelighedens ofte trange Begrænsning, i hvilken han let, medens han tror at kæmpe for Friheden, vil tabe sin egen aandelige Frihed.

Efter dette Foredrag gjorde Brøchner et kort Ophold og tilføjede derefter med en mild Betoning: »Jeg haaber, at det skal lykkes mig, idet vi i Forening søger Sandheden, at vinde og fortjene Deres Tillid. I dette Øjeblik, da vi endnu er fremmede for hinanden, er der kun een Ting, jeg har Ret til at fordre af Dem: at De har Tillid til Videnskaben, Tillid til Tanken, Tillid til Dem selv. — »Den modige Tro paa Sandhed, paa Aan-

dens Magt,« siger Hegel, »er den første Betingelse for det filosofiske Studium; Mennesket skal ære sig selv og holde sig selv for værdigt til det højeste; men det højeste er Sandheden. Universets skjulte Væsen har ingen Magt, der kan modstaa Tanken: det maa oplade sig for den og aabenbare sin Rigdom og sine Dybder for Aanden.« —

Efter dette Citat gik Brøchner ned fra Kathedret og forlod Salen efterladende hos Forsamlingen en uforglemmelig Følelse af Glæde og Beundring, der gav sig Udtryk i en for Russer usædvanlig Stilhed, hvormed man forlod Auditoriet.

HANS BRØCHNER blev født den 30. Maj 1820 i Fredericia, hvor hans Fader var Købmand. Da han var otte Aar gammel, indsattes han i Byens lærde Institut, der bestyredes af den senere Rektor i Nykøbing E. P. Rosendahl, og herfra dimitteredes han 1836 til Universitetet. Brøchner blev altsaa Student i en Alder af 16 Aar. Da han det følgende Aar havde taget den saakaldte lille Filologicum, valgte han, idet han i den Retning bøjede sig for sin Faders Ønske, Studiet af Teologien. Brøchners Studenteraar faldt i en baade i politisk og religiøs Henseende stærkt bevæget Tid, hvis forskellige Tankeretninger omfattedes med den mest levende Interesse af ham, der udmærkede sig ved en for hans Alder usædvanlig aandelig Modenhed. Man vil mindes, at den danske Stats Befolkning paa dette Tidspunkt gennem Stænderinstitutionen var blevet kaldet til praktisk Deltagelse i Lovgivningen. Mellem Tilhængerne af den gamle Absolutisme og Forkæmperne for det af Julirevolutionen opstillede Folkesuverænitetsprincip førtes den Gang her i Hovedstaden en livlig Kamp, under hvilken Pressen for første Gang arbejdede sig op til Anseelse og Indflydelse paa den offentlige Mening. De liberale Idéer havde intelligente Organer i Schouws »Dansk Ugeskrift«, Davids »Fædrelandet« og

den af Gjødvad redigerede »Kjøbenhavnspost«. Politiske og sociale Spørgsmaal blev drøftede med virkelig Indsigt og Sagkundskab, og for at værne om Diskussionens Frihed og modarbejde vilkaarlige Indgreb fra Regeringens Side havde der dannet sig et Selskab til Trykkefrihedens rette Brug.

Det, der sysselsatte den offentlige Mening, var især Spørgsmaalene om Stænderforsamlingens Offentlighed, om Foreningen af den roskildske og den viborgske Stænderforsamling og om Offentliggørelsen af aarlige Finansregnskaber over Statens Indtægter og Udgifter. Men den politiske Bevægelse i Kongeriget havde ogsaa i Aaret 1836 begyndt at antage en afgjort national Karakter som en Følge af det slesvig-holstenske Partis separatistiske Agitation i Hertugdømmerne. I den slesvigske Stænderforsamling havde Nis Lorenzen fra Liholt rejst Spørgsmaalet, idet han under Indsigelse fra Slesvigholstenernes Side havde forlangt, at Tysk burde som Regerings- og Retssprog fuldstændig vige Pladsen for Dansk i de Egne, hvor dette var Kirke- og Skolesprog. Nis Lorenzens Fordring, der var et Udtryk for et levende Ønske hos Slesvigs danske Befolkning, havde fundet den stærkeste Genklang i Kongeriget. Daværende Overlærer ved Sorø lærde Skole K. F. Wegener havde i et Brev til »Kjøbenhavnsposten« henledet Opmærksomheden paa Betydningen af Nis Lorenzens Forlangende, men Sprogsagen i Slesvig var dog først blevet Genstand for almindelig Drøftelse, da Trykkefrihedsselskabet efter Orla Lehmanns Tilskyndelse havde taget den i sine Hænder og gennem Udbredelse af danske Bøger i Slesvig søgte at modarbejde den tyske Litteratur.

Den saaledes vakte nationale Bevægelse bevirkede især i Begyndelsen af 1837, da Kong Frederik VI blev alvorlig syg, at Fremskridtspartiet tog Spørgsmaalet om Regeringsformen under Overvejelse. Det var de liberale Føreres Overbevisning, at det danske Folks nationale Interesser kunde finde et virksomt Værn i en konstitutionel Statsforfatning, hvilken Folket da af eget Initiativ skulde forlange, naar Prins Christian Frederik, der havde knyttet sit Navn til Norges Grundlov, besteg Tronen. Samtidig attraaede Slesvigholstenernes liberale Fraktion en konstitutionel Fællesforfatning for de to Hertugdømmer og Indførelsen af en simpel Personalunion mellem den nye slesvigholstenske Stat og Kongeriget. Medens den genvakte Nationalfølelse paa den ene Side skærpede Modsætningen mellem de slesvigholstenske Separatister og det danske Fremskridtsparti, havde den paa den anden Side en Tilnærmelse mellem dette og Sverrig-Norges akademiske Ungdom til Følge, hvad der gav sig Udtryk i Studentersammenkomster, ved hvilke man i Tale og Sang begejstredes for den skandinaviske Enhedstanke. At alle disse politiske og nationale Spørgsmaal interesserede Brøchner, er saa meget mere indlysende, som han var et virksomt Medlem af en Forening, der netop dannede et af Brændpunkterne for deres Diskussioner, nemlig af den nye Studenterforening, der under Navnet »Academicum« var blevet stiftet af Carl Ploug, Japetus Steenstrup, Ove Fabricius o. fl. a. Her drøftede man de store Spørgsmaal, og her opførtes Plougs aristofaniske Studenterkomedier, i hvilke Absolutismens Tjenere blottedes af en skaanselløs Satire.

Brøchners Forhold til det politiske Liv er her blevet

berørt, fordi han stadig bevarede sin Ungdoms Interesse for det, og i et senere Stadium af sin Bane, da han under det politiske Røre, som fremkom ved Ministeriet Ørsted i December 1854, tog Plads i Folketinget som Repræsentant for Fredericia, hvor han med stor Stemmemflerhed sejrede over Borgmester Mourier. Men den politiske Virksomhed tiltalte ham ikke, og han stillede sig ikke ved det nye Valg. Hans rette Felt var og blev Universitetsstudiet, som han i udvortes Forstand tiltraadte under en ny Æra, idet nemlig den nye Universitetsbygning indviedes samme Efteraar, som han var kommet til København som Student.

Det filosofiske Fakultet talte den Gang blandt sine ansete Medlemmer de klassiske Filologer P. O. Brøndsted og Madvig, Orientalisten C. T. Johannsen, Historikerne L. Engelstoft, Werlauff og Velschou og Filosoferne Sibbern og Poul Martin Møller. Det teologiske Fakultet bestod af Kapaciteter som M. H. Hohlenberg, C. E. Scharling og C. T. Engelstoft, men blandt dem lyse dog som en Stjerne af første Rang: H. N. Clausen, der stod som Repræsentanten for en af Schleiermacher paavirket ideel Rationalisme, der vel havde sine væsentlige teologiske Kendemærker deri, at den indtog en meget reserveret Holdning overfor Miraklerne og ikke opfattede Triniteten, men Forløsningen og Kristi Personlighed som det centrale i Kristendommen. Hvad Eftertiden end vil kunne indvende mod Clausens teologiske Standpunkt i Retning af Klarhed og Bestemthed, saa skal det dog aldrig nægtes, at han ved sin Optræden bragte en frisk Strømning ind i vort Aandsliv, en Strømning, der holdt Mellemsvejen mellem den forstenede lutherske Orthodoxy og den fra forrige Aarhund-

drede overleverede materielle Rationalisme. Men langt mere epokegørende end Clausen blev dog H. L. Martensen, der Aaret efter, at Brøchner var indskrevet som akademisk Borger, optraadte som Privatdocent og foredrog den spekulative Dogmatik, hvilken man herhjemme hidtil kun havde kendt som en eksotisk Plante, vokset i Tysklands Jordbund. Ikke blot ved disse Forelæsninger, der første Gang aabnede den akademiske Ungdom et dybere Indblik i den af Hegelianismen paavirkede Teologi, men ogsaa ved sine Forelæsninger over den nyere Filosofis Historie i dens indre Forhold til Teologien og over Moralfilosofien, samlede Martensen en Tilhørerkreds, der i Talrighed vistnok søgte sin Lige i Universitetets Aarbøger; thi den varierede med et rundt Tal mellem 150 og 300 studerende. Men samtidig med, at den spekulative Teologi holdt sit Indtog i Danmark, begyndte ogsaa dens Modsætning, nemlig den af Strauss fremkaldte Bevægelse at strække sine Virkninger hertil, idet man i akademiske Kredse fik Sans for Studiet af den nævnte Forfatters Fremstilling af Jesu Liv og af den kristelige Dogmatik.

SPØRGES der om Brøchners Standpunkt som Tænker, da maa han nærmest henføres til den hegelske Skoles venstre Fløj, hvis Hovedrepræsentanter var Strauss og Feuerbach; men han afveg dog fra den i væsentlige Punkter, om han end mødtes med de nævnte Filosofer i sin polemiske Holdning overfor den positive Kristendom, særlig i den Skikkelse, som denne havde antaget i den spekulative Dogmatik. Brøchner, der med en udviklet historisk Sans i det hele var en strengt rationel Natur, førtes dels ad det historiske Studiums og dels ad den rent begrebsmæssige Tænkningens Vej bort fra Kristendommen; men medens Strauss og Feuerbach dreves gennem deres nedbrydende Kritik af Aabenbaringsindholdet ud i en ligefrem Naturalisme, saa vedblev Brøchner at hævde et strengt *idealistisk* Standpunkt. Han har nedlagt sin filosofiske Teori i Skriftet: »Det religiøse i dets Enhed med det humane,« og han har heri med Agtelse for Erfaringskendsgerninger og ud fra disse søgt at bygge et System, i hvilket Naturens og Personlighedens Væsentlighed hævdes. Herved træder Brøchner i Modsætning til Pantheismen, der nedsatte Naturen til et Skin og Personligheden til en flygtig, usand Eksistensform af det Absolute, der under dettes Proces blev kastet til Side,

og som ikke havde Gyldighed i sig selv. I dette Skrift udfolder der sig de Egenskaber, der var Kriterierne paa Brøchner som Videnskabsmand og som Menneske, nemlig: en fin og skarp Tænkning, en begejstret Tillid til Tankens Magt til at gennemtrænge og successive afsløre alle Tilværelsens Dybder og en levende Følelse af alt det ædle og skønne, der træder os i Møde i Livet; thi var end det rent logiske en Hovedside hos Brøchner, var han dog en sjelden human og dybt ethisk Natur med et rigt Følelsens Væld.

Hvad Brøchner ved Indførelsen af Filosofiens Historie som selvstændigt Fag har ydet som Universitetslærer, bærer Præg af grundigt Studium og selvstændig Opfattelse. Han har paa det Omraade opstillet et System af Love for Tænkningens historiske Udvikling, der stiller ham som Historiker i Modsætning til Hegel, men ved hvis Ejendommelighed jeg ikke her tør dvæle; jeg maa nøjes med at pege tilbage paa de ovennævnte Differenspunkter mellem hans Filosofi i det hele og den hegelske Pantheisme.

Det var Brøchners Skæbne, at han, skønt udpræget Idealist, blev taget til Indtægt af de nyeste naturalistiske Strømninger i den akademiske Verden herhjemme; men af de faa Antydninger, som her er gjort, vil man se, at han ikke kunde henregnes under Kategorier af den Karakter, og at den populære Mening med Urette stemplede ham som Atheist. Brøchner var iøvrigt selv middelbart Skyld i de vrangte Opfattelser af hans Teorier; thi baade hans Foredrag og hans Stil krævede vægtige videnskabelige Forudsætninger for fuldstændigt at kunne tilegnes.

JEG indførtes hos Brøchner af hans begejstrede Tilhænger og Discipel, den unge filosofiske Student Christian Wilh. Møller, der forberedte sig til en Magisterkonferens, men døde i Marts 1870, forinden han havde opfyldt de store Forventninger, man havde næret til ham som Videnskabsmand. Det af Steen A. Bille redigerede »Dagbladet« bragte en Nekrolog af ham, hvad der vakte almindelig Opmærksomhed. Hans grundige Studium og klare Tænkning blev heri særlig berømmet, og det var paa det Tidspunkt en stor Ære for en ung studerende at blive lovprist af et af Pressens ledende Organer.

I længere Tid besøgte jeg Professor Brøchner i hans Hjem, hvor jeg traf sammen med hans Søn og Datter. Jeg mindes endnu, at da jeg første Gang saa sidstnævnte som en ganske lille Pige, sagde Brøchner med Sorg: »Hun kostede sin Moder Livet!« — Han talte som Enkemand altid med Vemod om Tabet af sin elskede Hustru.

I sine Samtaler med mig optog han som Regel ikke filosofiske Emner, hvorimod vi ofte kom ind paa Omtalen af Tidens ledende Personligheder, hvem Brøchner ofte vidste at karakterisere paa en kort og træffende Maade. Han stillede sig sympatisk overfor Konseil-

præsident Hall, der iøvrigt ogsaa var kommet ham forekommende i Møde, og han hørte nærmest til det nationalliberale Parti, hvorfor han fældede en skarp Dom over Bismarck som over vort eget Venstrepartis Koryfær. Beviser herfor vil man kunne finde i Rigsdagstidende, da han, som omtalt, en kort Tid som Modstander af Ministeriet Bluhme-Ørsted sad i Folketinget.

I Januar 1862 tog jeg Filosofikum hos Professor Brøchner, og da Historie var min Hovedinteresse, besluttede jeg mig til at tage en Magisterkonferens heri og arbejdede nu med Iver paa mine historiske Studier. 1862 vandt jeg Universitetets Guldmedalje for en historisk Prisaafhandling over Emnet: »Grækernes kirkelige og borgerlige Forfatning under det osmanniske Herredømme.« Emnet var for saa vidt vanskeligt, som det var overladt til ens eget Skøn, hvornaar man skulde standse i Fremstillingen og Udviklingen. Af Bedømmelsen fremgik det indirekte, at jeg havde valgt det rette Tidspunkt, idet jeg standsede ved Freden i Passarowitz 1718.

Overrækkelsen af Guldmedaljen skete paa Kong Frederik VII's Fødselsdag den 6. Oktober 1862 ved Universitetets Rektor, den teologiske Professor Scharling. Samtidig modtog ogsaa hans Søn William Scharling, den senere statsvidenskabelige Professor, Udmærkelsen. Den gamle Professor Scharling lykønskede mig i et kort, smukt og varmt Foredrag, og det samme var Tilfældet med Biskop Martensen, for hvem jeg i Universitetsbiblioteket blev forestillet af Bibliotekar Gundorph.

Universitetsfesten, ved hvilken Overrækkelsen skete,

fandt Sted i en Sal i Biblioteksbygningen og overværedes af Prins Christian af Glücksborg, senere Kong Christian IX. Jeg mindes endnu det venlige Blik og det bifaldende Smil, hvormed han hilste mig, da jeg ved Nedgangen fra Kathedret passerede forbi ham. I Universitetets Bedømmelse var vel et Par Udsættelser; men hvad der særlig maatte glæde mig, var den Udtalelse, at Emnet trods alle Vanskeligheder var behandlet med en Orden og en Klarhed, der kvalificerede Afhandlingen til Prisen.

1862 var ogsaa i anden Henseende et Mærkeaar for mig, idet jeg den 1. Marts havde indgaaet Ægteskab med Mathilde Birgitte Nyborg (f. 1833) med hvem jeg forblev gift i 40 Aar, indtil jeg i Aaret 1902 havde den Sorg at miste hende, idet hun bukkede under for en Kræftlidelse. Under Livets Genvordigheder var hun mig en stor Støtte, og vi havde unægtelig i vort lange Samlivs første Del meget at kæmpe med; vel var hun ikke udrustet med større aandelig Begavelse og havde ikke litterære Interesser, men hun vaagede med Flid og Omhu om vort fælles Hjem og gav mig derigennem en moralsk Støtte, som jeg med Inderlighed maa takke hende for. I akademiske Kredse ansaa man det som givet, at en ubemidlet studerende, der giftede sig næppe 22 Aar, maatte gaa fuldstændig tabt for Videnskaben. At denne Opfattelse i Henseende til mig var uholdbar, tror jeg at have ført Bevis for ved min lange videnskabelige Virksomhed, der har givet sig Udslag i min Fremstilling af den danske Stats Historie i det 19. og 20. Aarhundrede.

JEG havde i disse mine Ungdomsaar, i Begyndelsen af Tresserne, stiftet Bekendtskab med Forfatteren Carl Brosbøll, et Bekendtskab, som jeg her vil skænke nogle Mindeord, fordi det udviklede sig til et Venskab, der strakte sig over et Tidsrum af 40 Aar, og som jeg ofte i min Erindring maa komme tilbage til, fordi det gennem de mange Aar i aandelig Henseende styrkede og oplivede mig, og fordi denne Oplivelse følte af min Ven og mig som fuldt ud gensidig. — Da vort Venskab sluttedes, var der forløbet et Tidsrum af over tyve Aar siden Brosbølls Debut som Forfatter, da han i Aaret 1839 halvt frygtsomt traadte ind til Professor F. Chr. Sibbern, der boede i Studiegaarden paa Hjørnet af Krystalgade og Nørregade. Han kom for at overrække Sibbern sin Novelle »Smuglerens Søn« og bede den skarpsindige Tænker om en Udtalelse om hans Værk. En ung Forfatter kunde næppe have henvendt sig til nogen bedre litterær Dommer; thi med en skarp Opfattelsesevne og et fint psykologisk Blik forbandt Sibbern en dyb Sandhedskærlighed, der kom til Udtalelse under humane Former. Uden at Brosbøll havde opfordret ham dertil, skrev Sibbern en Fortale til Novellen, der saa at sige paatrykte Brosbøll det officielle æstetiske Stempel, hvormed han under sit pseudonyme

Bannermærke »Carit Etlar« aabnede den rige Forfattervirksomhed, der skulde komme til at strække sig ud over et Tidsrum af over halvtreds Aar.

Da den unge Carl Brosbøll holdt sit yderst beskedne Indtog i København, var Hovedstaden i Sandhed et af Centrene i den europæiske Aandsverden. Her laa det danske Parnas, og hvor rig, hvor skøn, hvor mangeartet var ikke den Poesi, der herfra tonede ud over Folket! Her blomstrede dengang paa Kunstakademiet de bildende Kunster, og er den dramatiske Kunst vel nogensinde blevet dyrket med større Genialitet og Talent, end den dengang blev det paa den danske Scene? Kunsten i dens forskellige Former var vel det dannede Publikums Hovedinteresse; men ogsaa Videnskaben, der ved Universitetet havde verdensberømte Repræsentanter, fandt indenfor Hovedstadens Volde mangfoldige højtbegavede Dyrkere i den akademiske Ungdomskreds. I politisk Henseende befandt vel dette intelligente Samfund sig i et Slags Umyndighedstilstand; men Virkningerne af den franske Julirevolution 1830 havde dog begyndt at ytre sig i en liberalkonstitutionel Strømning. I økonomisk og finansiell Henseende var Samfundet ved at komme til Kræfter efter de Lidelser, for hvilke Krigene i det nittende Aarhundredes Begyndelse havde udsat det. Der fandtes nu igen velstaaende Handelshuse, en Landbostand og en Haandværkerklasse, der havde Midler til at støtte og ansprore Kunstens Dyrkere, og de Tilfælde, hvori disse Midler blev anvendte redebont og rundeligt, var ikke sjældne. Disse mæcenatiske Tendenser hjalp mangan ung Kunstner eller Forfatter ud over de første Hindringer paa hans Livsbane

og styrkede ham under hans Stræben mod Skønhedsidealene.

Saaledes var i faa Hovedtræk Livet i den danske Hovedstad, dengang Brosbøll holdt sit Indtog, saaledes var den aandelige Atmosfære, i hvilken han vilde søge at bryde sig en Vej. Hvorledes han fandt Støtte hos Jonas Collin, Etatsraad J. G. Adler, Professor J. L. G. Lund o. m. fl. skal jeg ikke her dvæle ved, ligesom hans hele kunstneriske Løbebane jo er noksom bekendt. Den Glæde, hvormed den danske Befolkning gennem hans lange Forfatterbane havde modtaget hans Arbejder kom den 7. August 1891, da Brosbøll fyldte 75 Aar, frem i en offentlig Anerkendelse, idet en Deputation med Oberst Vaupell som Ordfører paa denne Dag overrakte Brosbøll en Sølvpokal fyldt med Guldpenge samt et Guldur ledsaget af en elegant indbundet Adresse, i hvilken Bidragyderne bragte ham en varm Tak for hans litterære Virksomhed. Det var en virkelig Folkegave, der her blev overrakt Digteren; thi blandt Bidragyderne fandtes Folk fra alle Samfundslag, deriblandt et stort Antal Karle og Piger Landet over, der havde ydet deres Skærv i Form af en Tiøre.

Som trofaste Venner fulgtes Brosbøll og jeg gennem Livets Omskiftelser og i de sidste ti Aar af Carl Brosbølls Liv var jeg stadig sammen med ham. I Aaret 1894* var han efter megen Fraværelse i Udlandet flyttet ud til Gentofte i sin smukke nyopførte Villa, hvor han og hans anden Hustru, f. Schultz, hver Fredag samlede en Kreds af gode Venner omkring sig. Den 9.

* Da Fru Carit Etlar udarbejdede sine Livserindringer, henvendte hun sig til mig og bad mig laane min Mands Optegnelser om de ugentlige selskabelige Sammenkomster i Carit Etlars Villa i Gentofte. Jeg overlod hende dem og tillod hende at benytte dem, hvorfor det af hende benyttede Afsnit her er udeladt.

Margr. Thorsøe.

Maj 1900 bortkaldtes min gamle Ven; i fyrretyve Aar havde vort Venskab holdt sig uforandret. — Den 7. August, 16 Aar senere, blev det mig endnu forundt sammen med min anden Hustru at samles med en Kreds af Brosbølls gamle Venner ved hans Gravhøj i Gentofte til en Mindefest i Anledning af Hundredaarsdagen for Brosbølls Fødsel. Professor Otto Borchsenius talte varme Mindeord ved Gravhøjens Fod, og med Vemod mindedes jeg derefter min gamle Ven i korte Træk fra hans Liv og Virksomhed og om hans umiskendelige Værd som Menneske og som Digter.

DA Professor Brøchner døde 1875, sendte »Dagbladet«s daværende Redaktør V. Topsøe Bud til mig om straks at komme op paa Bladets Kontor, da han havde en Opgave, som maatte løses og ikke taalte nogen Opsættelse. Jeg begav mig straks til Højbro Plads, hvor jeg modtoges af Redaktøren og fik Lejlighed til at hilse paa to af Bladets gamle Medarbejdere, nemlig: Grove og Prahl. Jeg fik anvist et Værelse ved Siden af Redaktionslokalet og maatte paa staaende Fod skrive en Nekrolog over Brøchner. Opgaven, der jo krævede en Del Forudsætninger, vilde have været vanskelig at løse, hvis jeg ikke netop i de forløbne Aar havde fulgt den afdødes Forelæsninger med saa varm Interesse og ved Siden deraf havde haft Lejlighed til at omgaas ham personligt.

Jeg maa her indskyde, at jeg i Aaret 1863 havde debuteret som Forfatter med en Afhandling om Forholdet mellem Rusland og Polen, som kom i Bladet »Fædrelandet«, og fra 1870 var jeg blevet fast knyttet til den københavnske Presse, idet jeg fik tilbudt en Stilling som Redaktør af den udenrigske Artikel i »Folkets Avis«. Redaktøren af dette meget udbredte Blad var den dramatiske Forfatter og satiriske Digter Erik Bøgh. — Min Bladvirksomhed forklarer altsaa Redaktør Top-

søes Henvendelse til mig, og efter Fuldendelsen af Nekrologen over Brøchner udtalte Redaktøren forekommende, at dette Arbejde vilde blive honoreret paa særlig Maade, hvorefter der ogsaa blev tilsendt mig et meget klækkeligt Honorar. Jeg havde desuden den Glæde, at min Nekrolog over min beundrede og meget savnede Ven og Lærer modtoges med Bifald ikke alene i den danske, men ogsaa i den norske og svenske Presse. Den filosofiske Professor Heegaard udtalte sig med Anerkendelse overfor mig, hvad der var mig en stor Opmuntring.

DA Brøchner døde 1875, befandt de akademiske Kredse sig under Eftervirkningerne af en stærk religiøs filosofisk Bevægelse i vor Litteratur, hvortil Professor Rasmus Nielsen og Biskop Martensen havde givet Stødet. Bevægelsen kan føres tilbage til Søren Kierkegaards Død 1855. Under Paavirkning af hans Teori om Tro og Viden som uensartede Principper optraadte Professor Rasmus Nielsen saavel i sine Forelæsninger som i Lejlighedsskrifter som Tilhænger af denne Teori og vendte sig polemisk mod Teologien, navnlig mod dennes Repræsentanter Provst Zeuthen og Biskop Martensen. Disse to stillede sig i et sympatisk Forhold til den tyske Filosof Schellings »Mytologiens og Aabenbarings Filosofi«. Baade Zeuthen og Martensen gav i tankevægtige Lejlighedsskrifter betydningsfulde Indlæg i Striden og særlig Opsigt vakte Martensens Bog »Om Tro og Viden«, der udkom i Aaret 1867.

I Sverrig og Norge havde der løftet sig Stemmer for en nærmere Samvirken mellem Universiteterne i Kristiania, Upsala og Lund, og Rasmus Nielsen holdt 1867 ved Universitetet i Kristiania en Række Forelæsninger, der udgaves under Titlen »Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv i Nutiden«. Nielsen henrev det nor-

ske Publikum ved Veltalenhed, og han var i det hele Genstand for Ovationer fra de norske Studenters og Publikums Side. Jeg husker, at Professor Brøchner var en Del afficeret heraf. — Brøchners Forelæsninger var, som berørt, vel gennemtænkte og blev holdt flydende, men kunde ikke frikendes for at lide under en vis Monotoni. I Henseende til Foredraget var Rasmus Nielsen ham langt overlegen, og det kan ikke bestrides, at han var den mest veltalende blandt Universitetets Professorer. Denne Egenskab bevirkede naturligvis, at hans Auditorium oftest var meget stort, hvortil kom, at de Studenter, der forberedte sig til den saakaldte anden Eksamen, *maatte* høre ham.

Naar jeg har sagt, at Rasmus Nielsen i Kristiania var Genstand for megen Hyldest, saa skal jeg bemærke, at jeg overværede den første Forelæsning, han efter sin Tilbagekomst holdt her ved Universitetet, og det skal vidnes, at han fra det tætbesatte Auditorium modtoges med varm Beundring. Han berørte dog ikke med en Stavelse sin Optræden i de nordiske Frændelande.

I det før nævnte Lejlighedsskrift af Martensen »Om Tro og Viden« gør han den Nielsenske Teori om de absolut uensartede Principper til Genstand for en kritisk Undersøgelse, og han fremsætter sine Synspunkter med en Sæmpelhed og Klarhed, der influerer velgørende paa Læseren. Martensen optraadte som en afgjort Modstander af Nielsens Teori, idet han hævdede, at Tro og Viden ikke var absolut uforsonlige Modstandere, men at Viden var en i selve Troen indeholdt Bestemmelse, hvilken Teologien udviklede til System. Biskoppen undersøgte i sit Skrift indgaaende det af Nielsen opstillede Gudsbegreb, der i Samklang med den filosofiske

Terminologi betegnedes som den ontologiske Subjektivitet. Naar Nielsen gjorde Krav paa at have behandlet Subjektivitetsprincippet paa en mere fyldestgørende Maade end den berømte tyske Filosof Hegel, saa paaviste Martensen, at han i Virkeligheden ikke var kommet ud over Hegel; thi Biskoppen gjorde det indlysende, at Nielsens Subjektivitet var blottet for Vilje, hvad der dog var en væsentlig Egenskab hos den guddommelige Personlighed. Det Gudsbegreb, som Nielsen docerede, var ikke den i Skriften fremstillede viljende og handlende og selvbevidste, skabende Gud; men derimod den saakaldte logiske eller fysiske Gud, der henholdsvis faldt sammen med den i Universet herskende Fornuft eller Naturkraft. Nielsen søgte at forsvare sig i et Modskrift: »Om den gode Vilje som Magt i Videnskaben,« men skønt Skriftet havde fortræffelige Sider — blandt andet var det affattet med stor Dygtighed i formel Henseende og udmærkede sig ved Aand og Lune — saa trak Rasmus Nielsen dog her det korteste Straa overfor Biskoppen. Jeg tager ikke i Betænkning at sige, at Martensens anførte Skrift hører til Perlerne i vor polemiske filosofiske Litteratur og har bevaret sin Karakter som saadan for Efterverdenen.

Den af Professor Rasmus Nielsen rejste Bevægelse fandt en saa modtagelig Jordbund i alle dannede Kredse, saa at den holdt sig et Par Decennier og gav sig, som nævnt, Udslag dels i Lejlighedsskrifter, dels i Konflikter af personlig Art. Blandt hine skal her fremhæves den af den senere filosofiske Professor P. S. V. Heegaard udgivne kritiske Afhandling, der udkom 1867 og var et af de vægtigste Indlæg mod R. Nielsens

Teori. Afhandlingen, der udmærkede sig ved en simpel og klar Fremstilling, var skrevet med logisk Stringens; den bar Mottoet: »En Filosof, der er i aabenbar Modsigelse med den sunde Forstand, er falsk.« Som et Kuriosum kan her anføres, at Heegaard, idet han gik ud fra den for Udviklingen i »Grundidéernes Logik« anvendte Maalestok, kom til det Resultat, at nævnte Værk vilde tælle omtrent et Hundrede og elleve Bind.

Af de berørte kritiske Lejlighedsskrifter var Heegaards Afhandling vistnok den, der berørte Rasmus Nielsen ubehageligst. Han havde hidtil betragtet Heegaard som sin trofaste og bestandige Meningsfælle og Tilhænger, og sikkert er det, at Nielsen ytrede sig meget skarpt om Heegaards Afhandling og i de heftigste Udtryk tilkendegav Forfatteren sin Mening.

Biskop Martensen, der var sig sin filosofiske Kundskabsfylde bevidst, ligesom han ogsaa forstod at vurdere sin Evne til klar og gennemskuelig Fremstilling af filosofiske Emner, var kun sparsom med sin Anerkendelse af de Lejlighedsskrifter, som fra andre Forfattere's Haand fremkom under den af Rasmus Nielsen fremkaldte litterære Strid. Der var dog to Forfattere, overfor hvem Biskoppen ikke tilbageholdt sin Anerkendelse, og jeg finder her Anledning til at nævne disse, nemlig: A. C. Larsen og Georg Brandes. Den første, der blev bekendt i Litteraturen under Pseudonymet Theodorus, bekæmpede i sit lille Skrift: »Samvittighed og Videnskab« den Rasmus Niensenske Teori, og Georg Brandes, der udgav: »Dualismen i vor nyeste Filosofi« gav egentlig deri Rasmus Nielsen et logisk Grundskud, idet han hævdede, at Tro og Viden ikke

var absolut uforenelige Modsætninger, eftersom Kategorien »at være« var fælles for dem begge. Brandes behandlede iøvrigt Universitetsprofessoren med en vis Overlegenhed, og Martensen mindede ham vel derfor i sit Skrift om, at den berømte græske Filosof Plato havde betegnet Forundringen som Filosofiens Begyndelse. Her maa til nærmere Forstaaelse af Plato's Ord tilføjes, at den store græske Tænkter vistnok mente, at ikke Selvbeundring eller Selvovervurdering førte ind i Filosofien, men snarere bort fra denne.

I Begyndelsen af Tresserne rejste der sig i Studenterkredsene en stærk Bevægelse mod Professor Rasmus Nielsen. Den var rettet mod det matematiske Element, som han havde optaget i sin Filosofi, og som Studenterne protesterede imod, da der til dets Forstaaelse udkrævedes Kendskab til den saakaldte højere Matematik, hvori ikke meddeltes Undervisning i Skolerne. Meningen med Bevægelsen var sikkert den, at man vilde have Forberedelsen til den saakaldte anden Eksamen taget fra Professoren, hvis Kundskabsfylde og Begavelse man iøvrigt fuldt anerkendte. Niensens Kollega, den matematiske Professor Jürgensen, søgte iøvrigt at rykke Nielsen til Undsætning. Han aabnede en Række Forelæsninger for de Studenter, der ønskede at sætte sig ind i den af Filosofen docerede Matematik. Jeg var selv Deltager i dette Forelæsningskursus, men jeg tror at turde sige, at Jürgensen, skønt et fint matematisk Hoved, dog ikke naaede sin Hensigt. Bevægelsen mod Rasmus Nielsen bredte sig ud over de akademiske Kredse og gav sig endog Udslag i et dramatisk Optrin, der altsaa kan betragtes som en Slags Efterdønning af hin Strømning. Folketeatrets Direktør optog i sit

Repertoire Hostrups Komædie »Genboerne« med den oprindelige Besætning. Studenten Søren Torps Rolle udførtes af den matematiske Professor Adolf Steen, og i den Tale, han ifølge sin Rolle holdt, kopierede han med slaaende Lighed Rasmus Nielsen, idet han ligesom denne talte med en Stemme, der havde en jysk Klangfarve, og iøvrigt i Holdning og Bevægelser søgte at gengive Professoren. Jeg var selv blandt Tilskuerne og kan vidne, at jeg maatte beundre det dramatiske Talent, Steen her lagde for Dagen. Rasmus Nielsen følte sig selvfølgelig ubehagelig berørt af dette og strejfede det let i et Foredrag, han kort efter holdt, og man kunde ikke tage fejl af hans Indignation.

I Anledning af det matematiske Element i Nielsens Filosofi udspandt der sig nu en Polemik mellem Nielsen og Steen, og denne Strid førtes fra begge Sider med Vid og Lune. Det bør dog noteres, at Steen selv senere erklærede, at han var gaet for vidt. Meddelelsen herom har jeg fra den kendte historiske Forfatter Niels Bache.

I Anledning af min paatænkte Magisterkonferens i Historie henvendte jeg mig i Aaret 1864 til de to Professorer Allen og Schiern. Jeg gik først til Allen, der paa det Tidspunkt boede i Dronningens Tværgade. Han huskede mig, fra han havde været min Censor ved Artium, viste mig stor Interesse og spurgte mig, hvilken Hovedperiode i Historien jeg havde valgt, hvortil jeg svarede, at jeg vilde behandle Frankrigs Historie fra Ludvig XIV's Død til det napoleonske Kejserdømmes Oprettelse. Han gjorde ikke nogen Indvending mod mit Valg. Jeg vil her bemærke, at det i akademiske Kredse den Gang var en vidt udbredt Anskuelse, at Allen, der havde sit Speciale i Danmarks Historie, særlig i det 16. Aarhundredes, næppe var rigtig skikket til Vejleder i Studiet af andre Staters historiske Udvikling; men det skal vidnes, at han forbavsede mig ved sit indgaaende Kendskab til Litteraturen angaaende andre Landes Historie. Han gav mig i den Retning Vink, der siden kom mig til Nytte, og jeg erkendte, at hin Opfattelse af Allen som Historiker var ganske fejlagtig.

Spørgsmaalet om mit Studiums økonomiske Side eller om mine Udsigter til som Cand. mag. i Historie at kunne komme i Betragtning ved Embedsansættelse, lod

Allen uberørte, hvorimod Schiern under min Samtale med ham straks drog dette Spørgsmaal i Forgrunden. Han spurgte mig straks, om jeg var i Besiddelse af Formue eller havde en saadan i Vente, da han ellers vilde fraraade mig at tage en Magisterkonferens i Historie. Sagen var nemlig, at Magisterkonferensen ikke var yndet af flere af Professorerne, hvad der vel stod i Forbindelse med, at Undervisningsinspektøren Madvig ikke havde noget godt Øje til den. Dette mærkede jeg, da jeg paa et langt senere Tidspunkt søgte en Lærerstilling ved Latinskolen i Randers med Historie som Hovedfag. Jeg henvendte mig da til Madvig, der skulde modtage Ansøgningerne; han gav mig ikke noget Haab om Ansættelse, idet han erklærede, at hvis Stillingen samtidigt søgtes af en klassisk Filolog, vilde denne blive foretrukket, da han havde en Garanti for, at denne kunde undervise i Latin og Græsk.

Imidlertid fastholdt jeg min Beslutning og underkastede mig 1864 Magisterkonferensen i Historie; mine Censorer var Digteren, den æstetiske Professor Joh. Carsten Hauch, den nordiske Arkæolog Kammerherre Worsaae og den historiske Professor Schiern. Professor Allen var ved Sygdom forhindret i at kunne deltage i Censuren. Min skriftlige Hovedopgave bestod i en Oversigt over den franske Emigrations Historie i Revolutionsperioden, og hvad den mundtlige Del af min Eksamen angik, da holdt jeg efter en Uges Forberedelse et Foredrag over Korstogenes kulturhistoriske Virkninger, og tilsidst gav jeg efter seks Timers Forberedelse en Oversigt over Polens sidste Delinger. Jeg mindes, at da jeg begav mig til Auditoriet Nr. 1 for at holde mit sidste Foredrag, havde nogle unge studerende

taget Opstilling ved Døren, og idet jeg gik forbi dem, udrød en ung Mediciner beklagende: »Der kommer det ulykkelige Menneske.« Dette lille Udbrud morede mig meget, saa at jeg gik med godt Humør til Prøven, som jeg vel maa have skilt mig godt fra; thi ved det endelige Udfald erklærede Professor Schiern, at mit *admissus cum laude* væsentlig skyldtes Foredragene. Paa tilsvarende Maade ytrede den senere Professor i Fransk Thor Sundby sig og mente, at mit *admissus cum laude* kunde ligestilles med et *cum laude præcipua*, hvad der naturligvis var meget opmuntrende for mig. Det uheldige Prognostikon, som var stillet mig ved min Ankomst til Auditoriets Dør af den unge Mediciner, var altsaa hermed slaaet til Jorden.

De unge studerende dengang saa op til Professor Schiern som den »geniale« Professor, der var udrustet med en glimrende Begavelse. Betegnelsen »genial« havde Schiern erhvervet sig ved sine meget læste »Historiske Studier« og ved sine Forelæsninger. Spørger man, om Schiern udfyldte sin Plads som akademisk Lærer tilfredsstillende, saa kan Svaret næppe lyde aldeles bekræftende. Schiern manglede den Evne at kunne knytte de studerende til sig og at kunne indvirke personligt tilskyndende paa dem. Han hørte ikke til dem, der fredede om spirende Talenter og fremmede deres Vækst, men forholdt sig i bedste Tilfælde koldt og ligegyldigt overfor dem; men naar de unge ikke desto mindre saa op til ham som den »geniale« Professor, hvilken Betegnelse Schiern naturligvis godt kendte og gerne hørte, saa havde dette ikke egentlig sin Grund i hans Grundighed i Behandling af Stoffet — i saa Henseende overgik Allen ham langt — men i den Maade,

hvorpaa han holdt sine Foredrag; thi her var noget ejendommeligt. Schiern holdt egentlig aldrig Forelæsning; hans Foredrag kunde nærmest betegnes som »Causerier« over det i Lektionskataloget angivne Emne. Temmelig formløse, som disse Foredrag ofte var, gennemlynedes de dog ofte af aandfulde Bemærkninger, og de bar i ethvert Tilfælde stedse Præget af Schierns Personlighed, hvad der væsentlig bidrog til at fange Tilhørernes Opmærksomhed og Interesse. Naar Schiern stod paa Kathedret, var der over hans Person udbredt en vis nonchalant Noblesse, med hvilken hans noget uregelmæssige graa Whiskers, hans mindre velsoignerede graa Haar om den høje, skaldede Pande, hans svagt formede romerske Næse og hans spillende blaa Øjne, der snart saa ud i Rummet, snart søgte opad, harmonerede fuldstændigt. Schiern hørte ikke til de Foredragsholdere, der befinder sig ligesom ved Siden af eller udenfor det Foredrag, de holder, og heller ikke til dem, der afleverer en udenad lært Lektie med en stundom forbavsende mekanisk Færdighed. Foredragsvirksomheden interesserede i Virkeligheden ikke Schiern, der, efterhaanden som Aarene gik, følte den som en Byrde, som en trykkende Forpligtelse, som hans Embede bød ham at opfylde. I Øjeblikke, hvor han i den Anledning blev mismodig, kunde han dybt beklage, at han ikke var blevet Søofficer eller ansat i Diplomatiets Tjeneste, da han mente, at han i disse Stillinger vilde have gjort langt bedre Fyldest end som Universitetsprofessor.

Den franske Historieskrivning og Historieforskning stod, som bekendt, paa Schierns Tid overordentlig højt. Efterat Schiern i Aarene 1843—44 havde gæstet Ud-

landet — særlig Frankrig, tilegnede han sig det principielle Synspunkt for Thierrys Historieskrivning. Denne berømte Historieskriver har, som bekendt, hidført et Vendepunkt i den moderne Historieskrivnings Udvikling ved at indføre Nationalitetsprincippet som Hovedsynspunktet for sin Opfattelse af den historiske Udviklingsproces, og han har gennemført denne Norm for sin Betragtning med en saadan Selvbevidsthed og Energi, at han fortjener Navn af en ny Skoles Stifter, selv om andre før ham enten har anet eller famlende forsøgt noget lignende. Idet Augustin Thierry i sine »Lettres sur l'histoire de France« og i sin »Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands« bragte Nationalitetsprincippet til streng Anvendelse, gav han sin Samtid et nyt Syn paa Frankrigs og Englands ældre Historie, og han lærte i Sandhed baade Franskmanden og Englænderen, hvad det var for Kræfter, der havde behersket deres historiske Udvikling i Middelalderen, og hvorledes de begge var blevet til som Nationer.

»Historieskriverens første Egenskab bør ikke være Troskab mod denne eller hin Mening, hvor rigtig, stor eller herlig en saadan end kan være, men Troskab mod selve Historien: Historieskriveren bør først og fremmest være Maler«. Det er dette Udsagn af Augustin Thierry, som Schiern hyppig plejede at anvende, naar han talte om sit Kald og sin Virksomhed. Om Schiern end ved at gentage Thierrys Udsagn selv gav en træffende Karakteristik af sin egen Historieskrivning er et Spørgsmaal, der næppe tør besvares bekræftende; men fra Aaret 1843 bliver Nationalitetsprincippet saa at sige den indre Motor i Schierns historiske Virksomhed, og

han betræder den nye Bane med Afhandlingen om »Nationalitet og Sprogkamp i Belgien«. Men idet Schiern navnlig anlægger det nationale Synspunkt, kommer hans Historieskrivning stadig i Kontakt med de samtidige politiske Begivenheder, der fortrinsvis beherskes af Nationalitetsprincippet, og der gives heller ingen Nationalitetskamp af større Betydning i Europa, uden at Schiern har belyst den med Grundighed og Klarhed og med stadigt Henblik paa Slesvig. I sin Fremstilling af de nationale Kampe har Schiern i Overensstemmelse med Thierrys Sentens bestræbt sig for at være saa objektiv som muligt, for at være »Maler«, som den store franske Historieskriver forlanger det; men han har ikke kunnet gøre Vold paa sin Patriotisme, og den Antipati, han siden sit Fædrelands Ulykke 1864 følte mod Fyrst Bismarcks Tyskland, mærkes af og til f. Eks. i hans Afhandling om »Tysk Kultur og Rusland«, ja, den bitre Stemning, som den stadige Kamp mod Tyskerne fremkaldte, skinner hist og her igennem i alle hans Afhandlinger, hvori tyske Forhold berøres, og han har altsaa ikke formaaet at bevare den Objektivitetens Ligevægt, som hans franske Forbillede krævede, og som han troede, at han selv besad.

Man har ment, at Schiern, der ikke opnaaede nogen huslig Lykke i sit Familieliv, og som ved sin Skilsmisse fra sin Hustru 1859 beherskedes af en vis psykisk Uro, med det samme fik et Grundskud som historisk Forfatter, og i Stedet for at blive en dansk Macaulay kun vedblev at være en Historiker, hvis hele Virksomhed faldt ud i det spredte og fragmentariske. Men denne Mening beror sikkert paa en Fejltagelse; der spores ikke i hans Afhandlinger efter 1859 noget som helst

Tegn paa en svækket Energi. Den samme Friskhedens Aand, som hviler over de første, genfindes ogsaa ved de sidste; men den, der af Schiern vilde forlange et bindstærkt Værk om en bestemt historisk Periode, vilde gøre sig skyldig i en Misforstaaelse af hans Karakter som Historiker. Schiern hørte til dem, der er anlagt paa den minutiøse Detailundersøgelse, den fineste Gennemarbejdelse af Stoffet og dettes omhyggelige Omsmelting i en smuk og tiltalende Form, og derfor blev Monografien hans Element. I dette bevægede han sig med kunstnerisk Virtuositet, og at han i sit stille Sind klart erkendte sine historiske Evners Rækkevidde, fremgaar deraf, at han ingensinde forlod det Omraade, hvortil han var henvist af selve sin aandelige Natur. Med Schierns Monografier kom der et Friskhedens Aandepust ind i Danmarks historiske Litteratur, og ved Hjælp af den skærpedes Nationens Syn for de moderne Nationalitetskampes Væsen.

LÆSNINGEN af Martensens Lejlighedsskrift om Problemet »Tro og Viden« henledte min Opmærksomhed paa det sidste Afsnit af den tyske Filosof Schellings Virksomhed, der især fandt sit Udtryk i hans »Mythologiens og Aabenbaringens Filosofi«, hvilken han foredrog i Begyndelsen af Fyrrerne ved Universitetet i Berlin. Den berømte tyske Filosof, der af en Meningsfælle er bleven kaldt et af Filosofiens Kæmpebjerge og i Henseende til videnskabelig Betydning er blevet sammenlignet med Grækeren Plato, modtoges af den akademiske Verden med de største Forventninger. Det danske Blad »Fædrelandet« bragte en Artikel om Schellings første Forelæsning, der sammenlignedes med en Trontale, og vist er det, at man i akademiske Kredse tillagde Schellings Inauguralforelæsning samme Betydning som en Stormagtherskers Trontale for den europæiske Situation.

Det er ofte omtalt, at Martensen som Teolog og Tænker var stærkt paavirket af Filosofen Franz Baader, der var Teosof. Men det er intetsteds paavist nærmere, hvori denne Paavirkning egentlig bestod, ikke engang i Martensens eget Skrift »Af mit Levnet«. Her vil jeg nøjes med at bemærke, da Betragtningen af denne Sag ellers vilde føre mig for vidt, at Baaders

Indflydelse paa Martensen har sat sit Spor i dennes Udvikling af Trinitetsbegrebet, hvad man kan overtydes om ved Gennemlæsningen af Behandlingen af nævnte Begreb i Biskoppens Lejlighedsskrift mod Rasmus Nielsen.

Naar jeg her har dvælet ved Baaders Forhold til den danske Biskop, vil jeg som Historiker ikke undlade at bemærke, at Baader ogsaa har spillet en betydningsfuld politisk Rolle, der vil sikre ham et Navn i Verdenshistorien. Gennem sin personlige Indflydelse paa den russiske Kejser Alexander I havde han nemlig Del i Stiftelsen af den saakaldte »hellige Alliance«, der stiftedes i November 1815, kort efter Afslutningen af den anden Pariserfred, der gjorde Ende paa det napoleoniske Kejserdømme, og ved hvilken Stormagtherskerne Kejseren af Rusland og Østerrig og Kong Frederik Wilhelm af Preussen forpligtede sig til i Overensstemmelse med den hellige Skrift at betragte hverandre som Brødre og regere deres Folk i Samklang med dennes Principper.

DA Allen en Tid holdt Forelæsninger i det lille Auditorium Nr. 4, overværede jeg disse. Hans Forelæsninger var omhyggelige og grundige, men de var kun sparsomt besøgt. I et helt Semester igennem var jeg selv anden af hans Tilhørere. Det andet Medlem af Auditoriet var den historiske stud. mag. Frederik Krarup, der døde 1910. Skønt Auditoriet altsaa kun talte os to, mødte Allen dog pligttro hver Gang præcis, og det mærkedes aldeles ikke paa hans Foredrag, der handlede om Middelalderens geografiske Viden og kommercielle Forbindelser, at det kun fandt en forsvindende Tilslutning blandt de studerende. Af og til kunde en eller anden morsom Episode indtræffe. Da Krarup saaledes en Dag kom nogle Minutter senere end sædvanligt, og Allen allerede havde indfundet sig, tog han ganske rolig Plads ved Siden af mig i Auditoriet. Efter at han nogle Øjeblikke havde grundet over Situationen i det tomme Auditorium, vendte han sig mod mig med Spørgsmaalet: »Tror De, at Krarup kommer?« Jeg svarede: »Han gør det aldeles utvivlsomt, Hr. Professor!« Rigtigheden af min Erklæring blev heldigvis hurtigt stadfæstet, idet Krarup traadte ind, og Allen besteg Kathedret for at belære sine to studiosi magisterii med samme Omhu og Nøjagtighed, som hvis Auditoriet havde været fyldt til sidste Plads.

Naar jeg her har behandlet Universitetsforelæsnin-
 gerne, bør jeg bemærke, at jeg med virkeligt Udbytte
 hørte Velschou, hvis Virksomhed for de historisk stu-
 derende hidtil ikke er blevet tilstrækkeligt fremhævet
 og vurderet. Han holdt aarlig en Række Forelæsninger
 over det europæiske Statssystemes Historie fra den
 westfalske Fred 1648 og ned til Datiden, en Forelæs-
 ningsrække, der nærmest var bestemt for Aspiranterne
 til statsvidenskabelig Eksamen. Velschou var langtfra
 noget oratorisk Talent, men han talte klart og bestemt
 og havde grundig Indsigt i, hvad han foredrog. Da jeg
 overværede hans Forelæsninger, hørtes disse af unge
 Mænd, der senere vandt et Navn i vort offentlige Liv;
 jeg skal her nævne den senere Minister Scavenius, hvis
 Fader var Ejer af Klintholm; endvidere Professor Sø-
 rensen, Skolebestyrer i Hobro, og Slesvigeren Bjørns-
 hauge, der blev Redaktør af »Dannevirke«. Forelæsnin-
 gerne var ogsaa besøgt af den gamle Oberst Nissen,
 der havde staaet højt i Gunst hos Christian VIII og
 var blandt de Kammerjunkere, som Christian Frederik
 i Norge 1814 udnævnte lige efter sin Tronbestigelse.
 Da Sørensen en Dag berørte denne Episode i Norges
 Historie, sagde Oberst Nissen med Selvfølelse: »Ja,
 min unge Ven! om den Tid af Norges Historie kan jeg
 tale med; thi da Kong Christian Frederik besteg Norges
 Trone, udnævnte han 14 Kammerjunkere, og blandt
 disse fjorten var der een, der hed Nissen, og det var
 saamænd netop mig!« —

PAA et senere Tidspunkt end det her omhandlede, nemlig i Begyndelsen af Halvfjerdserne, var jeg en stadig Tilhører af Professor Heegaards Forelæsninger over den nyere Filosofis Historie og over den græske Filosofis Udvikling. I Efteraaret 1875 aabnede Heegaard derefter sin store Forelæsningsrække over den Kantiske Filosofi, og hans Foredrag fortsattes gennem to Semestre. Jeg overværede alle disse Forelæsninger og nedskrev Hovedindholdet, som findes opbevaret i mit Bibliotek.*

Hvad der særligt tiltalte mig, var det Overblik, han under Behandlingen af sit Hovedemne meddelte over Filosofiens almindelige Historie. Han meddelte her i sit klare, letfattelige Foredrag en Slags Kommentar til Brøchners »Filosofiens Historie«, der paa sine Steder er affattet i en noget mørk og langt fra let tilgængelig Fremstilling.

Hvad det Kantiske System angik, behandlede Professor Heegaard den berømte tyske Filosofis tre Hovedværker: »Kritik der reinen Vernunft«, »Kritik der praktischen Vernunft« og »Kritik der Urtheilskraft«. Heegaard knyttede under Behandlingen af disses væsentlige Indhold, hvilket han formulerede gennemsigtigt og klart, almindelige Betragtninger, der tilsammen dannede en Propædeutik til hele Filosofien, og han gik i det hele til Værks med en saadan Grundighed og Nøj-

* Efter min Mands Død forefandt jeg disse Forelæsninger i hans Bibliotek og skænkede dem til det kgl. Bibliotek.

Margr. Thorsøe.

Thorsøe: Erindringer

agtighed, at en af Tilhørerne, Regensens Viceprovst Is- lænderen Jonsson, en Dag sagde til mig: »Vor Profes- sor er jo saa grundig og ihærdig, at en udenforstaa- ende, der kommer herind og hørte ham, maatte tro, at han i næste Semester skulde have os allesammen op til Eksamen i den Kantiske Filosofi.« — Den 1. Maj 1877 holdt Heegaard den sidste af disse Forelæsninger, den 87. i Rækken, og jeg tør sige, at alle, hvem der hørte ham, forlod ham med et respektabelt Grundlag for et fortsat Studium af Filosofien.

Professor Heegaard var i Aarenes Løb blevet min personlige Ven, og det var mig en oprigtig Sorg, da han midt under en Eksamination i Aaret 1880 ramtes af et apoplektisk Slag. — Som Skik og Brug var den Gang, tilraadtes han i Rekonvalescensen en Rejse til Syden, et Skridt, som han senere overfor mig beklagede at han havde foretaget, idet han hævdede, at rolige Om- givelser i Fædrelandet vilde have haft en ganske ander- ledes helbredende Virkning paa ham end Opholdet i et fremmed Land, hvor Sprog og de uvante Forhold i Virkeligheden stiller altfor store Krav til ens hele Yde- evne i saavel fysisk som psykisk Henseende. Desværre fik han Ret: under et Ophold i Florens ramtes han af et nyt Anfald, og da han nu tillige fristede den tunge Skæbne at miste sin unge haabefulde Datter, der sam- men med hans Hustru var rejst med ham, vendte han tilbage som en brudt Mand, ude af Stand til mere at optage sin Gerning. Ofte mindes jeg hans gæst- frie Hjem og ham og hans elskværdige Hustru, en Dat- ter af General Fensmark, og i inderlig Deltagelse fulgte jeg min Lærer og Ven i hans sidste trange Aar. Pro- fessor Heegaard døde i Marts 1884.

DEN skønne Idyl, som Charlottenlund og Bernstorf, Sorgenfri og Skodsborg frembød i Sommertiden, naar jeg i Erindringen gaar tilbage til Halvtredserne i det svundne Sekulum, er vel fra Naturens Side endnu den samme, men i Henseende til det Liv, der nu rører sig inden for den smukke Ramme, bliver Billedet jo nu noget andet end forhen. — Hvor er den Fred, Ro og Stilhed, der forhen paa disse Steder var saa velgørende for Sindet især paa en varm klar Sommerdag, naar Fuglekvidder fra Bøgeskoven og Lærkens Triller over de gule Kornmarker uforstyrret naaede ens Øre; nu er det andre Toner, man hører: elektriske Sporvognes Brusen, Automobilhorns Tuden, Jernbanetogs dampfnysende Larm; dengang mødte man paa Strandvejen mellem Østerbros Triangel og Taarbæk enkelte saakaldte »Kapervogne« eller firesædede »holstenske« Vogne med leende, passiarende Damer og Herrer, der var »kaprede« af Kusken og for en Mark pro persona kørte til Skoven med velforsynede medbragte Madkurve for i de herlige Skove ved det friske fritliggende Øresund at nyde en Dags Hvile og Rekreation. Et Sted som Skodsborg fik i hine loyale Tider en yderligere Tiltrækning derigennem, at Frederik VII i Aaret 1852 havde købt Skodsborg Slot og efter at have ind-

rettet dette i Overensstemmelse med sin Smag og Ejendommelighed nu residerede skiftevis her, paa Frederiksborg Slot og paa Christiansborg. Naar Kongen om Sommeren opholdt sig paa Skodsborg, tilbragte han, hvis Vejret var godt, daglig nogle Timer i et stort seksidet Telt i Haven, fra hvis lille Spir Dannebrog vejede. Teltets Indre var elegant og komfortabelt indrettet med et større og et mindre Bord omgivet af Stole, dels polstrede, dels rørsædede. Paa Væggene hang Kobberstik og Litografier af Kittendorf, der fremstillede Kampe og Oprin i det første slesvigske Felttog; da min Moder havde Bekendtskab paa Skodsborg Slot, fik jeg som Dreng et Par Gange Lejlighed til at tage det kongelige Telt i Øjesyn, og da vi i mit Hjem, som i de fleste andre paa den Tid, havde lignende Litografier op- hængte som de, der hang i Kongens Telt, knytter nogle af mine kæreste Barndoms minder sig til disse Billeder, som jeg i Tidernes Omskiftelser trofast har ført med mig fra Sted til Sted. — Paa den ene Væg i Kongens Telt var desuden anbragt en stor Karton, hvorpaa Professor Kolberg med Sortkridt havde gengivet det Øjeblik, da Kongen underskriver Junigrundloven i Statsraadet, og som udmærkede sig ved Fysiognomiernes levende Vekselspil og slaaende Portrætlighed. Paa smaa Consols paa Væggene stod Buster af flere Officerer, der havde vundet Berømmelse. Det hørte til Kong Frederik VII's behageligste Timer, naar han her i Teltet kunde faa sig en Passiar med sine to Generaladjutanter og personlige Venner, General Schøller og Marinekaptajn Irminger. Hs. Majestæt sad da rygende paa en Merskumpibe og rekapitulerede med en fornøjet Mine Fortidens Erindringer.

De for Danmark saa bevægede Aar 1863—64 var nu oprundne, og med levende Interesse fulgte jeg de politiske Begivenheder i Danmarks Trængselsaar før, under og efter den ulykkelige Krig. Endnu staar den dybe Modsætning mellem Efteraaret 1864 og dets nærmeste Forgænger indprentet i min Erindring. Hele Foraaret 1863 igennem var Publikum bleven holdt i Aande af Beretningerne om de glimrende Festligheder, der knyttede sig til Prinsesse Alexandras Bryllup i Marts Maaned med Prinsen af Wales. Dernæst indløb der Efterretning om, at den græske Nationalforsamling havde valgt Prins Christian af Danmarks næstældste Søn til »Hellenernes Konge«, og medens Hovedstadens Befolkning med Interesse betragtede den græske Deputations Medlemmer, især dens Tjenere, klædte i »Fustaneller«, samlede Frederik VII en Stund hele Opmærksomheden om sig ved den mageløse Tale, han holdt til den unge Kong Georg, da han paa Christiansborg Slot højtideligt samtykkede i hans Valg. Kongen residerede i den Tid paa Skodsborg, og naar den græske Deputation jævnlig kørte derud i Hofekvipagerne, var ingen Genstand for mere Opmærksomhed fra Publikums Side end den gamle Admiral Kanaris, Helten fra Frihedskrigen mod Tyrkiet.

Et Par Uger efter Grækernes officielle Modtagelse døde pludselig i sit Palæ i Bredgade Tronarvingen, Arveprins Frederik Ferdinand. Med Brug af Datidens folkelige Udtryksmaade døde Hs. kgl. Højhed »under Opfyldelsen af sin militære Pligt«: han segnede nemlig om under Parolens Meddelelse, ramt af et apoplektisk Slag, og nu fulgte hans Bisættelse i Roskilde med An-

vendelse af hele det fra Fortidens Hofceremoniel ned-
arvede Apparat.

Den 22. Juli var der stærk Tilstrømning til Skodsborg; thi paa denne Dag modtog Frederik VII Besøg af Sverrigs-Norges Konge Karl XV og dennes to Brødre, Prinserne Oscar og August, hvis slanke, mandige Skikkelser gjorde et fortræffeligt Indtryk. I det svenske Følge saas Overstatholderen i Stockholm General Bildt og Stabsofficer Grev Lagerberg. Vejret var meget smukt, og Kongerne opholdt sig i det fri i livlig Samtale. Om Eftermiddagen indtraf Konsejlpræsident og Udenrigsminister Hall for at have en Konference med Kong Karl. De drøftede den politiske Situation, der paa det Tidspunkt stillede en krigersk Løsning af den dansk-tyske Strid i Udsigt. Den svensk-norske Regering havde erklæret, at den ikke kunde forblive uvirksom Tilskuer til Begivenhederne, hvis tyske Eksekutionstropper betraadte Slesvigs Grund. I Konferencen med Hall paa Skodsborg stillede Kong Karl for det Tilfælde materiel Hjælp i Udsigt og indledede Allianceforhandlinger, der i den nærmeste Tid førtes videre af Hall og den svensk-norske Gesandt i København, Grev Hamilton.

I Midten af August modtog Hoffet paa Skodsborg igen en Gæst; det var den italienske Konge Victor Emanuels næstældste Søn, Prins Amadeus, Hertug af Aosta, en ung Mand paa 18 Aar, der senere i Aaret 1870 blev valgt til Konge af Spanien, men efter to Aars Forløb nedlagde Kronen, træt af de parlamentariske Partikampe. — Den 9. September 1863 var der atter stærk Bevægelse paa Skodsborg. Kongen stod i Begreb med at foretage en Rejse til de ved Dannevirke sam-

lede Tropper, men forinden skulde Ministrene samles til et Statsraad under Kongens Forsæde. Det store Spørgsmaal, der nu, da Minister Hall havde afvist den tyske Forbundsdags Fordring om Tilbagekaldelsen af Kundgørelsen af 30. Marts, traadte i Forgrunden, var Udkastet til en Forfatning for Danmarks og Slesvigs Anliggender, med hvilket Regeringen netop var beskæftiget. Efter Statsraadet holdtes stort Taffel, i hvilket Kong Georg og hans Fader samt Ministrene deltog. Stemningen var løftet og frejdig; man vidste i det Øjeblik ikke, at Alliancetraktaten mellem Danmark og Sverrig-Norge Dagen forinden var bleven forkastet i et paa Ulriksdal afholdt Statsraad.

Fredag den 11. September 1863 var der en stor Mængde Mennesker samlet paa Anløbsbroen ved Skodsborg, hvorfra Kong Frederik VII's og hans Gemalinde, Lehnsgravinde Danners Afrejse skulde foregaa. Omtrent Kl. 10 begav Hs. Majestæt og Gemalinden sig med stort Følge om Bord i Kongeskibet »Slesvig«. Vejret, som i Begyndelsen havde været taaleligt, tvang henimod Aften Skibet til at kaste Anker ved Masnedø i Vordingborgbugten, hvorfra det den følgende Morgen sejlede videre og ankom Kl. 6 om Eftermiddagen til Holnæs ved Flensborg Fjord. — Ingen sinde var Troppemanøvrerne i Sydslesvig og Kongerevuen ved Dannevirke bleven imødeset med større Opmærksomhed; man saa med Fortrøstning hen til Hæren, der endnu stod omstraalt af glørværdige Minde fra den første slesvigske Krig. Ingen kunde endnu have Anelse om den store Katastrofe, der et Par Maaneder efter skulde indtræde, da Frederik VII den 15. November udaandede paa Glücksborg Slot.

DEN 16. November 1863 tidlig Formiddag bragte Generaladjudanten for Søetaten, Orlogskaptajn Irminger og Kabinetssekretær, Etatsraad Trap den officielle Efterretning til København om Kong Frederik VII's Død paa Glücksborg Slot. Det var et tungt og alvorsfuldt Øjeblik i Danmarks nyeste Historie. Ved Frederik VII's Bortgang var den kongelige Mandslinie uddød, og det af Europa anerkendte og uomtvistede Legitimitetens Baand, der havde knyttet Hertugdømmerne til Danmarks Krone, var dermed bristet. I Kraft af Tronfølgeordenen af 31. Juli 1853 besteg Prins Christian til Danmark nu Tronen som Kong Christian IX, efterat han i Geheimestatsraadet havde afgivet den edelige Forsikring, at han ubrødeligt vilde holde Forfatningsloven saavel for Monarkiets Fællesanliggender som for de enkelte Landsdeles særlige Anliggender. Jeg var til Stede paa Christiansborg Slotsplads, da Konsejlspræsident Hall traadte frem paa Slotsaltanen og proklamerede den nye Konge. Den forsamlede Folkemængde modtog den nye Konge med Hurraraab, blandt hvilke der fra forskellige Sider lød et Leve saavel for Juni Grundloven som for den Fællesforfatning for Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig, der tre Dage forinden var bleven vedtaget af Rigsraadet.

Tronskiftet hidførte baade indadtil og udadtil en politisk Situation, der var saa farlig, at ingen af den nye Konges Forgængere i den oldenborgske Stamme ved deres Tronbestigelse havde staaet Ansigt til Ansigt med mørkere Fremtidsudsigter for Monarkiet. Den dansk-tyske Strid angaaende det danske Monarkis forfatningsmæssige Organisation varede nu paa ottende Aar og havde efterhaanden skabt en gensidig fjendtlig Stemning mellem Monarkiets to Nationaliteter, mellem Kabinettet i København og den tyske Forbunds- dag i Frankfurt. Denne sidstes Forsøg paa at drage det danske Monarki i dets Helhed ind under sin Myndighed, fordi Holsten var en Del af Forbundet, i Forbindelse med den holstenske Stænderforsamlings slesvigholstenske Optræden havde Skridt for Skridt tvunget Ministeriet Hall ind i ejderpolitisk Retning, hvad der til sidst fandt sit Udtryk i en Regeringshandling, der stillede et selvstændigt Danmark-Slesvig ved Siden af et selvstændigt Holsten og endelig naaede Højdepunktet i den ovennævnte Fællesforfatning for Danmark og Slesvig. Men mod denne nedlagde Tyskland Indsigelse under Henvi- sning til de saakaldte Aftaler fra 1851—52, ved hvilke Kabinettet i København overfor de to tyske Stormagter havde forbundet sig til at organisere det danske Monarki saaledes, at dettes enkelte Lande blev selvstændige og ligestillede, og at Slesvig ikke bragtes i nærmere Forbindelse med Kongeriget end den, hvori Holsten stod. Den tyske Forbunds- dag havde den 1. Oktober 1863 besvaret det nye Forfatningsudkast med Beslutningen om en Forbundseksekution, der skulde iværksættes, hvis Danmark ikke inden seks Uger

havde bragt Monarkiets Forfatningsforhold i Samklang med hine Aftaler. —

Denne Trusel hang som et Damokles Sværd over Hovedet paa den danske Regering i det Øjeblik, da Kronen tilfaldt Christian IX, og denne farefulde Situation forøgedes yderligere, da man straks efter fik Underretning om, at Hertugen af Augustenborgs Søn, Prins Friederich allerede den 16. November meldte sig som Prætendent til Hertugdømmerne og i en Proklamation meddelte, at han havde bestøget Slesvig-Holstens Trone som Hertug »Friederich VIII«. Tysklands Fyrster og Repræsentationer udtalte sig til Fordel for ham, og i Holsten nægtede man Christian IX Hyltingseden. Saaledes var Stillingen for den nye Konge udadtil; men hvorledes formede Situationen indadtil sig for ham? Herpaa maa der svares, at det herskende nationalliberale Parti mødte ham med afgjort Mistillid, idet han i politisk Henseende ansaas for at hylde konservative, helstatlige Principper og mentes i national Retning at sympatisere nærmest med Monarkiets tyske Befolkning. Denne sidste Opfattelse stod naturligvis i Forbindelse med Kongens glücksborgske Afstamning, og med Hensyn til hans statsretlige Anskuelser hen viste man til, at han som Tronfølger havde søgt sin Omgangskreds blandt Statsmændene af Ørsteds og Bluhmes Skole.

Hovedstadens Opinion, der lededes af de Nationalliberale, fordrede med stigende Styrke, at Kongen skulde stadfæste den dansk-slesvigske Fællesforfatning, medens Helstatspartiet og Bondevennerne, der begge havde bekæmpet den, holdt sig forsigtigt tilbage. For hver Dag, der gik, blev Gæringen i København inten-

sivere, og i Tyskland bragte det genopvakte slesvig-holstenske Spørgsmaal de nationale Lidenskaber i Glød: Forbundsdagen modtog en Gesandt fra Hertug Frederik VIII, betragtede Arvespørgsmaalet i Hertugdømmerne som aabent og vægrede sig ved at modtage den danske Forbundsdagsgesandts nye Kreditiver.

Den Situation, jeg her har skildret, havde udviklet sig med rivende Hurtighed i Løbet af et Par Døgn efter Tronskiftet. Hvorhen man end vendte sig, var en febrilsk, ophidset Stemning den almindelige Signatur. Under disse Forhold var det Kong Christian IX's personlige Overbevisning, at en Udsættelse af den dansk-slesvigske Forfatnings Stadfæstelse vilde være en Forholdsregel, der ikke blot var tilraadelig af opportune Grunde, men ogsaa formaalstjenligt for Monarkiets eventuelle Sammenhold. Kongen havde instinktivt en Følelse af, at han her indtog det rigtige Standpunkt; men iøvrigt deltes hans Opfattelse af ledende Statsmænd i England, Frankrig og Rusland. Overfor de danske Gesandter udtalte disse sig med Anerkendelse om, at Kongen havde forlangt Betænkningstid til Sanktionen.

Naar Kong Christian IX havde Betænkeligheder ved straks at give Forfatningen sin Underskrift, var det ingenlunde, fordi han misbilligede dens frisindede Karakter, og heller ikke, fordi han frastødtes af de politiske Motiver, hvoraf den var udsprunget. Han var i sit Hjerte Slesviger og Dansk, og han erkendte, at Forfatningen ingenlunde var enstydig med en Inkorporation af Slesvig, i hvis særlige Forfatning der tværtimod ikke forandredes en Stavelse. Men Kongen var imod Forfatningens Stadfæstelse i *Øjeblikket*, fordi han indsaa, at

Tyskland vilde betegne den som et eklatant Brud paa Aftalerne fra 1851—52 og mulig gennem en Forbunds-eksekution paatvinge Danmark et Slesvig-Holsten, i hvilket Augustenborgerne skulde regere. Christian IX befrygtede altsaa en Lemlæstelse af det danske Monarki, hvis Opretholdelse han maatte betragte som Kongens Hovedopgave; og derfor var han stemt for en højst forsigtig Optræden. Men Begivenhedernes Gang var stærkere end Kongens Vilje. Den offentlige Menings For- dring om Forfatningens Stadfæstelse trængte sig stedse mere og mere uimodstaaelig ind paa ham. Samtidig betegnede Ministeriet Hall i sin Indstilling Forfatningen som Udtrykket for det fuldgyldige Retsstandpunkt, ifølge hvilket Danmark var et ældgammelt og uafhængigt Monarki og ikke et underdanigt Lydland af det tyske Forbund. Kong Christian befandt sig personlig i den tungeste, alvorligste Krise. Hans politiske Fortid havde ikke paa Grund af de ejendommelige Forhold ved Frederik VII's Hof bragt ham i nærmere Forbindelse hverken med Monarkiets danske eller tyske Be- folkning; han var et nyt Dynastis Grundlægger, men uden rigtig personlig Støtte saavel hist som her. Et Øjeblik forekom det ham, som om han var forladt og ulyk- kelig; men da tog han pludselig fast og mandig sin Be- slutning. Paa den ene Side lød fra Tyskland Raabene ham i Møde om Augustenborgernes Ret og Hertugdøm- mernes Løsrivelse fra Danmark, paa den anden Side stod det danske Folk rede til at kæmpe for hans Ret til Kronen, der var garanteret af de europæiske Stor- magter og sanktioneret af den danske Rigsdag. Over- for denne Situation tøvede Kong Christian IX ikke læn- ger: den 18. November 1863 stadfæstede han i Stats-

raadet Grundloven for Kongeriget Danmarks og Hertugdømmet Slesvigs Fællesanliggender, og det maa tilføjes, at Mænd af det konservative Helstatsparti, til hvilke Kongen nærrede Tillid, deriblandt Grev Karl Moltke til Nüttschau, havde tilraadet Sanktioneringen, hvilke de betragtede som en uundgaaelig Akt.

De af Kong Christian IX forudsete politiske Følger udeblev ikke. I Tyskland betegnedes Forfatningsudkastets Ophøjelse til Lov som Traktatbrud fra Danmarks Side og som Hertugdømmet Slesvigs Inkorporation i Kongeriget. Fra alle Sider lød Beklagelse af det skete: den franske Udenrigsminister Drouyn de Lhuys beklagede levende overfor den danske Gesandt Grev Moltke Hvitfeldt Forfatningens Stadfæstelse, den russiske Kansler, Fyrst Gortschakof, betegnede den overfor Gesandten, Baron O. Plessen, som et Brud paa Danmarks Forpligtelser mod Tyskland. Samme Opfattelse gjorde den preussiske Ministerpræsident Bismarck Schönhausen gældende, og den østerrigske Udenrigsminister, Grev Rechberg stillede sig paa hans Side. De ikke-tyske Stormagter erklærede nu, at Forfatningens Tilbagekaldelse var det eneste Middel til mulig at besværgе Stormen, og gennem overordentlige Sendelser til den danske Regering besluttede de at fremkalde et saadant Skridt fra dansk Side. Den engelske Lord Wodehouse, den russiske Statsraad Ewers og den franske General Fleury, der ankom til København for at lykønske Kong Christian IX i Anledning af Tronbestigelsen, skulde virke i den Retning. Men denne saakaldte »Pression« førte ikke til Maalet. Kongen vilde ikke ad Oktroieringens Vej sætte den dansk-slesvigske Fællesforfatning ud af Kraft; han vilde holde sig paa Lov-

lighedens Grund og kun handle under Rigsraadets Medvirkning; men forgæves henvendte han sig til Mænd som Bluhme og Andræ for at bevæge dem til at danne et Ministerium, der kunde æske Rigsraadets Samtykke til Fællesforfatningens Ophævelse. Hall var uvillig til et saadant Skridt; han sluttede den 21. Decb. Rigsraadets Møder, og tre Dage efter indgav Ministeriet sin Demission, der modtoges af Kongen. Samme Dag rykkede de tyske Eksekutionstropper ind i Hertugdømmet Holsten, der rømmedes af det danske Militær.

Naar de ikke-tyske Stormagter havde forlangt den nye Forfatnings Tilbagekaldelse, saa havde de iøvrigt ikke, hvad der maa betones, været i Stand til at byde den danske Regering noget som helst Ækvivalent derfor; de kunde ikke love, at den tyske Forbundseksekutions Iværksættelse, der allerede var vedtaget den 7. Decb., skulde blive standset, og heller ikke kunde de stille nogen Anerkendelse af Christian IX's Arveret til hele Monarkiet i Udsigt. Hvad man fordrede, var altsaa, at den danske Regering skulde overgive sig paa Naade og Unaade, og efter at have fjernet den nye Forfatning, der var det eneste konstitutionelle Grundlag for Monarkiets Fællesanliggender, paa det uvisse indlade sig i Underhandling med den tyske Forbunds- dag, der paa Forhaand moralsk havde bundet sig til Augustenborgerne og et Slesvigholsten.

Dette var Situationen, da Monrad fulgte Kongens Kald og den 31. Decb. 1863 dannede et Ministerium. Mulig har han ved Postens Overtagelse stølet paa, at han ved sin Erfaring og Klogskab skulde faa Vanskelighederne udjævne, men han ligesaa lidt som nogen an-

den vidste den Gang, hvilken overlegen Statsmandsbegavelse Danmark havde overfor sig i Bismarck.

Naar man med Mellemtidens indvundne Erfaringer for Øje ser tilbage paa Kong Christian IX's Optræden i Efteraaret 1863, maa man sige, at den fra et konstitutionelt Synspunkt var fuldstændig korrekt. Det var rigtigt, at Kongen tøvede med den dansk-slesvigske Fællesforfatnings Stadfæstelse, og skal der udtales en Dadel, da maa denne vendes mod Hovedstadens national-liberale Opinion og Presse, der bevægede Kongen til at handle hurtigere, end han ellers vilde have gjort. Det fik uheldigvis derved Udseende af, at han kun tvungen gav sit Samtykke til Novemberforfatningen.

Som født Slesviger havde jeg med blødende Hjerte fulgt Begivenhedernes Gang under den ulykkelige Krig med de tyske Stormagter, og endnu efter saa mange Aars Forløb føler jeg det Tryk, der hvilede over alle Forhold saavel som over den enkeltes Sind, og den bratte Overgang fra den lyse Sommer 1863 til Mørkets Fortvivlelse 1864, da de ydmygende Fredspræliminærer skilte os af med hele Hertugdømmet Slesvig.

I de nærmest paafølgende Aar efter Afslutningen af den ulykkelige Krig med Tyskland fulgte man herhjemme med spændt Opmærksomhed Udviklingen af den politiske Situation i Europa. — Den 28. Juli 1866 var vi i Danmark naaet saa vidt, at »Danmarks Riges gennemsete Grundlov af 5. Juni 1849« var bleven stadfæstet, efterat Regering og Rigsraad paa den ene Side og Rigsdagen paa den anden havde ligget i Tvist derom i halvandet Aar. To Dage forinden var Fredspræliminærene i Nickolsburg bleven undertegnede, ved hvilke Østerrig udelukkedes af det tyske Forbund, dette opløstes, og det nordtyske Forbund oprettedes under Preussens Ledelse. Med spændt Interesse og med lyse nationale Forhaabninger fulgte vi Fredstraktatens Afslutning i Prag den 23. Aug. 1866 med de for os lovende Bestemmelser i Paragraf 5. — De paafølgende Aars Skuffelser skulde snart lægge en Dæmper paa vor Glæde.

Mellem Frankrig, der hidtil under det andet Kejserdømme havde udøvet et Slags politisk Supremati i Europa, og Preussen, der nu var den ledende Magt i hele Tyskland, blev Forholdet mere og mere spændt, indtil Frankrig den 19. Juli 1870 erklærede Preussen Krig.

Dette var et ligesaa overilet som skæbnesvangert

Skridt, og ingen havde klarere Blik herfor end Kong Christian IX. Som gammel Officer og som tidligere Chef for Kavalleriet havde han bevaret sin Interesse for Militærvæsenet, og siden Begivenhederne 1864 havde han med største Opmærksomhed fulgt baade den preussiske og den franske Hærs Udvikling; thi han forudsaa, at det vilde komme til et fjendtligt Sammenstød mellem de to Magter. Kongen havde i den Retning ofte udtalt sig overfor Generalerne Hegermann-Lindencrone og Harbou, Raasløff og Wolfgang Haffner. Han imødesaa med Bekymring de kommende Begivenheder; thi han var fra et militært Synspunkt næsten vis paa Frankrigs Nederlag, og han følte stor personlig Sympati for Napoleon III, der tidligere var kommet ham venligt i Møde.

Under disse Forhold besluttede Ministeriet Holstein-Holsteinborg, hvori Baron Rosenørn Lehn havde Udenrigsministeriets Portefeuille, at indtage en yderst forsigtig Holdning og støttedes i saa Henseende af Kongen. Samstemning mellem Monarken og Ministeriet var her saa meget mere nødvendig, som den offentlige Mening i Hovedstaden overfor Kongen varmt tilkendegav sin Sympati for Frankrig, i hvis Sejr den saa en Garanti for Opfyldelsen i det mindste af Paragraf 5, der var blandt Bevæggrundene til den franske Krigserklæring. Under Indtrykket af Minderne fra Frankrigs glimrende Krigshistorie saa man i Tanken den kejserlige Hær triumferende holde sit Indtog i Berlin. I Pressen og paa Møder kom Røster til Orde, der fordrede et Forbund med Frankrig.

Men den danske Regering handlede med Klogskab og Besindighed og tog Hensyn til de advarende Raad,

der lød til den fra Kabinetterne i St. Petersborg og London. I Samklang hermed udstedte den en Neutralitetserklæring den 25. Juli og tilbagekaldte ethvert Skridt, der kunde tyde paa aggressive Hensigter. Men det afgørende Øjeblik kom, da en overordentlig fransk Afsending, Hertugen af Cadore den 1. Aug. kom til København med et Allianceforslag fra Napoleon III. Endnu var det ved Rhinen ikke kommet til noget Sammenstød mellem den franske og den tyske Hær. Medens Hertugen af Cadore henvistes til en Konference med Grev Frijs Frijsenborg, kom Allianceforslaget til Forhandling i Statsraadet. Da man nu stod Ansigt til Ansigt med Afgørelsen, begyndte der at indtræde en vaklende Holdning hos enkelte af Ministrene; Kabinetets nationalliberale Medlemmer Hall, Krieger og Fenger stod tvivlende. Men da gjorde Kong Christian IX Udslaget ved sin personlige Optræden og Holdning. Han afviste bestemt Allianceforslaget, idet han i dette Øjeblik følte, at han som Landets Konge bar det moralske Hovedansvar for Statsraadet, og det skal med den dybeste Erkendtlighed vidnes, at Danmark skylder Kong Christian IX's Fremsyn og Viljefasthed 1870, at det den Dag i Dag bestaar som selvstændig og uafhængig Stat.

Den 12. Aug. forlod Hertugen af Cadore København uden at have haft Audiens hos Kongen. Da var Frankrigs militære Skæbne allerede paa en vis Maade beseglet, idet det havde lidt Nederlagene ved Wörth og Spichern, der afgav slaaende Vidnesbyrd om den tyske Hærs Overlegenhed overfor den franske.

FRA Aaret 1864 var jeg blevet knyttet som Historielærer til Dahls og Nansens Dimissionsanstalt, ved hvilken jeg nu virkede i en Aarrække. I disse Aar havde jeg saa at sige daglig Omgang med min for hele Livet trofaste og deltagende Ven, Frederik Dahl, en Omgang, der ogsaa fik Betydning for mig derved, at jeg i hans Hjem traf sammen med adskillige interessante Personer. Dahl førte et overordentlig lykkeligt Familieliv, og hans Hus stod aabent for Venner og bekendte. Her i denne Vennekreds saas kendte Mænd baade fra Island, Norge og Sverrig, saaledes Adjunkt Frederiksen fra Reykjavik, Teologen Magnus Eiriksson, den senere medicinske Professor Didlefsen, Pastor Schierning, Lucianus Kofod o. m. a.

Grundtrækket i Dahls fine og noble Karakter var hans humane og deltagende Tænkemaade overfor sine Medmennesker. Jeg mindes saaledes, at der en Dag, da jeg sad i hans Hjem, kom en ham ubekendt Dame ind, som efter at have skildret sin Nød for ham som trængende Enke af Dahl fik overrakt et Pengebeløb. Da hun var gaaet, mente Dahls — iøvrigt lige saa elskværdigt tænkende — Hustru, at han dog i dette Tilfælde muligens burde have undersøgt Sagen lidt først, inden han gav. —

Dahl sad et Øjeblik tankefuld; derpaa citerede han ligesom hen for sig selv:

»Thue das Gute und wirf es ins Meer!
Sieht es der Fisch nicht, sieht es der Herr.« —

Dette lille Træk dannede saa at sige en Illustration til min gamle Vens hele Tænkemaade og Færd i det daglige Liv.

Karakteristisk for Dahl var hans Begejstring for Frihedshelten Garibaldi, hvis Maal, som bekendt, var Italiens Enhed, og hvis Tog til Sicilien i de Dage var Samtaleemne i alle dannede Kredse.

Efterretningen om hans Nederlag og Tilfangetagelse ved Aspromonte greb os alle med Deltagelse og Sorg, og da jeg dybt bevæget fortalte Dahl Begivenheden, omfavnede han mig og udbrød: »Min unge Ven! det glæder mig at se, at dit Sind er modtageligt for de store Idéer, der inderst inde er det bevægende Princip i den historiske Udvikling!«

I Januar 1867 udnævntes Dahl til Rektor for Slagelse Realskole og var under sin lange Virksomhed her almindelig afholdt og anerkendt som Pædagog. Fra 1879—92 var han Folketingsmand for Sorø Amts 3. Valgkreds. Som Politiker hørte han til Højre.

Foruden Arbejder i Blade og Tidsskrifter foreligger der fra Dahls Haand filosofiske Arbejder som: »Om Forskellen mellem Platons og Aristoteles Naturfilosofi«, »Om Naturbegrebets Grundmomenter«, ligesom hans Udgave af L. Meyers og F. P. J. Dahls Fremmedordbog har gjort hans Navn bekendt i hele det danske Folk.

MEDENS jeg var Historielærer ved Dahls og Nansens Kursus, havde jeg ved Siden deraf private Elever, blandt hvilke jeg her skal fremhæve Oskar Alex. Ræder, der forberedte sig til en Magisterkonferens i Historie. Jeg mindes ham baade som en flittig og interessant Elev og som en hengiven Ven, der i mig ikke blot saa Historielæreren, men en Kammerat, for hvis personlige Forhold, han havde Blik og Forstaaelse. En Dag spurgte han mig efter Undervisningstimens Slutning paa sin elskværdige Maade, om jeg ikke i min Praksis kunde finde Anvendelse for en lille pekuniær Støtte, og idet han tog en venlig Afsked med mig, overrakte han mig en lille Portefeuille, som jeg først maatte aabne, naar han var gaaet; den indeholdt 300 Rigsdaler. — Ræder var meget heldig stillet i finansiel Henseende, idet hans Moder var en Datter af den store altonaiske Handelsmagnat Bauer; men det her anførte lille Træk var saa karakteristisk for ham som det varmtfølede, hengivne Menneske, han var.

Det maa bemærkes, at da han indsendte sin Afhandling »Om de uhistoriske og de historiske Folk« til det filosofiske Fakultet, men ikke fik den antaget som Disputats, var det ingenlunde Animositet imod ham, som førte til dette Resultat. En af Professorerne, Orientali-

sten August van Mehren, udtalte sig overfor mig med uskrømtet Anerkendelse af Ræders videnskabelige Interesse og Flid. Han erklærede, at disse Egenskaber burde berømmes, saa meget mere, som Ræders materielle Kaar hævede ham op over de Vanskeligheder, der ofte blev en Drivfjeder til Flid og Anstrengelse hos den ubemidlede studerende. Skal man bedømme Ræder som historisk Filosof, saa kan det ikke nægtes, at han var en afgjort Tilhænger af den filosofiske Professor Rasmus Nielsens Teori om Tro og Viden som absolut uensartede Modsætninger, en Teori, ifølge hvilken dette Modsætningsforhold ogsaa overførtes paa Forholdet mellem den hellige og den profane Historie; men her indtraadte netop Uklarheden paa en følelig Maade. Man maa nemlig lægge Mærke til, at den hellige og den profane Historie aldeles ikke staar i absolut Modsætningsforhold til hinanden. Der er Punkter af væsentlig Betydning, hvori de falder sammen; den hellige og den profane Historie bevæger sig for vigtige Partiers Vedkommende ikke blot paa samme Grund, men de ledende og styrende Personer er ogsaa de samme. Trods disse indlysende Modsigelser holdt dog Ræder fast ved sin Mesters Teori, og der er næppe Tvivl om, at det var denne iøjnefaldende Modsigelse, hvori han indtil Forblindelse var hildet, der skadede hans litterære Virksomhed og fremkaldte Fakultetets Modstand mod hans Disputats. Iøvrigt vil jeg meddele, at hans Bog om den hellige og den profane Historie læstes med Opmærksomhed af Gabriel Sibbern, der skrev en neutral og velvillig Anmeldelse af den, hvilken han sendte til mig, der af og til var Gæst i hans og hans navnkundige Faders Hjem.

EFTERAT jeg i 1868 havde udgivet min første Bog »Kong Frederik V's Ungdom og Tronbestigelse«, og som tidligere berørt fra 1870 var blevet knyttet til Hovedstadens Presse, gjorde jeg i de følgende Aar vort Fædrelands nyere Historie til Genstand for indgaaende Studium og udgav 1873 en populær Fremstilling af den danske Stats politiske Historie fra 1800—1864. De to paafølgende Aar var jeg optaget af en Oversættelse af Dr. John Will. Drapers Værk »Den europæiske Aandsudviklings Historie«, der forelaa færdig fra min Haand 1875. Samtidig havde jeg arbejdet med en Fremstilling af den danske Stats Historie fra 1814—1848, hvortil jeg benyttede utrykt Materiale fra Udenrigsministeriets Arkiv, der blev stillet mig til Raadighed af Direktør P. Vedel; denne Bog udkom 1879. I Efteraaret 1876 havde jeg taget Doktorgraden i Filosofi. Min Disputats omhandlede den svenske Historiker og Filosof E. G. Gejers »Menniskans Historia«, paa hvilken Martensen i det tidligere omtalte Lejlighedsskrift mod Rasmus Nielsen ved sin anerkendende Omtale havde henledet min Opmærksomhed. I min Afhandling søgte jeg at paavise, hvilken Indflydelse Schelling i sin sidste Udviklingsfase havde udøvet paa den svenske Historiker, og jeg paapegede, hvilken Betydning Schellings Skrift

»Philosophie und Religion« især havde haft paa den svenske Tænker.

Da jeg i Begyndelsen af November 1876 forsvarede denne min Afhandling, kan jeg blandt de tilstedeværende Opponenter fremhæve Professor i slavisk Sprog og Litteratur C. V. Smith, Professor Thor Sundby og Teologen Henrik Scharling, Prof. Smith havde i flere Afhandlinger vist, at han havde et godt Kendskab til Filosofien, hvad der stod i Forbindelse med tidligere Studieophold i Berlin. Som ordinær Opponent savnede man vel i Auditoriet Rasmus Nielsen, hvad der skyldtes hans uvillige Holdning overfor min Afhandling, hvilken igen refererede sig til den Omstændighed, at jeg ikke havde nævnt hans Filosofis Betydning for Modsætningen mellem den hellige og den profane Historie. I min Afhandling var der imidlertid ikke Anledning dertil. Blandt de tilstedeværende Opponenter stillede Prof. Heegaard sig meget sympatetisk overfor min Afhandling, hvad derimod ikke kunde siges at være Tilfældet med Prof. Henr. Scharling, der imidlertid gik udenom Spørgsmaalet angaaende den Plads, som Gejers »Menniskans Historia« indtog i den historiskfilosofiske Udviklings Række. Efter et ret skarpt Angreb forlod Scharling i en noget ophidset Stemning hurtigt Auditoriet, hvorefter Heegaard kritiserede Scharlings Udtalelser som Opponent. Denne lille Episode forstyrrede paa ingen Maade det venskabelige Forhold mellem Scharling og mig; vi mødtes senere i Livet altid som Venner.

I Tiden fra 1879—1889 udarbejdede jeg det omfangsrige Værk »Kong Frederik VII's Regering«. Jeg havde i Aaret 1875 stiftet et Par Bekendtskaber, der blev af stor Betydning for mit følgende Liv og min litterære

Virksomhed. Jeg blev i dette Aar personlig bekendt med Udenrigsministeriets Direktør, den juridiske Professor Peder Vedel og gennem ham med Kong Christian IX's Broder Prins Hans af Glücksborg. Forinden jeg skred til Udarbejdelsen af »Frederik VII's Regering«, henvendte jeg mig til Vedel med Forespørgsel, om der som før kunde tilstedes mig Adgang til Udenrigsministeriets Arkiv.

Geheimelegationsraad Vedel modtog mig med megen Velvilje og erklærede, at det nu kunde være paa Tide, at der gaves en upartisk Fremstilling af det nævnte Tidsrum. Det blev da en Aftale mellem os, at efterhaanden som Udarbejdelsen skred frem, skulde de trykte Ark forelægges Direktøren til Gennemsyn, og han udtalte Haabet om, at jeg vilde benytte det haandskrevne Materiale med den fornødne Reservation og Forsigtighed. Saaledes begyndte jeg da min niaarige Virksomhed i Udenrigsministeriets Arkiv, og jeg kan ikke andet end udtale min varmeste Erkendtlighed for den Liberalitet og Tjenstvillighed, der stadig vistes mig fra Vedels og Legationssekretær Koefoeds Side under dette ingenlunde lette Arbejde, der krævede megen Udholdenhed og Anstrengelse. Den Redebonhed, hvormed Vedel overlod mig de vigtige Dokumenter, hører til mine bedste og opbyggeligste Minder. Direktøren udtalte sin Anerkendelse af det Judicium, hvormed jeg havde benyttet det overladte Materiale, og da den Dag kom, da jeg kunde overrække ham det sidste Ark af mit omfattende Værk, gav han mig et varmt Haandtryk, idet han sagde: »Min Lykønskning i Anledning af, at De nu har fuldendt det store Værk, der maa tillægges monumental Betydning i vor nyeste historiske Littera-

tur«. Det var i Aaret 1889, at jeg afsluttede dette Arbejde, men jeg havde vedblivende Adgang til Arkivet, og mit Venskab med Vedel varede ved indtil hans Død.

I Oktober 1858 havde Professor i Retsvidenskab P. Vedel holdt sit Indtog i Udenrigsministeriet, der den Gang havde sine Lokaler i Christian VII's Palæ paa Amalienborg. I Februar 1862 stillede han i Spidsen for det nyorganiserede Departement for udenlandske politiske Sager, og den 10. April 1864 udnævntes han til Direktør for det samlede Udenrigsministerium. I denne Stilling virkede han i 35 Aar.

Da Vedel ombyttede Universitetsauditoriet med Kontoret i Udenrigsministeriet, sad der i dette et Personale, som gennemgaaende var dygtigt og pligtopfyldende; men det langt overvejende Antal af Navnene er for længst afblegede eller udslettede af Tidens Bølger. Blandt de Mænd, som den 35aarige Professor forefandt ved sin Indtræden i Ministeriet, skal jeg minde om tre, der ved Siden af Embedsgeringen syslede med litterære Arbejder og betraadte Forfatterbanen, nemlig: Æstetikeren og Historikeren Dr. Grimur Thomsen, Pascals Oversætter Frederik de Coninck og endelig Legationssekretær F. C. Bruun, der 1870 udgav Mindeskriftet i Anledning af Udenrigsministeriets hundredaarige Bestaaen. Men i dette Sammenhæng bør en Mand ogsaa nævnes, der rigtig nok først blev Kancellist i Ministeriet et Par Aar efter, at Vedel havde tiltraadt sin Stilling,

nemlig den senere Statsraadssekretær J. L. R. Koefoed, der som fremragende Arkivar indlagde sig væsentlig Fortjeneste af Arkivets Omordning, saaledes at det blev langt lettere end tidligere at faa et Overblik over en Sag eller over et Spørgsmaals Udvikling.

Fra et diplomatisk aristokratisk og bureaukratisk Synspunkt stod Vedel som en homo novus, og da han udnævntes til Direktør, hørte man indenfor de saakaldte »fødte« Kredse Domme, der gik i den antydede Retning.

Blandt Vedels Forgængere skal jeg nævne Grev Joachim Bernstorff, Søn af den navnkundige Statsmand Andreas Peter Bernstorff, Geheimekonferensraad Dankwart og Geheimekonferensraad Reedtz, hvilke to sidste fungerede midlertidigt. Ser man tilbage paa Vedels Forgængere, da kan man trygt sige, at ikke en eneste kunde maale sig med ham i Begavelse og Kundskabsfylde. Den, der kom ham nærmest, var Reedtz; man hans aandelige Ballast var dog i Sammenligning med Vedels velfunderede akademiske og juridiske Videns ikke betydelig.

Gesandtskabsposterne i London og Paris, — altsaa under vor Strid med Tyskland to højst betydningsfulde Poster, — beklædtes henholdsvis af to Søofficerer, nemlig af Kontreadmiral C. E. van Dockum og Baron I. C. D. U. Dirckinck-Holmfeld, af hvilke den sidste dog en halv Snes Aar havde gjort Tjeneste i Diplomatiet. Han var i Besiddelse af en formel Rutine, men uden politisk Begavelse, og det samme gjaldt om van Dockum, som imidlertid var udrustet med bon sens og et varmt patriotisk Hjerte. Gesandter i Berlin og Wien var Baron L. W. H. Brockdorff og Grev Bille Brahe, der

begge savnede dyb diplomatisk Kløgt og Indsigt, hvorimod Repræsentanten ved den tyske Forbundsdag i Frankfurt, Kammerherre B. E. von Bülow, i høj Grad var udrustet med disse Egenskaber. Ved Hofferne i Stockholm og St. Petersborg var to Holstenerne Grev W. Scheel Plessen og Baron O. Plessen akkrediterede. De var Brødre til den begavede, men det danske Nationalparti fjendske slesvigholstenske Fører Baron C. Scheel Plessen. Gesandten i Stockholm var som Diplomat og Politiker alt andet end betydelig, hvorimod Broderen i St. Petersborg var fremragende i begge Henseender. Gesandt i Washington var daværende Oberstløjtnant W. R. Raasløff, den senere Krigs- og Marineminister. Paa de mindre Gesandtskabsposter i Haag og Bryssel, i Madrid og Lissabon, ved Hansestæderne og fire smaa tyske Hoffer fandtes Repræsentanter som Torben Bille, Grev Moltke Hvitfeldt og Oberst C. E. J. Bülow. I Konstantinopel havde Baron Hübsch de Grossthal siden 1815 haft Sæde i den Legation, der repræsenterede Hs. danske Majestæt hos Padishahen, og selv var han nu Chef for den.

Dette var altsaa Medlemmerne af det daværende diplomatiske Korps, bortset fra Legationssekretærer og Attachéer. Det var dette Korps, for hvilket Vedel under de vekslende Ministre blev den permanente overordnede. Forinden han tiltraadte sit nye Embede, var det let forstaaeligt, at han ønskede personligt at hilse paa nogle af Diplomaterne i selve deres Virkekreds, — og han aflagde derfor et Besøg i Frankfurt, Paris og London.

Den Situation, der udviklede sig i de politiske Forhold mellem Danmark og Tyskland i Løbet af de første

Par Aar, efterat Hall som Minister og Vedel som Direktør havde overtaget Rigsstyrelsen, var mørk, nedtrykkende og overordentlig vanskelig. Efter tre Aars Felttog og tre Aars diplomatisk Noteskifte var Stillingen den, at de holstenske Stænder, støttede af Tyskland, fordrede et Slesvig-Holsten i Personalunion med Kongeriget og stillede sig problematisk overfor Huset Glücksborgs Arvefølge i Hertugdømmerne. I Danmark krævede derimod saavel de nationalliberale som det demokratiske Parti de tyske Forbundslande Holstens og Lauenborgs Udsondring af Danmarks Rige og en nærmere konstitutionel Forbindelse med Danmark og Slesvig, med andre Ord en dansk Stat til Ejderen, højst med de tyske Forbundslande i Personalunion. Det danske Ejderpartis Program havde i Virkeligheden Halls Sympati; men som Minister brød han ifølge sin medierende og eksperimenterende Natur ikke resolut med Helstaten. Kun Skridt for Skridt veg han tilbage overfor Forbundsdagens og de to tyske Stormagters Fordringer med Hensyn til Holsten og Lauenborg, hvilke han vilde tilstaa den størst mulige Frihed; men paa den anden Side afviste han bestemt Slesvigholsteinismen og hævdede Danmarks og Slesvigs Uafhængighed af det tyske Forbund. Under disse Omstændigheder dreves Hall successive bort fra Helstaten og blev saa at sige tvunget af selve Udviklingens indre Logik til at stille et selvstændigt Danmark-Slesvig ved Siden af Holsten-Lauenborg, saaledes at den ene Part ikke kunde gøre Overgreb paa den andens Omraade. I hele den her skildrede Situation ligger den politiske Opgave, som Hall og Vedel havde at løse ved Anvendelse af parlamentariske

og diplomatiske Vaaben; her har vi den historiske Baggrund, der er nødvendig til Forstaaelsen af det dansk-tyske Noteskifte, der for vort Vedkommende førtes af Vedel.

Man kan med Sandhed sige, at Geheimelegationsraad Vedel var Halls Pen; thi han har med en utrættelig Flid og en beundringsværdig Arbejdskraft personlig skrevet og affattet det Bibliotek af Dépêcher, Noter og Memoirer, der er afsendt herfra i de syv Aar af hans Virksomhed. Han skrev og talte korrekt Tysk og Fransk, og hans Konversation i sidstnævnte Sprog berømmes af alle Diplomater. Hall var overhovedet ikke skrivende; han havde en Styrke i Talen, hvorfor Rigsdag og Rigsraad var det Felt, hvor han kunde glimre ved sin parlamentariske Begavelse, ved logisk Klarhed i Motivering og humoristiske Glimt i Vendingerne. Men mellem Halls politiske Taler og Vedels diplomatiske Noter var der en indre aandelig Forbindelse, idet disse kort og prægnant udtrykte Ministerens Tanker. Noterne var Udslaget af omhyggelige Konferencer mellem Minister og Direktør, der arbejdede harmonisk sammen. Ingen Dépêche eller Note afgik, uden at Hall havde sanktioneret den. Man vilde danne sig et falsk Billede af Hall, hvis man troede, at han som Udenrigsminister paa noget vigtigt Punkt viste sig uselvstændig; tværtimod! han var fuldtud den ledende, og paa ham kunde det Udtryk anvendes: »Il règne, mais il ne gouverne pas!« —

Denne Egenskab hos Hall bøjede Vedel sig fuldt ud for, idet han anerkendte Halls varme Patriotisme. Om Direktøren ganske billigede Halls ejderdanske Retning, er et andet Spørgsmaal; men var det ikke Tilfældet,

saa kendte Vedel i ethvert Tilfælde sin Pligt overfor den overordnede, og han forstod at vurdere, at det var Hall, der bar Ansvar.

Man har saa tit hørt nedsættende Domme om Halls »laverende« Optræden og Vedels »Prokuratorindlæg«; men om den første har Madvig bemærket, at den i det hele var præget af Fasthed, Udholdenhed og Kløgt, og med Hensyn til de sidste har Orla Lehmann ytret, at Dépêcherne altid vidnede om sikkert Blik for Sagens Kærne og en velgørende Klarhed i den logiske Udvikling. Disse Egenskaber hos Vedel traadte paa en prægnant Maade frem, naar man drøftede et Emne med ham. Det var ved Hjælp af disse, at han beherskede hele sit diplomatiske Korps; han var i Virkeligheden dets ledende Aand i højere Betydning end nogen Direktør har været det, og indtog enkelte af Diplomatene i deres stille Sind Særstandpunkter, da dristede de sig i Reglen ikke til at gøre dem gældende, men bøjede sig for Direktørens intellektuelle Overlegenhed. De fremmede Diplomater havde under deres Konferencer med Vedel altid Følelsen af, at han i aandelig Henseende var en fremragende Personlighed, og de udtalte sig stedse med Anerkendelse om den Sindsligevægt, han lagde for Dagen og forstod at bevare under enhver Forhandling, selv om den kunde være egnet til at bringe Følelsen i Affekt. Overfor Gesandterne var han affabel og havde gerne et vindende Smil paa Læben, og denne Optræden var typisk for ham i Livets forskellige Forhold.

Geheimelegationsraad Vedel havde et skarpt Blik, naar det gjaldt om at bedømme andres Karakter og Kapacitet; men han var tillige en Mand, der kunde anerkende, ja

beundre, og hans Tanker og Følelser formede sig da i smukke og veltalende Udtryk. Med Beundring udtalte han sig om Bismarcks Begavelse som Statsmand, og om Thiers som Republikens Præsident; han berømmede blandt vore tidligere Udenrigsministre de to første Bernstorffer, og naar han dvælede ved politiske Personligheder i det saakaldte nationalliberale Tidspunkt, da fandt han, at Monrad var den interessanteste og udrustet med de rigeste Evner. Blandt vore egne Diplomater satte han Bernhard von Bülow, der var dansk Gesandt i Frankfurt fra 1851—1852, overordentlig højt. Han erklærede, at Bülow var den eneste virkelig fremragende Diplomat, vi har haft i Frederik VII's Tid; i Sammenligning med ham blegnede Grev Moltke Hvitfeldt, der 1860 blev Gesandt i Paris, fuldstændig.

Det kan her erindres, at Bernhard von Bülows Søn var den senere tyske Rigskansler Fyrst Bülow. Gesandten traadte ud af dansk Statstjeneste i Efteraaret 1862. Efterat han havde været Statsminister i Storherzogdømmet Mecklenborg-Strelitz, ansatte Bismarck, der forstod at vurdere hans diplomatiske Dygtighed, ham 1873 som Statssekretær i det tyske Udenrigsministerium. Som Vidnesbyrd om Bülows statsmandsmæssige Blik skal jeg blot minde om hans Optræden i Foraaret 1862, da Regeringen foreslog Ændringer i Fællesforfatningen, ved hvilke det konstitutionelle Fællesskab mellem Kongeriget og Slesvig styrkedes, hvad der fremkaldte en Protest fra de to tyske Stormagters Side. Forholdet mellem Danmark og Tyskland antog en meget kritisk Karakter, og en Krig syntes forestaaende. Mod en saadan advarede Bülow indtrængende, da den vilde føre til det danske Monarkis Lemlæstelse, og De-

lingslinien vilde da ikke falde ved Ejderen. Han tog indtrængende Ordet for, at det dansk-tyske Spørgsmaal skulde forelægges en international Konference, da det endnu var muligt at faa en saadan sammenkaldt, og da Danmark endnu kunde gøre Regning paa de ikke-tyske Stormagters Velvilje. Paa en saadan Konference maatte den danske Regering da stille et alvorligt ment Forslag om Indførelsen af en Fællesforfatning paa Grundlag af Kundgørelsen af den 28. Juni 1852. Men Hall tog intet Hensyn til Bülow's Udtalelser og gjorde ikke Skridt for at faa en Konference som den nævnte i Stand. Med Eftertidens Erfaringer for Øje maa man beklage denne Undladelse. Da Bülow deraf ventede saa skæbnesvangre Konsekvenser for det danske Monarki, for hvilke han ikke vilde bære Medansvaret, tog han sin Afsked. Naar Vedel i Samtaler med mig berørte dette Punkt i den dansk-tyske Strids Udvikling, ydede han Bülow's Fremsyn varm Anerkendelse, hvad der middelbart var en Misbilligelse af, at Hall ikke havde fulgt det givne Raad.

DA jeg en Dag 1875 omtalte for Direktør Vedel Nødvendigheden af, at vi fik personalhistoriske Oplysninger om det glücksborgske Dynastis Personligheder, da det, der i saa Henseende forelaa i vor Litteratur, var meget magert, anbefalede Direktøren mig at henvende mig til Hs. Højhed, Prins Hans af Glücksborg, der laa inde med vigtige Optegnelser og kunde give mig ønskede Oplysninger. Direktøren introducerede mig da hos Prinsen, og da jeg en Formiddag traadte ind i det gule Palæ i Amaliegade, hvor Prinsen havde sin Bolig til højre i Porten, modtog Hs. Højhed mig overordentlig velvilligt og udtalte ved min Bortgang, at for mig var han altid at træffe Onsdag Formiddag; jeg behøvede blot at melde mig til Tjeneren.

Naar Prinsen og jeg talte sammen, sad vi i et Kabinet i Stueetagen, og naar jeg sad her, kunde jeg ikke andet end genkalde mig i Erindringen Minderne om de vigtige Begivenheder i Kong Christian IX's Liv, der knyttede sig til disse Vægge.

Af Kong Christian IX's fem Brødre var Prins Hans den eneste, der havde videnskabelige Interesser, idet han stadig syslede med personalhistoriske og genealogiske Studier, særlig for den beckske Linies og Huset Glücksborgs Vedkommende. — Da jeg en Dag sad hos

ham, sagde han til mig: »Det er saa heldigt, at jeg har nedskrevet en Række Notitser om min Broder, Kongens, Forhold, og disse kan maaske komme Dem til Nytte.« Prinsen rakte mig da et lille beskrevet Ark Postpapir med Overskriften: »*Curriculum vitæ Christiani IX*«, idet han ytrede: »Her har De nogle vigtige Meddelelser om Kongens Liv.« — Hvad Prinsen her overlod mig, benyttede jeg i min Fremstilling af den danske Stats Historie fra 1814—1848, og jeg blev saaledes gennem Prinsens Redebonhed den første danske Historiker, der har gjort Publikum bekendt med Hertug Wilhelm af Glücksborg og hans nærmeste. —

I Tidens Løb undergik Prinsen en vis Forandring i Henseende til Optræden og Konversation. I det første Decennium efter Broderens Tronbestigelse var Prinsen ganske naturligt yderst forsigtig og tilbageholdende overfor fremmede. I hans noget ængstelige Færd og Holdning kunde man spore Virkningen af de skarpe Udfald i Pressen, for hvilke hans Person havde været Genstand i det ulykkelige Aar 1864. Men efterhaanden som Kong Christian IX steg i Folkeyndest, og Prinsen selv og Folket blev fortroligere med hinanden, idet de gode Egenskaber gensidig erkendtes, forandrede hans Væremaade. Hs. Højhed blev nu friere og livligere i sine Udtalelser end forhen, og han var som oftest meget meddelssom, opmærksom og elskværdig og satte megen Pris paa at høre en lille Anekdote, ligesom han ofte selv med megen Humor kunde fremkomme med en saadan. Konversationsemnet var i Reglen bortset fra Genealogien, historiske Personligheder og Begivenheder, mest de første. Men stedse var det fremmede Fyrster og udenlandske Tildragelser, hvorom Samtalen drejede sig; thi

de hjemlige Tilstande og Forhold var Emner, som Prinsen ikke gerne indlod sig paa. I een Retning var Prinsen under vort lange Bekendtskab, der strakte sig fra 1875 til hans Død 1911, yderst tilbageholdende og tilknapet. Jeg sigter her til hans Deltagelse i den første slesvigske Krig, i hvilken han som preussisk Officer maatte være med. Naar Prinsen aldrig i sine Samtaler med mig vilde komme ind paa sit Forhold til det slesvig-holstenske Parti og hine Krigsbegivenheder, da skyldtes dette vistnok den Omstændighed, at jeg var knyttet til den danske Presse, hvis to nationalliberale Organer som omtalt i sin Tid havde ladet ham høre ilde for hans Deltagelse i den slesvig-holstenske Opstand 1848. — De Meddelelser, som jeg herved gik tabt af som Historiker, er dog heldigvis blevet meddelt en yngre Kaldsfælle; thi var Prinsen overfor mig ordknap, naar vi kom ind paa hans Fortid som preussisk Officer, saa var han mere meddelsom overfor Historikeren Dr. phil. Aage Friis, der i sin Artikel i »Tilskueren« om Prins Hans af Glücksborg efter Prinsens Død har givet interessante Meddelelser herom.

Prinsen plejede paa en elskværdig og tiltalende Maade at meddele Træk af Livet ved de Hoffer, han i Aarenes Løb havde besøgt. Han nærede en levende Beundring for Kong Friederich Wilhelm IV af Preussen og dvælede ofte ved vittige Ordspil, hvorpaa Kongen ved flere Lejligheder havde afgivet Eksempel. Da man saaledes ved en Panteleg i Sanssouci, hvori Kongen deltog, kastede den noksom bekendte Tamp til ham med Stikordet »Napoleon Bonaparte«, replicerede Kongen øjeblikkelig:

»Er bürstete die Fürstenkinder und fürstete die Bürstenbinder.« —

Dette Ordspil af Friederich Wilhelm IV berømtede ogsaa Kong Christian IX overfor mig under en Audiens, som jeg havde hos Kongen paa Amalienborg, ved hvilken Lejlighed jeg overrakte ham min Bog om hans Fader, Hertug Wilhelm af Glücksborg. Ved en tidligere Audiens, jeg i Aaret 1900 havde hos ham i Anledning af, at han havde tildelt mig Ridderkorset, kom vi i Samtalens Løb ind paa Omtale af Krigen 1864. Kongen udtalte da dybt bevæget: »Aa, lad os ikke tale mere om den ulykkelige Krig! — den var et skammeligt Overfald!«

Blandt de tyske Fyrster, for hvis digteriske Begavelse Prins Hans nærede stor Respekt, vil jeg her fremhæve den kunstelskende bajerske Konge, Ludwig I. Da han som tidligere omtalt til stor Forargelse for flere tyske Fyrstehoffer havde indladt sig i Forbindelse med den spanske Danserinde Lola Montez, sendte Kong Wilhelm af Preussen, der selv var noget lyrisk anlagt i sit Forhold til det smukke Køn, ham en Moralprædiken i Form af et advarende Brev. I sit Svar til Friederich Wilhelm skrev Kong Ludwig:

»Edler, lieber Hohenzoller!
Sei mein Gönner — nicht mein Groller,
Weil ich thu' mit Lola Montez,
Etwas von dir nie gekonntes.«

Kong Friederich Wilhelm levede, som bekendt, i barnløst Ægteskab med en bajersk Prinsesse, og naar jeg fortalte denne Anekdote til Prinsen, lo han hjerte-

ligt over den Malice, der gemte sig i Kong Ludwigs humoristiske og vittige Svar.

Medens jeg, i de mange Aar jeg besøgte Prins Hans, altid maatte beundre hans genealogiske Viden med Erkendtlighed, kunde jeg iøvrigt ikke altid berømme hans historiske Judicium. Paa enkelte af de store historiske Personligheder havde Prinsen et vist legitimistisk og gammelkonservativt Syn og tilsyneladende intet klart Blik for deres store Betydning. I Napoleon saa han saaledes kun »Usurpatoren«, og jeg kommer til at tænke paa hans Udbrud, da jeg en Dag førte Napoleon paa Tale. »Han var en horribel Kavaler,« sagde Prinsen. Dette Udbrud virkede saa meget stærkere paa mig, som jeg netop lige havde læst Frederik Paludan Müllers henrivende skønne Digt »Sct. Helena«, i hvilket der er sat den store Kejser et i æstetisk Henseende uforgængeligt, dybsindigt Monument. — Da jeg ved en anden Lejlighed udtalte min Forundring over, at Prins Bentheim-Steinfurth, dansk Officer i Aaret 1813, var gaaet i fremmed Tjeneste for at kæmpe mod Napoleon, skønt denne var Frederik VI's Forbundsfælle, udbrød Prinsen: »Havde jeg været i Bentheims Sted, vilde jeg have gjort det samme!« — Prins Hans nærede iøvrigt stor Veneration for Frederik VI og for sin Tante Dronning Marie Sofie Frederikke nærede han en sønlig Kærlighed. — Han berømmede vel ikke Frederik VI som Regent, men satte ham meget højt som Menneske og som Karakter. Paa Frederik VII saa Prinsen mere fordomsfrit, end man kunde have ventet, og til hans kæreste Erindring hørte et Besøg hos Kongen 1862, under hvilket han havde modtaget megen Elskværdighed saa-

vel fra Kongens som fra dennes Gæst Karl den XV's Side.

Som Personalhistoriker stod Prinsen højt, og hans Bortgang maatte derfor betragtes som et virkeligt Tab. Enhver, der kom til ham for at faa et genealogisk Spørgsmaal besvaret, maa anerkende den Redebonhed, hvormed Prinsen søgte at imødekomme Ønsket. Kunde han ikke straks give den attraaede Oplysning, udbad han sig en Frist, og naar Spørgsmaalet var løst, sendte han gerne Underretning i et Brev. Prinsen satte megen Pris paa, at der vistes ham en litterær Opmærksomhed, og de Forfattere, der har overrakt ham deres Bøger, vil kunne vidne, hvor chevaleresk og indtagende han var i Væsen og Holdning, naar han udtalte sin Tak. —

I Begyndelsen af Firserne kom jeg gennem Geheimelegationsraad Vedel i Forbindelse med Minister Geheimekonferensraad C. C. G. Andræ, der boede i en Villa, som laa omgivet af en Have foran paa Østerbro i Nærheden af Kystbanegaarden. Jeg genkalder ofte i min Erindring den Række behagelige og yderst interessante Timer, jeg tilbragte i dette saa smukt arrangerede Hjem, og jeg mindes altid med Varme den Hjertelighed og Elskværdighed, hvormed jeg blev modtaget af Ministeren. Det hed sig sædvanligvis, at Geheimeraad Andræ var en Mand, der i sine Udtalelser var, hvad man kalder tilknapet og forbeholden; men jeg skal vidne, at han overfor mig i sine Ytringer om Kolleger og samtidige politiske Notabiliteter talte aabent og frit, og at han gennemgaaende var meget moderat i sine Domme. Jeg følte derved, at jeg ogsaa aabent og uden Forbehold kunde henvende mig til ham, naar jeg ønskede Oplysninger, og jeg fik altid venlige og interessante Svar.

Da jeg en Dag traadte ind til ham og havde taget Plads, pegede han paa min Bog »Kong Frederik VII's Regering«, der laa paa hans Bord, og udtalte sig i anerkendende Ord om mit Arbejde; vi kom da ganske naturligt til at tale om Hovedpunkterne i Andræs poli-

tiske Virksomhed og kom særlig ind paa Rigsraadssamlingen 1856, om hvilket Afsnit i vor politiske Historie han gav mig flere interessante Oplysninger. Da vi samtidig kom til at tale om Madvigs Bog om den nationale Politik, og jeg spurgte Andræ om, hvad han mente om den Dom, Madvig havde fældet over Andræs Optræden og Holdning 1858, svarede Andræ mig ved at spørge, »om jeg ikke vidste, at man havde sammenlignet Madvigs Optræden som Rigsraadspræsident med et »Strømpeskafte«.« — Madvig minder i det berørte Sted af sit Skrift om, at Andræ i Henseende til sit politiske Standpunkt i Sagen ikke blot havde Venstre, men ogsaa det slesvig-holstenske Parti i Hertugdømmerne og Stormagterne imod sig, og at han derfor som patriotisk og dansk Mand aldrig vilde have kunnet tage imod den danske Helstat, som Tyskland og Magterne vilde have budt ham. Naar Madvig anlægger dette Synspunkt, kan man ikke sige, at han retter nogen fældende Dom mod Andræ; han har tværtimod holdt ligesom en Bagdør aaben, ad hvilken Anerkendelsen kan træde ind.

Naar Andræ talte om Kong Frederik VII og Lehnsgravinde Danner, saa fortabte han sig ikke i Reflektioner over Kongens morganatiske Ægteskab, men han sagde kort og godt, at efter hans Overbevisning havde Grevinden en heldig Indflydelse paa Kongen. Frederik VII maatte i Følge sin fysiske Konstitution være meget varsom med Nydelsen af stærke Drikke; dette indsaa Grevinden klart, og hun lagde i den Retning paa en skaansom, men indtrængende Maade et Baand paa Kongen, der som oftest beredvilligt og uden at gøre Indsigelse fulgte hendes Vink. »Naar Grevinden staar ved

Buffeten,« sagde Andræ, »og ser sin Gemal sidde med et Glas foran sig, da skænker hun selv i sit Glas, løfter det, nikker smilende til Kongen og siger: »Paa din Sundhed, Frits!« og Kongen forstaar det og følger hendes Vink.« — Det var, saa vidt jeg kan tale om det, et Særkende for Andræ, at han var moderat og hensynsfuld i sine Udtalelser om Kongen. Han fortalte mig et Par Smaatræk om ham, som jeg her ikke vil forbigaa.

Under en Audiens, han havde hos Hs. Majestæt, ytrede Kongen sig med Sympati om de republikanske Institutioner, og han berømede Schweiz, hvor han havde opholdt sig i nogen Tid. Andræ hørte en Tid opmærksomt paa ham, men endelig tog han som hans Minister Ordet og sagde, at det visselig havde interesseret ham at høre Hs. Majestæt udtale sig saa sympatetisk om Republiken, men han havde ikke kunnet undlade at tænke paa, at Kongen jo var Monark og ved Grundloven havde bundet sig til de monarkiske Institutioner. Kongen svarede: »Jeg skal straks forklare mig nærmere.« Han rejste sig og gik ind i Sideværelset, hvorfra han vendte tilbage med et Dokument, som han udbredte foran Andræ. Det var det Patent, ved hvilket Genf havde udnævnt ham til Æresborger. »Nu forstaar De nok min Sympati for Republiken,« sagde Kongen og lo.

Blandt andre Smaatræk, som Andræ fortalte mig om Kong Frederik VII, er der et, som jeg kort vil dvæle ved, da det egentlig indeholder et lille Bidrag til Kongens Karakteristik. Man havde fortalt Hans Majestæt, at Skakspillets Opfinder havde sagt, at naar man lagde en Del Sædekorn paa et af Skakbrættets Felter og

vedblev at fordoble disse Korn, indtil man kom til det sidste Felt, saa vilde man komme til et Tal, der overgik den Kornmængde, Jorden frembragte. Kongen mente, at denne Paastand ikke var rigtig, og han skred nu til en Udregning paa Papirstrimler og var i nogle Dage ivrigt beskæftiget med at multiplicere. Hans Omgivelser forundrede sig, og man antog, at Sagen stod i Forbindelse med den sidste Samtale, Kongen havde haft med Andræ, da denne sidst var hos ham paa Frederiksborg. Saa snart Andræ igen viste sig, spurgte man ham fra flere Sider, hvad det dog var, han havde underholdt Kongen med, eftersom Hs. Majestæt siden da havde været fuldstændig optaget af vidtløftige Multiplikationer. Man bragte Andræ Papirstrimlerne; han saa dem igennem og kom til den Erkendelse, at Kongen havde regnet rigtigt, og at han havde villet overbevise sig om, at den før nævnte Paastand var rigtig. Man ser altsaa heraf, at Frederik VII kunde forfølge en Tanke i dens Enkeltheder og ikke skyede Anstrengelse for at komme den til Bunds, naar den interesserede ham. — Endnu et andet interessant Træk af Kongen meddelte Ministeren. I Rigsraadet fremkaldte Spørgsmaalet om Forvaltningen af Domænerne i Lauenborg Strid mellem Hertugdømmernes Deputerede og Regeringen, der støttedes af de Nationalliberale. Da en lauenborgsk Deputation ankom til København for at udbede sig en Erklæring af Kongen, skyndte Andræ sig qva Minister med at faa Audiens, førend Deputationen stededes til Foretræde. Andræ talte med Kongen om Sagen, og Kongen hørte meget opmærksomt paa ham. Da nu Deputationen ankom, gentog Kongen nøjagtigt, hvad hans Minister havde sagt, og Medlemmerne var

forbavsede over det Kendskab til Sagen, som Kongen var i Besiddelse af. Ved Taflet, hvortil Deputationen var tilsagt, tilkendegav den sine Følelser i den Retning, og Andræ var naturligvis særdeles tilfreds med Udbyttet af sin Audiens.

Da Andræ vidste, at jeg beskæftigede mig med Historiens Filosofi, og at min Doktordisputats omhandlede den svenske Filosof og Historiker Gejers »Menniskans Historia«, spurgte han mig en Dag, om jeg kendte, hvad man kunde kalde »Historiens Matematik«. Som bekendt var Andræ et skarpt matematisk Hoved og en udmærket Lærer i Faget ved Kadetakademiet. Da jeg svarede, at nævnte Specialitet var mig ubekendt, meddelte han mig en Ejendommelighed, han havde fundet gennem sine Reflektioner over Fædrelandets Historie. Han paaviste derefter i en kort og klar Fremstilling, at der mellem de forskellige Dynastiers Herskertid i det danske Monarki havde været en vis aritmetisk Proportionalitet, og jeg skal ikke nægte, at jeg fandt hans Opdagelse interessant, og at den gjorde et stærkt Indtryk paa mig. Geheimeraad Andræ's Søn, Etatsraad Paul Andræ, har i sine historiske Optegnelser omtalt Faderens Opdagelse, og den er saaledes ikke gaaet tabt for Efterverdenen.

SOM tidligere bemærket var jeg i Aaret 1870 blevet knyttet til den danske Presse, idet jeg havde faaet tilbudt en Stilling som Redaktør af den udenrigske Artikel i »Folkets Avis«. Redaktøren af dette Blad var den kendte Visedigter Erik Bøgh, og blandt Bladets øvrige Medarbejdere kan jeg nævne den ministerielle Embedsmand cand. jur. Drebolt samt A. Haase, der var Redaktør af Vittighedsbladet »Punch«. Ved »Folkets Avis« arbejdede jeg indtil Foraaret 1876, da jeg blev knyttet til »Nationaltidende«, som det Ferslewske Etablissement begyndte Udgivelsen af, og hvor jeg nu i mange Aar foruden andre Artikler skrev den udenrigske Leder. Til »Nationaltidende« var jeg knyttet i over 40 Aar. Min Stilling ved Bladet i Forbindelse med mine fortsatte historiske og filosofiske Studier nødvendiggjorde, at jeg i en paafølgende længere Aarrække hyppig gjorde Rejser til Udlandet, dels til Sverrig og Norge, dels til England, Tyskland og Østerrig. I For sommeren 1878 foretog jeg saaledes en meget interessant Rejse til Tyskland.

Verdens Opmærksomhed var just i de Dage rettet mod Berlin; thi her var ikke blot den Kongres samlet, der skulde hidføre en for Generationer bestaaende Løsning af det orientalske Spørgsmaal, men her forbered-

tes ogsaa gennem det preussiske Statsministeriums hyppige Møder den Lovgivning, som skulde sikre Samfundet mod den socialistiske Agitation og de revolutionære Virkninger, som denne eventuelt vilde kunne føre til. Ved Kongressens Afholdelse i Berlin traadte Byen i den diplomatiske Historie i Rang med Wien, London og Paris, og det tyske Riges Hovedstad fik derved en ny international Indvielse, der værdigt sluttede sig til den første, som Berlin modtog, da de tre Kejsere ledsagede af deres Førsteministre og fulgt af en Skare Prinser for seks Aar siden traf sammen her. Men dette var, som man næsten kunde vide a priori saa omtrent alt, hvad der kunde siges om Kongressen. Den var omgivet af en hemmelighedsfuld Sfære, som ingen formaaede at gennemtrænge, og havde end Historien Tid til at vente, indtil Forhandlingerne og deres Resultater laa aabne for Verdens Blikke, saa havde Journalisterne det ikke. Disse fristede med Hensyn til Kongressen en tragisk Skæbne. De var henved 100 i Tallet kommet til Berlin, men der var ikke en eneste, for hvem det lykkedes at løfte en Flig af det Slør, der tilhyllede Billedet i Sais. Journalisterne samledes i »Cafée Bauer« paa Ziethens Plads; her undfangedes Korrespondancer, og her var deres Forfattere Genstand for forbigaaende Folkeskarers iagttagende Blikke. Det var den almindelige Mening, at Kongressen lykkelig vilde tilendebringe sit store Forsoningsværk; man satte sin Lid til Bismarcks store personlige Indflydelse. Situationen i Berlin var iøvrigt ogsaa i andre Henseender meget bevæget; endnu befandt Byen sig under Paavirkning af den stærke Eftervirkning af Attentatet paa Kejseren, og den offentlige Mening var samtidigt optaget af de forestaaende

Valg til Rigsdagen. Da den gamle Kejsers Helbredelse syntes sikker, var den ophidsede Stemning, der havde hersket i den foregaaende Uge, begyndt at lægge sig. Passagen umiddelbart foran det keiserlige Palais var stadig afspærret af vagthavende Politi. Hensigten med disse Forholdsregler skulde man tro var, at holde al Larm borte fra Kejseren, hvis Tilstand krævede Ro; men Garden trak stadig forbi paa den anden Side af Garden med fuld Musik. Ogsaa i den Retning nød Militæret i Berlin altsaa et Privilegium. Fremmede opfordredes til at iagttage den største Forsigtighed med Hensyn til Ytringer. Politiet lagde nøje Mærke til enhver, som var ankommet til Hotel, og forlangte Oplysning af Værten om vedkommende.

Skønt Berlinerne i de sidste Aar havde været stærkt optagne af det orientalske Spørgsmaal og af de mange politiske og sociale »Rigsproblemer«, saa havde de dog ogsaa haft Tid til at beskæftige sig med Forholdene i Danmark. Jeg havde rigtignok ikke Lejlighed til at tale herom med Politikere af Faget, med Deputerede eller med Redaktører; thi disse Folk var det som sagt i de Dage vanskeligt at træffe; men under et Besøg hos den filosofiske Professor C. L. Michelet, der var en Mand paa 77 Aar, men overordentlig livlig og aandsfrisk, blev Samtalen henledt paa Danmark. Jeg udtalte mig om de daværende politiske Forhold i Preussen og berørte de Bekymringer, man fra flere Sider nærede for en udpræget Reaktion. Han gik i det væsentligste ind paa mine Betragtninger, men vilde gøre gældende, at den Reaktion, der mulig indtraadte, kun kunde betragtes som et partikulært Udtryk for en almindelig reaktionær Strømning i Europa, der var fremkaldt af

det yderliggaaende Demokrati. Som et Vidnesbyrd om Reaktionen Universalisme anførte han derpaa Tilstandene i Danmark. »De har jo der en Regering,« sagde han, »der regerer stik imod Majoriteten ved Hjælp af provisoriske Finanslove; er det ikke et Skridt henimod Absolutismen?« Den gamle Professor mente, at han havde en objektiv rigtig Opfattelse af Forholdene, men han ændrede sin Opfattelse, da han erfarede Stridens sande Karakter, og da jeg, for at faa en historisk Baggrund for en retfærdig Bedømmelse af det danske Ministeriums Holdning, tog den preussiske Regerings Optræden overfor Deputeretkamrene i Aarene 1862—63 til Hjælp. Det var en Reaktion, i Sammenligning med hvilken vi i Danmark maatte siges at have en udpræget Liberalisme. — Med Hensyn til det nordslesvigske Spørgsmaal mødte man just ingen glædelig Opfattelse i Berlins intelligente Kredse. Man vilde helst slaa sig til Ro med den Tanke, at denne Sag een Gang for alle var »abgemacht«. Hvor haardt som født Sønderjyde at høre slige Udtalelser! men medens jeg stille lyttede til disse Udtalelser, levede det Haab hos mig, at Fremtiden skulde vise, at dette »abgemacht« var en stor Vildfarelse; — svagere og svagere syntes Muligheden for dette Haabs Opfyldelse dog at blive gennem mit lange Livs store Oplevelser og indvundne Erfaringer, indtil det blev mine sidste Dages store Glæde at se Slesvigs Genforening med Danmark virkeliggjort.

I Universitetsverdenen i Berlin kendte man i de Dage blandt alle danske Videnskabsmænd næppe nogen saa godt som Biskop Martensen. Man forstod i det hele at vurdere de udmærkede Navne, som Universitetet i København havde at opvise; men for Martensen

nærede man især Interesse, og Grunden dertil maatte ikke saa meget søges i hans specifik teologiske Arbejder som i hans Ethik, hvis første almindelige Del forelaa i tysk Oversættelse. Det blev betragtet som en epokegørende Begivenhed, at Fortsættelsen af hans Ethik og navnlig hans sociale Ethik var udkommet, og man havde ivrigt forhørt sig om, naar den i sproglig Henseende vilde blive tilgængelig for Tyskland. Det er værd at lægge Mærke til, at de frisindede Teologer, d. v. s. Teologer, som havde emanciperet sig fra Trinitetsdogmet, med saa spændt Forventning imødesaa dette Værk. Sagen var nemlig den, at man under den daværende Krise ønskede at stifte Bekendtskab med de politiske og sociale Principper i Martensens Ethik, der klart og skarpt angik de forskellige Standpunkter og disses Konsekvenser. Martensen syntes i Tysklands videnskabelige Verden, hvor utroligt det end kunde lyde, at savne teoretiske Holdepunkter, og hvor paradokst det end kunde tage sig ud, var der dog noget i den Paastand, der blev fremsat, at hvis Martensens sociale Ethik paa det Tidspunkt havde foreligget i Oversættelse, vilde den middelbart være kommet til at spille en Rolle i den daværende tyske Valgbevægelse.

Under min Samtale med Professor Michelet lyttede denne med stor Opmærksomhed til den ganske korte Fremstilling, jeg gav af Hovedpunkterne i Fortsættelsen af Martensens Ethik. Naar Martensen kaldte sit Værk »en kristelig Ethik«, saa gjorde Professor Michelet hertil den Bemærkning, at hvad Martensen kaldte kristeligt, og hvad den af Datidens Kultur prægede Teologi betegnede som kristeligt, ingenlunde var Begreber, der faldt sammen. Martensen stod paa et rent

orthodokst luthersk Standpunkt og saa udelukkende i dette det rette kristelige; men Katholicismen og enhver af de evangeliske Konfessioner gjorde ogsaa Forsdring paa den sande Opfattelse af Kristendommen, og den nyrationalistiske Gejstlighed i Tyskland, som det ingenlunde var tilladt at udelukke fra Kristendommen, saa i den orthodokse lutherske Dogmatik kun en bestemt historisk og overvunden Form indenfor Kristendommens Udvikling.

Et Tidsrum af over fyrretyve Aar er nu henrundet siden min Samtale med den bedagede Professor Michelet; Tidens Bølger er skyllet uvægerligt frem, har udslettet Muligheder og baaret frem til Vishedens klare Dag, hvad vi den Gang forgæves søgte at løfte Sløret for.

Hvad angik Konsekvenserne af selve Berlinerkongressen 1878, saa forelaa disse jo desværre kun altfor snart: Det »taarnhøje Venskab« mellem Rusland og Tyskland havde lidt et alvorligt Skaar, Frankrig benyttede sig af Situationen, og Europa blev Vidne til en fransk-russisk Tilnærmelse, medens Bismarck forstod at møde alle Eventualiteter ved at knytte Tyskland og Østerrig-Ungarn til hinanden ved en Alliance, der fik skæbnesvanger Betydning for Danmark, idet den havde Udslettelsen af Pragfredens Paragraf 5 til Følge.

Men alt dette laa jo som sagt under min Samtale med Professor Michelet skjult for os, medens han med spændt Interesse fulgte min Udvikling af Hovedpunkterne i Martensens sidste store Værk, og med hvilken Iver fulgte han ikke Afsnittet om Staten og det borgerlige Samfund.

Martensen er som bekendt strengt monarkisksindet

og har bevaret Forkærligheden for Stænderinstitutionens Tid. Han er Modstander af det parlamentariske Princip og vil, at Magtens Tyngdepunkt skal ligge hos Kongen. »Under den parlamentariske Form er det monarkiske Princip ikke langt fra at være reduceret til Skin og Skygge,« siger Martensen, og med Hensyn til Folkerepresentationens Sammensætning forlanger han, at denne skal være baseret paa det stænderske Princip, at Stænder og Korporationer bør repræsenteres. »Korporationerne bør vælge, og kun ad denne Vej vil det være muligt at faa de dygtigste, de mest indsigtfulde og fra Karakterens Side tilforladeligste Repræsentanter.« — Han kræver et Repræsentativsystem, hvor selve Nationen repræsenteres, og hvor der handles paa det heles Vegne; men en saadan Nationalrepræsentation anser Martensen kun mulig gennem Stænder. Han er Modstander af den almindelige Stemmeret, saaledes som den findes i de moderne konstitutionelle Forfatninger inklusive Danmark. Han motiverer dette saaledes: Ved den almindelige Stemmeret, der gaar ud fra den Forudsætning, at Staten kun er en Samling af atomistiske Individuer i Stedet for, at den er et System af organiske Forskelligheder, hvor Individerne er Led, er det aldeles tilfældigt, om Repræsentanterne er af Folkets bedste og mest indsigtfulde Mænd, eller om de kun tilhører en uvidende Masse; det er aldeles tilfældigt, om alle Folkets Interesser bliver varetagne eller ikke. Martensen vil, at ogsaa den fjerde Stand eller Arbejderstanden skal sende Deputerede til den stænderske Repræsentation, hvilken han i det hele betragter som den med Monarkiet eneste forenelige, medens den almindelige Stemmeret i sit Princip er uforenelig

med dette og undergraver Monarkiet Aar for Aar. Han udvikler med Rette, at Kundskab, Dannelse og Tilforladelighed i Karakteren ingenlunde altid er knyttet til den materielle Formue, og han mødes her i Tanken med Mænd som David og Orla Lehmann, der i sin Tid i »Maanedsskrift for Litteratur« udviklede, at enhver, der havde taget en Embedseksamen ved Universitetet, burde have de samme politiske Rettigheder, som tillagdes Besiddelsen af et Købstadshus og et vist Antal Tønder Hartkorn. Den daværende Bevægelse blandt Bondestanden stillede sig for Martensen som en politisk Berusningstilstand, og han frygtede for, at fortsatte politiske Agitationer vilde opløse Bondestanden som saadan ved at fjerne dens ejendommelige Særpræg og berøve Standen dens Tilforladelighedens Karakter. Det sociale Problem var for Martensen Tidens Hovedproblem, og kun gennem sociale Reformers kunde Udbrudet af en Revolution undgaas. Det sande, mægtigste, varigste og mest elskede Kongedømme er den sociale Reforms Kongedømme. Mod den herskende Klasses Vilje bør Kongedømmet optræde for at hæve den lavere, hidtil i social og politisk Henseende undertrykte Klasse; thi der gives paa Jorden ikke nogen højere og guddommeligere Mission for det. Alt Kongedømme vil i Fremtiden enten kun blive en tom Skygge eller et Despoti eller gaa under i en Republik, naar det ikke har det høje sædelige Mod at blive den sociale Reforms Kongedømme. — Dette var Hovedpunkterne i det Værk, hvis Indhold satte Sindene i Bevægelse, og i de lærde Kredse diskuteredes contra et pro. Hvor klart og skarpt Martensen saa i mangt og meget, har saa mange Aars store Begivenheder og Omvæltninger siden

da lagt klart for vort Blik. I Martensen mødes vi med en Personlighed, der følte varmt og stærkt for den store Arbejderklasse, for den Del af Folket, hvorfra Martensen selv var fremgaaet, medens man iagttager en antipatisk Holdning overfor den »moderne Liberalisme« med dennes politiske og økonomiske Principper, med dens atomiske Opløsning af Samfundet, i hvilket gennem den ubundne Konkurrence Kapitalen eller det rige Bourgeoisi havde Magten. Al Jagen efter Vellevnet og Nydelse var for Martensen en Forargelse, ikke blot fordi den vidner om en Tilsidesættelse af Aandens Interesser, om hvilke Martensen værnede med aristokratisk Fornemhed, men navnlig, fordi den er et Kriterium paa, at Bourgeoisi og Kapitalherredømmet i sidste Instans hviler paa en Materialisme, der i Religionen kun har et Akcessorium til Tidsfordriv blandt Livets mange andre Former for dette.

MEDENS jeg i Sommeren 1879 atter opholdt mig i Berlin, var den offentlige Interesse udelukkende rettet mod Bismarcks Told- og Finansreformer, medens Intelligensens snævrere Kredse var optaget af et Spørgsmaal af en ganske anden Art, der fremkaldte en alvorlig Kamp paa den videnskabelige Arena, nemlig af Spiritismen. Dette Fænomen spillede allerede i de Dage samme Rolle som den store Sølange i Zoologien: det viste sig med Mellemløb, og hver Gang med behørig Eclat og satte den Gang som nu den eksakte Videnskab i den stærkeste Bevægelse. I de Dage var Tysklands lærde Verden Skuepladsen for en Konflikt, og det var ikke ganske almindelige Folk, der deltog i denne, men Førerne for Spiritismens Tilhængere og Modstandere hørte til den tyske Naturforsknings Koryfæer og til de mest ansete Lærere ved Universiteterne.

Anledningen til de fornyede Diskussioner om de spiritistiske Fænomener var den velkendte amerikanske Læge Henry Slade, der for nogle Aar forinden i London blev dømt for Bedrageri, men i anden Instans frikendtes, fordi der var en Formfejl i Anklageakten. I England var han altsaa lige ved at blive Martyr for den store Sag, men havde den engelske Domstol sat Plet paa hans Anseelse, saa blev han fuldstændig re-

habileret af Universitetet i Leipzig. Han havde en Række Møder med saadanne Videnskabsmænd som Zöllner, W. Weber, Thiersch, Ludwig, Fechner og Scheibner — alle berømte Navne indenfor det matematisk-naturvidenskabelige eller det fysiologiske Omraade, og de Resultater, han i disse Møder naaede, var virkelig i en vis Forstand forbavsende. Zöllner havde i sine for kort Tid siden udgivne »videnskabelige Afhandlinger« givet en nøjagtig Skildring af Møderne og i denne tillagt de spiritistiske Fænomener objektiv Gyldighed, idet han beraabte sig paa sine egne og sine Kollegers Webers og Scheibners Iagttagelser og Vidnesbyrd. Da en Del af Leipzigeruniversitetets mest ansete Professorer saaledes havde garanteret, at Spiritismen i sit Væsen var sand, og da Mænd, til hvem man maatte se hen som Autoriteter i de Spørgsmaal, der laa indenfor deres Fag, havde erklæret, at Slæde virkelig maatte staa i Forbindelse med Aander, som han kunde bevæge til at gribe ind i den jordiske Tilværelse paa en for Naturlovene temmelig forstyrrende Maade, saa havde Spiritismen derved faaet Karakter af et videnskabeligt Spørgsmaal, overfor hvilket enhver Videnskabsmand nu var blevet forpligtet til at indtage en bestemt Holdning, og som med Rette kunde gøre Fordring paa Interesse fra den offentlige Menings Side.

En nærmere Illustration af Sagen ved at omtale Slædes spiritistiske Eksperimenter, der for enhver spiritistisk interesseret er noksom bekendt, behøver jeg her ikke at genkalde i Erindringen: selvskrivende Grifler mellem to sammenbundne Skiffertavler, Genstande, som forsvandt eller paa en uforklarlig Maade slyngedes i Vejret, — hele det spiritistiske Apparat var sat i Be-

vægelse, og sit non plus ultra naaede Slade i de saakaldte Materialisationer eller Inkorporationer, d. v. s. den pludselige Tilsynekomst af enkelte menneskelige Ledemod, især Menneskehænder. Da Zöllner følte sig overbevist og opkastede det Spørgsmaal, om det efter de foreliggende Kendsgerninger var muligt at anse Slade for en Bedrager eller en snild Taskenspiller, saa erklærede den bekendte Professor Ulrici i Halle i et lille Skrift, at Tvivlerne under disse Omstændigheder ikke havde noget andet Alternativ end enten ved deres Tavshed at vise, at de ikke formaaede at begrunde deres Tvivl eller at paapege, hvorledes det havde været muligt at skuffe hine Mænd paa en saadan Maade. Denne energiske Opfordring efterkom den ansete Fysiolog Professor Wundt i Leipzig, idet han gik ud fra, at Slade ikke var andet end en særdeles dygtig Taskenspiller. Hvad de vidnende Videnskabsmænds Autoritet angik, da udtrykte Wundt sin Højagtelse for disse Mænds store Dygtighed i deres Fag, men han urgerede ogsaa, at man kan være en udmærket Naturforsker uden derfor at kunne gælde som Autoritet i Taskenspillerkunsten. Ulrici gjorde i sit lille Skrift gældende, at det vilde have de mest gennemgribende Konsekvenser for hele vor Verdensanskuelse, hvis de spiritistiske Fænomeners Realitet blev bevist, eller hvis det dokumenteredes, at de virkelig var Virkninger, der frembragtes af Aander eller af afdødes Sjæle. Thi hvor brudstykkeagtige de spiritistiske Fænomener end havde været, maatte de dog paa Grund af den Vished, de gav med Hensyn til Tilstedeværelsen af en hinsidig Verden, betragtes som en ny Kilde til ethisk og religiøs Overbevisning. Vor fremtidige Bestemmelse er da ikke

mere udelukkende en Genstand for sædelige Fordringer og religiøse Overbevisninger, men den falder i et vist Omfang indenfor vor Viden og Erkendelse.

Idet Wundt gik ind paa den Forudsætning, at de fremstillede spiritistiske Fænomener virkelig havde givet Oplysninger om den hinsidige Verden, spurgte han, hvilke Forestillinger vi da paa Grundlag af hine kan gøre os om vore afdøde Medmenneskers Tilstand. Han kommer da til følgende Slutning: I fysisk Henseende er vore afdøde Trælle for visse levende Mennesker, de saakaldte Medier. Efter disse Mediers Befaling eller gennem disse Medier udfører Sjælene mekaniske Præstationer, med hvilke der aldeles ikke er forbundet noget Formaal: de slaar i Borde eller løfter disse, de spiller paa Harmonika o. s. v. Hvad Sjælens intellektuelle Tilstand angaar, da mente Wundt, at den efter de udførte Skriveøvelser paa Tavlen at dømme, ikke kunde betegnes som synderlig fremskreden; thi det Tyske, Slade ved en enkelt Lejlighed fik Aanderne til at skrive, var meget daarligt i grammatikalsk Henseende og bar Præg af engelsk Konstruktion. Forholdsvist bedre syntes det at forholde sig med Sjælens moralske Tilstand; thi de havde unægtelig drevet det til et Fuldkommenhedstrin i Retning af Lydighed og Imødekommenhed. De sønderrev t. Eks. paa Mediets Befaling et Skærmbredt, men gennem Mediet bad de derefter de tilstedeværende om Forladelse i de allerhøfligste Udtryk; dette vidnede fordelagtigt om hele deres moralske Holdning! —

Saaledes kunde man humoristisk drage Konsekvenserne af de spiritistiske Fænomener; men der kommer et Punkt, hvor Humoren hører op, og Alvoren begynder, hvor man opkaster et Spørgsmaal om, hvad Følgen

vilde blive, hvis Spiritismen blev en herskende Magt. Følgen vilde blive Videnskabens og Kulturens Tilintetgørelse; thi hvem vilde beskæftige sig med anstrengende Løsninger af videnskabelige Problemer, naar han gennem en spiritistisk Seance af Aanderne kunde faa Svar paa de dybeste og højeste Spørgsmaal! — Medens man i Spiritismen har villet se en Forsynsforanstaltning til Materialismens Bekæmpelse, kan man snarere opfatte den som et Tegn paa Materialisme, der hidtil er fremtraadt i to Skikkelser, af hvilke den ene nægter det aandelige, medens den anden forvandler det til Materie. Dette sidste gør netop Spiritismen gennem Aandernes Materialisation.

De preussiske Myndigheder anlagde det Synspunkt, at Fænomenerne ikke var andet end Taskenspillerkunst, og da Slade kom til Berlin, blev han derfor anmodet om snarest at fjerne sig, da hans Kunster ikke kunde have nogen gavnlig Indflydelse paa Publikum. Til Illustration af Slades Præstationer skal endnu bemærkes, at han ved Ankomsten til Berlin henvendte sig til de to berømte Naturforskere, Virchow og Helmholtz, og opfordrede dem til at overvære et Møde. Helmholtz erklærede sig villig hertil paa den Betingelse, at han først forinden maatte undersøge det Værelse, hvori Seancen skulde holdes. Dette vilde Slade ikke tillade, hvad der vel turde tale for, at man trods alt i Leipzig havde været Genstand for det stærkeste Bedrag. — For Zöllner havde Sagen imidlertid det meget beklagelige til Følge, at adskillige Videnskabsmænd tog Afstand fra ham og blev hans aabenbare Modstandere; man gik endog saa vidt, at man vilde erklære den store Astronom for halvt forrykt, en Paastand som hans senere udmærkede Skrifter imidlertid tilstrækkeligt modbeviser.

DA jeg i Efteraaret 1879 havde holdt en Række Forelæsninger over Schellings »Mythologiens og Aabenbaringens Filosofi« og følte Trang til at sætte mig nærmere ind i denne i selve München, hvor der endnu levede Tilhængere og Disciple af Schelling fra den Tid, han foredrog den sidste Fase af sin Filosofi, ansøgte jeg Universitetet om en Rejseunderstøttelse. Da denne min Ansøgning kom til Behandling i det akademiske Lærerraad, havde jeg en varm Talsmand i Professor Heegaard, hvorimod Ansøgningen bekæmpedes af Svend Grundtvig, der mente, at man lige saa godt kunde studere Schelling i København som i München. Paa samme Tid støttede han en Ansøgning fra Filologen Kaalund om en Rejseunderstøttelse til Island, da Ansøgeren vilde fremme sin Færdighed i det islandske Sprog. Hertil bemærkede Professor Heegaard humoristisk, at et saadant Resultat jo ogsaa kunde naas i København, hvis man vilde søge Omgang med Regensens islandske Studenter. Min Ansøgning blev imidlertid bevilget, og efter min Ankomst til München i For sommeren 1880 fandt jeg en venlig Modtagelse hos de filosofiske Professorer Moritz Carrière og Hubert Becker. Jeg var ikke blot Gæst i deres Hjem, men de besøgte mig begge paa mit Hotel, hvor vi fortsatte vore

Samtaler, igennem hvilke jeg modtog mange interessante Oplysninger, dels om Schelling, dels om hans Ven og Beskytter Kong Maximilian II af Bayern. Hubert Becker kendte Biskop Martensen personlig og nærrede levende Interesse for hans Dogmatik, som han omtalte med megen Beundring og Anerkendelse. Da jeg efter min Hjemkomst havde genoptaget mine Forelæsninger ved Universitetet over Schellings Filosofi, sendte Moritz Carrière og Hubert Becker mig adskillige af deres Afhandlinger, hvad der i høj Grad støttede mig i mit Arbejde.

Paa mine Rejser til Berlin i disse Aar var jeg hyppig Gæst hos den teologiske Professor Otto Pfleiderer, med hvem jeg sluttede et varmt Venskab, der fortsattes gennem Aarene indtil Pfleiderers Død 1908. Paa en Rejse til Danmark var Pfleiderer og hans elskværdige Hustru Gæst hos mig. Pfleiderer udarbejdede den Gang sit Værk: »Geschichte der Religionsphilosophie«, og da han i sin Afhandling heri om Søren Kierkegaard kun forefandt et af dennes Arbejder, nemlig »Die Einübung im Christentum« oversat paa Tysk, bad han mig være ham behjælpelig med nogle Oversættelser, da det danske Sprog lagde ham Hindringer i Vejen for Tilegnelsen af Søren Kierkegaards Arbejder. Jeg oversatte derfor Brøchners og Heegaards Afhandlinger om Søren Kierkegaard paa Tysk og overlod ham disse. — Det var iøvrigt ikke den eneste Gang, jeg ydede et Bidrag til Forstaaelsen af den store Tænker; da min mangeaarige Ven Niels Bache udarbejdede »Nordens Historie«, leverede jeg blandt andet ogsaa Bidrag af rent filosofisk Art hertil, og deriblandt Afhandlingen om Søren Kierkegaard.

I Aarene fra 1891—98 foretog jeg mest af Hensyn til min Bladvirksomhed aarlige Rejser til England og Skotland og fra 1896 tillige hyppige Rejser til Kiel, Warnemünde og Rostock, hvor min Ven gennem mange Aar Landsarkivar Dunkelmann ydede mig mange værdifulde Oplysninger og i det hele taget var mig en uvurderlig Støtte i mine Studier der af indre politiske Forhold. Hvad jeg indvandt gennem Studier i disse Aar, er til Dels bevaret gennem mine Artikler i »Nationaltidende«. — Ved dette Blad var der i Juni 1893 indtraadt en væsentlig Forandring i Ledelsen, idet Hjort Lorenzen frattraadte Redaktionen, som derefter gik over til den hidtidige Redaktionssekretær cand. jur. E. Bjerring, der i nogle Aar havde været Medarbejder ved »Dagbladet«. Aarsagen til Redaktionsskiftet var ikke af politisk Natur, men snarere at søge i personlig Divergens mellem Hjort Lorenzen og Ferslew. Bladet vedblev at være ministerielt under Estrups Kamp med Folketinget, og denne Holdning bevarede det i det væsentligste, da Skoleinspektør Wiggers senere traadte ind i Redaktionen.

Hvad min egen Stilling ved Bladet angik, da fulgte med Redaktionsforandringen en almindelig Nedsættelse af Gagerne, der kom til at berøre mine pekuniære Forhold meget føleligt. Da jeg ikke beklædte noget offentligt Embede og heller aldrig havde søgt noget saadant og nu var i mit 54. Aar, slog jeg ind paa Udgivelsen af den lange Række historisk-novellistiske Skildringer, af hvilke den første »Interiører fra det danske Hof« udkom 1897 og den sidste »Mindeblade fra Christian IX's Ungdom« 1917. — Af større historiske Arbejder fra min Haand foreligger i dette Tidsrum af mit Liv

»Vort Aarhundredes Historie fra 1815—1890«, der udkom 1898, og som et Bidrag til det danske Diplomatiske Historie udkom 1911 »Lehnsgreve Frederik Marcus Knuth«; samme Aar afsluttede jeg sammen med min Hustru Udarbejdelsen af en Fremmedordbog, der vandt stor Udbredelse, men hvis pekuniære Udbytte langtfra stod i Forhold hertil. — I Aaret 1913 udkom »Den danske Rigsdag og Udenrigspolitikken fra 1866—1908«; det var min Hensigt i Tilslutning til denne Bog at udarbejde et noget større Værk om den danske Rigsdag. Materialet hertil forelaa i Udkast fra den Række offentlige Forelæsninger ved Universitetet, jeg i Tidsrummet fra 1903—1917 har holdt over Danmarks politiske Historie fra 1850—1914.

Da min Sygdom imidlertid traadte hindrende i Vejen for mig, og der blev ydet mig ministeriel Støtte til dette Arbejde, overtog min Hustru under mit Tilsyn Udarbejdelsen, og Grundrids af den danske »Rigsdags Historie fra 1866—1915« forelaa færdigt i Aaret 1919. — Lad mig tilføje, at jeg kort efter Bogens Fremkomst havde den store Ære og Glæde at modtage en egenhændig skrevet Tak fra Kong Christian X, der nogle Dage efter, at jeg var fyldt 80 Aar, allernaadigst dekorerede mig med Dannebrogsmændenes Sølvkors.

Foruden de her nævnte Arbejder har jeg leveret et større Antal historiske og biografiske Artikler til Tidskrifter, Salmonsens Leksikon og »Dansk biografisk Leksikon«, og som et Led i min Virksomhed som Historiker maa jeg betegne den lange Række Foredrag, som jeg i et Tidsrum af over halvtreds Aar har holdt dels i Arbejderforeningen af 1860, dels i andre Foreninger og Institutioner i København og Provinsen. I

Aarene 1900 og 1901 foretog jeg min sidste store Foredragstourne, der omfattede de fleste danske Byer.

* * *

ANMÆRKNING AF UDGIVEREN:

En gennem mange Aar trofast Tilhører ved min Mands Forelæsninger har skrevet til mig: »Naar Dr. Thorsøe var traadt ind i Auditoriet og med et Buk og et elskværdigt Smil over sit aandfulde Ansigt havde hilst os og taget Plads paa Katederet, lyttede Tilhørerne med anspændt Opmærksomhed, og da flere havde levet med i de politiske Begivenheder, han behandlede i de sidste Aar, var denne Lydhørhed saa meget mere ærefuld for Doktoren. Hans Fremstilling var besjælet af et saadant Liv og en saadan mesterlig Karaktertegnning, at selve det rent ud overvældende Stof, som han meddelte os, ikke virkede trættende. — Lad nu være, at han overfor sit væsentlig saa modne Auditorium repeterede Stoffet vel grundigt; dette skete med fuldt bevidst Overlæg og af pædagogiske Grunde, og man trættes ingenlunde derved, da han her forstod at kaste nye Strejflys over de skildrede Begivenheder og Personligheder, og for min Erindring staar uudsletteligt dette indadvendte fjerne Blik, der skuede, hvad han skildrede, og som Gang paa Gang kunde vende tilbage til Nuet, naar han gengav den aandfulde Pointe i et Svar eller en Anekdote, hvorigennem han uvilkaarlig kom til at aabenbare sin egen saa fine, rige og gennemkultiverede Personlighed.«
